

MAGYAR MÚZEUMOK

2006/2

NYÁR

HUNGARIAN MUSEUMS

Volume 12 Number 2

SUMMER

MAGYAR
MÚZEUMOK

Államgővás, restaurálás

Régi adósságot szándékozik törleszteni jelen lapszámunk, mely a múzeumi alaptevékenység nélkülözhetetlen, természetesnek vett, ebből következően sokszor kevésbé megbecsült területére kalauzolja el olvasóinkat. A terjedelmi korlátok miatt azonban nem állt módunkban reprezentatív áttekintést nyújtani erről a szakterületről, kiemelkedő eredményeiről és mindennapi gondjairól, módszertani és elméleti kérdéseiről, rendkívül változatos és sokrétű tevékenységi formáiról, hanem egyszerűen alkalmi betekintést kívánunk nyújtani az államgővás, a restaurálás egyes mőhelytitkaiba, minden különösebb szelektálás nélkül, a nagyobb volumenő lelet- és tárgye gyűttestek megmentésétől az egyedi tárgyak életre keltéséig.

Nem véletlenül került a Mőhely rovat élére egy mindeddig meglehetősen mostohán kezelt egyházi tárgykollekció, egy kárpátaljai teljes ikonosztázion megmentésének és restaurálásának és részleges rekonstruálásának nagyszabású vállalkozása, mely a Néprajzi Múzeum keretében, de széleskörű szakmai összefogással valósul meg, példát szolgáltatva egy fontos egyház- és kultúrtörténeti érték megmentéséhez. Több rövidebb-hosszabb írás foglalkozik a régészeti és történeti tárgyak restaurálási feladataival, eredményeivel, nemcsak gyakorlati oldalról, hanem etikai, módszertani és technológiai aspektusból is. Ezen a téren külön is említést érdemel a régészeti textíliák megmentésének nem mindennapi tevékenységi köre. E témakörhöz is kapcsolódik kiállítási időszakunk egyik frekvenciált témaköre a váci múmiákról, melyekről nemcsak tudománytörténeti áttekintést, hanem kiállítási beszámolót és hozzá kapcsolódó kritikai észrevételeket is olvashatunk.

Jelen lapszámunk – a már évek óta bevett gyakorlatnak megfelelően – ad helyet „Az év múzeuma” pályázaton résztvevő múzeumok ismertetésnek, és közli a nemes vetélkedésnek a Múzeumok Majálisán kihirdetett eredményét, továbbá a hagyományok jegyében ebben a lapszámunkban kerül ismertetésre a Pulszky Társaság éves közgyűlésének és közhasznúsági jelentésének ismertetése, valamint második alkalommal tesszük közzé a közgyűlési előadásokat az elhangzottaknak megfelelő teljes terjedelemben. Ebből következően egyéb rovataink terjedelme szűkösebbé vált.

Következő, ősi lapszámunk központi témáját az 1956-os évforduló jelenti, mely témakörben szívesen vennénk kollégáink, olvasóink visszaemlékezéseit, észrevételeit a szerkesztőségünk címére küldött e-mailben vagy levélben lehetőség szerint szeptember elejéig.

MAGYAR MÚZEUMOK

2006/2. NYÁR

MŰHELY

Kutas Eszter – Puskás Bernadett – Szacsay Éva – Terdik Szilveszter: Múzeumi „leletmentés”. A magyarkomjati görög katolikus ikonosztázion restaurálása, konzerválása és rekonstrukciója

P. Dombóvári Judit: Körmeneti kereszt restaurálása

Lőrincz Judit: Egy régi technika újra éled

Baghy László – Kőfalvi Vidor: Etikai, esztétikai és technikai kérdések a szombathelyi Isis-szentély rekonstrukciója kapcsán

T. Bruder Katalin: Préselt ezüst lemezek újrestaurálásának dilemmái és egy lehetséges megoldás

Sipos Enikő: Romokból ruhák. Régészeti textílek konzerválási problémái

Dúzs Krisztina: Műtárgyak morfológiai vizsgálata endoszkóppal

Jeges András: A Kiscelli Múzeum gyűjteményében lévő szállásjelvény restaurálása

Honos Rudolf: Egy kártyaasztal restaurálása

Tóth Béla: Gondolatok a nedvesség csökkentésének költség-hatékony lehetőségeihez

Mráv Zsolt – Szabó Ádám: Rongál-e a kincsvadász? Egy per és egy ítélet tanulságai

SZÁMVETÉS

Deme Péter: „Az év múzeuma 2005” pályázat résztvevőiről

Kriston Vízi József: Regionális közművelődési találkozó Vaján

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

Vámos Éva Katalin: Használati utasítás a hétköznapiakhoz. A bécsi Műszaki Múzeum háztartástechnikai és orvostechnikai állandó kiállítása

VISSZATEKINTÉS

Újvári Mária: Kriptaleletek kálváriája, avagy őrizzük meg, ha már napvilágra hoztuk!

KIÁLLÍTÁSOK

Bajzáth Judit – Papp Ildikó: Ami a színpalak mögött rejlik – Rejtélyek, sorsok, MÚMIÁK. Az MTM időszaki kiállítása

Ráduly Emil: Egy kiállítás vendégkönyvébe

Buzinkay Péter: (Al)világot járt múkincseink. Út a kiállításhoz

Marton Erzsébet: Műanyag kiállítás a Néprajzi Múzeumban. Beszélgetés az alapanyagokról

Torma László restaurátorral

Juhász Katalin: Nem térkép e táj – Budapest XIII. kerülete a magasból. Kiállítás az Angyal-földi Helytörténeti Gyűjteményben

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Basics Beatrix: Restaurálási tanulmányok. T. Balázs Ágnes emlékkötet

IN MEMORIAM

Vámos Éva Katalin: Búcsú SzabadváryFerenctől

Basics Beatrix: Tökölly Gábor 1952–2006

KÖZGYŰLÉSI ELŐADÁSOK

Janó Ákos: Történelmi és néprajzi irodalmi munkásságom kezdeteiről

Hegyessy Gábor: Természettudományi kutatások és természetvédelem

A PULSZKY TÁRSASÁG HÍREI

E számunk szerzői

A címlapon

Szent Mihály arkangyal, ikon
a magyarkomjáti templomból

On the Cover

St. Michael archangel, icon
from the church in Magyaróvár
Fotó – Photo: Kutas Eszter

A hátsó borítón

Restaurált Árpád-kori körmeneti kereszt,
Mezőberény

On the Back Cover

Restored Árpadian age processional cross,
Mezőberény
Fotó – Photo: Dabasi András

HUNGARIAN MUSEUMS

2006/2 SUMMER

WORKSHOP

Eszter Kutas –Bernadett Puskás Éva– Szacs vay –Szilveszter Terdik: Preserving Objects from the Museum. The Conservation and Reconstruction of the Iconostasis from the Greek Catholic Church of Magyarkomját

Judit P. Dombóvári: The Reconstruction of a Procession Cross

Judit Lőrincz: The Revival of an Old Technique

László Baghy – Vidor Kőfalvy: Ethical, Aesthetic and Technical Questions Upon the Reconstruction of the Isis Shrine from Szombathely

Katalin T. Bruder: The Dilemmas of the Reconstruction of Pressed Silver Sheets and a Possible Solution

Énikó Sipos: Clothes from Ruins. Problems in Conservation of Archaeological Textiles

Krisztina Dúzs: Investigating Objects Endoscopic Methods

András Jeges: The Restoring Of The Plaque of Accomodation

Rudolf Honos: The Restoration of a Card Table

Béla Tóth: Possible Cost-Effective Ways of Reducing Humidity

Zsolt Mráv – Ádám Szabó: Does the Treasure Hunter Cause Damage. The Conclusions of a Legal Action and the Sentence

RECKONING

Péter Deme: About the Participants of the "Museum of the Year 2005" Award

József Kriston Vízi: Regional Public Educational Meeting in Vaja

INTERNATIONAL RELATIONS

Éva Katalin Vámos: "User's Manual to Everyday Life". The Permanent Exhibition of the Vienna Technical Museum on Household Technology and Medical Technology

RETROSPECTIVE

Mária Újvári: The Sufferings of the Vault Finds, Or Let Us Preserve Them If We Uncovered Them

EXHIBITIONS

Judit Bajzáth – Ildikó Papp: What Is Behind The Scenes – Secrets, Fates, Mummies. The Temporary Exhibition In The Natural History Museum
Emil Ráduly: Into The Guestbook Of An Exhibition

Péter Buzinkai: Treasures from the (Under)world. The way to the exhibition

Erzsébet Marton: Plastic Exhibition In The Ethnographical Museum. Interview With László Torma About The Base Mateials

Katalin Juhász: Not Just a Map — The 13th District of Budapest from above. Exhibition in the Local History Collection of Angyalföld

BOOK AND PERIODICAL REVIEW

Beatrix Basics: Restoration Studies. Ágnes Timár-Balázsy Memorial Book

IN MEMORIAM

Éva Katalin Vámos: A Farewell to Ferenc Szabadváry (1923 – 2006)

Beatrix Basics: Gábor Tökölly 1952–2006

PRESENTATIONS AT THE GENERAL ASSEMBLY

Ákos Janó: The Beginnings of my Career in History, Ethnography and Literature

Gábor Hegyessy: Research in Natural History and the Protection of the Environment

NEWS OF THE PULSZKY SOCIETY

Autors of This Issue

MAGYAR MÚZEUMOK
A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi
Egyesület folyóirata

Lapalapító: Éri István

Megjelenik évente négyszer
XII. évfolyam 2. szám, 2006. nyár

Főszerkesztő:

Selmeczi Kovács Attila

A lapszámot szerkesztette: Basics Beatrix

Szerkesztőségi titkár: Gönczi Ambrus
A szerkesztőség tagjai: Basics Beatrix,
Cséve Anna, Holló Szilvia Andrea,
Kriston Vízi József, Wollák Katalin

A szerkesztőbizottság elnöke: Pintér János

A szerkesztőbizottság tagjai: Bertáné
Varga Judit, Kóczyánné Szentpéteri Erzsébet,
Kovács Péter, Vándor László,

Fordítások: Gönczi Ambrus

Szerkesztőség:

1087 Budapest, Könyves Kálmán körút 40.

Telefon: 210-1330/155, fax: 210-1336

E-mail: pulszky@bot.nhmu.hu

www.museum.hu/pulszkytarsasag

Felelős kiadó: Matskási István

Nyomdai előkészítés: Stúdió 12 Bt.

Műszaki szerkesztő: Németh János

Színes feldolgozás: Stúdió 12 Bt.

Nyomdai munkálatok: Prospektkop Bt.

Felelős vezető: Racskó József

Előfizethető a kiadónál

(levélcím: 1476 Bp. 100. Pf. 206.),

illetve postautalványon, csekkel vagy

átutalással az alábbi számlaszámon:

K&H Bank 10200830–32323599

Előfizetési díj számonként: egyéni

előfizetőknek 800 Ft, közületeknek 1250 Ft.

HU ISSN 1219–4662

Megjelenik a

Nemzeti Kulturális Örökség

Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális

Alapprogram támogatásával

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

nka

Nemzeti Kulturális Alapprogram

Műhely

Múzeumi „leletmentés”

A magyarkomjati görögkatolikus ikonosztázion restaurálása, konzerválása és rekonstrukciója

Kutas Eszter – Puskás Bernadett
– Szacs vay Éva – Terdik Szilveszter

„Krisztus Egyháza legdrágább ékesség gyanánt fogadja a tisztelt és szent képeket; az üdvözítő Krisztus, az Istenszülő és minden szentek díszes ábrázolásait; melyekkel a kegyelemben megvilágosított és lelkileg gyönyörködik; a képildözők eretnekségét pedig elveti; hanem örvendezve dicsőíti az emberszerető Istent, ki érte a kinszenvedéseket önként kiállotta.”

(Vecsernyei sztyichira a szent ikonok ünnepére)

Az Iparművészeti Múzeum több alkalommal több lebontott ikonosztáziont (képeket, ikonokat és faragott töredékeket) adott át a Néprajzi Múzeumnak, amelyeket leltári szám nélkül, ma már fel nem lelhető jegyzékekkel, papírral borítva és dobozokba helyezve szállították át a Néprajzi Múzeum Egyházi Gyűjteményébe. Az 1970-es átmenést az Iparművészeti Múzeum pincéjének egyidejű elázásával hozhatjuk kapcsolatba. Az ekkor átkerült együttes a múzeumi raktár költözködése miatt összekeveredett a gyűjtemény korábban átkerült hasonló típusú töredékeivel. A mostoha raktározási körülmények miatt nem vállalkozhattak az összetartozó darabok szétválogatására, ráadásul a munkát az is nehezítette, hogy a tárgyakról hiányoztak a *korábbi leltári számok*, provenienciájuk sem volt könnyen tisztázható.

A most induló restaurálást ezért a két múzeum adattáiraiban folytatott szisztematikus kutatásnak kellett megelőznie. Ennek eredményeként a következőket tudtuk meg a szóban forgó ikonosztázionról: az Iparművészeti Múzeum 1913-ban vette meg az Ugocsa vármegyei Magyarkomját falu görög katolikus templomából 300 koronáért Szabó Sándor szatmárnémeti aranyozó és ffaragótól, miután Csányi Károly és Radisics Jenő a helyszínen megvizsgálták az eladásra kínált műalkotást. Szabót az egyházközség új ikonosztázion készítésével bízta meg, s úgy tűnik, hogy a régi darab sorsát ráhagyták. A friss szerzeményt, talán a kedvezőtlen történelmi eseményeknek köszönhetően, soha nem állították ki a múzeumban, hosszú időre a raktárban maradt, ahol lassan az összetartozó részek is szétszóródtak olyanmire, hogy négy kisebb képét és a királyi

ajtóját 1963-ban egy posztbizánci művészetet bemutató kiállítás kapcsán a szentendrei Ferenczy Károly Múzeumnak, míg az összes többi elemét, amint már említettük, a Néprajzi Múzeumnak adták át. Időközben a Néprajzi Múzeum költöztetése miatt újabb mozgásokra került sor, egy kevésbé előkészített nagyméretű költözéssel, a Könyves Kálmán körüli szűkös raktárból részben a jelenlegi Kossuth téri múzeum (volt Kúria) épületébe, részben pedig a törökbálinti Depo-raktárvárosba. Valószínűleg az ikonosztázion életében az ezt követő utolsó harminc év volt a *legkárosabb*, amit a törökbálinti *szárazlevegőjű, viszonylag nyitott szerkezetű, betonfalú „bunkerekben”* kellett eltöltenie. Itt szinte minden körülmény az enyves kréta alapú, aranyozott műtárgyak ellen dolgozott.

Restaurálás

A probléma megoldására a Néprajzi Múzeum a Képzőművészeti Egyetem Restaurátor Intézetével kötött megállapodásának keretében pályázatot nyújtott be a legjobb állapotban levő, legnagyobb korpuszt jelentő ikonosztázion restaurálására és rekonstrukciójára 2004-ben az Nemzeti Kulturális Alap Múzeumi Kollégiumához. Az ütemezett munkaterv 3 évnél hosszabb munkára vállalkozott, bevonva a feltárásba a művészettörténeti (Puskás Bernadett, Terdik Szilveszter) a restaurátori (Kutas Eszter és külső munkatársak, Kovács Petronella, Velledits Lajos, Görbe Katalin) szakmai és „lektor” munkáját, továbbá igénybe véve a szakmuzeológiai feladatokat ellátó, a projekt témavezetőjének munkáját (Szacs vay Éva, a Néprajzi Múzeum Egyházi gyűjteményének vezetője). Pályáza-

A magyarkomjati görög katolikus templom
The Greek Catholic church in Magyarkomját

tunk elkészítéséhez mélyreható felmérést végeztünk a múzeum törökbálinti raktárban őrzött több ikonosztázion elemei között. Sajnos a leltári számok ebben az esetben nem voltak segítségünkre, mert az 1981-es költözködéskor leltározásra kerültek ugyan, de az akkori lehetőségek csak arra voltak elegendők, hogy egy raktári rendezési számot kapjanak. A benyújtott *pályázat sikeres* volt, de a munkálatokat már akkor elkezd-tük, mielőtt a szükséges összeget elnyertük volna, a résztvevő intézmények anyagi előlegeinek segítségével.

A tervezett munka több nagyobb fázisban és a részfeladatok pontos egymáshoz illesztésével több év alatt készül el. A töredékek és ikonok tisztítása, restaurálása után az alapsor összeállítására kerülhet sor 2004–2006 folyamán. A középső sorok és az oromzat összeállításához a fotogrammetria eljárást alkalmazzuk, amelynek segítségével a hiányok számítógépes pótlása történik majd, ennek alapján a darabok rekonstrukciója is

*A templombelső az ikonosztázion nélkül
The church interior without the iconostas*

elkészülhet. A fotogrammetriához szükséges dokumentáció (mérés és digitális fényképezés) az első szakaszban (2004–2005) megkezdődött. Valamennyi munkafázist fotózás és mérés követi. A szerkezet összeillesztéséhez helyszíni mérések felvételére van szükség Magyarokmányban, és az analóg ikonosztázionokat őrző templomokban.

Restaurálási munkafolyamatok

A nagyméretű és hosszúidejű munka eddigi feladatait az alábbiak szerint végeztük. Az első lépésben az együtteshez tartozó darabok kiválogatása történt egyetemi hallgatók részvételével. A munkában segített minket, hogy a templomi kibontáskor a felépítményről a faragott díszek egy részét a felépítményen hagyták. Ezek a lizénák, féloszlopok, faragványok ugyanazokkal a stílusjegyekkel rendelkeznek, mint a képek és az ikonok keretezése. Az ikonosztázion fa tartószerkezetének egy része olyan rossz állapotban van, hogy csak a rekonstrukciót teszi lehetővé. Például az ünnep sor fenyőfa keretszerkezetét fehér korhadást okozó gomba támadta meg, amely a fehér cellulóz rostok közül a lignint felemésztette, meggyengítve ezzel a fa tartását. Szerkezeti elemről lévén

szó, a konzerválásnak nem látjuk értelmét. A rekonstrukcióhoz elegendő eredeti maradvány, a meggyengült fertőzött szerkezet fontos adatok hordozója. Az alapképek előtt eredetileg álló igen szép, különleges kidolgozású négy konzolasztal is – egy kivételével – igen rossz állapotban van; helyreállításuk hasonló rekonstrukciót igényel. Az analógiákat, a hasonló korú és típusú ikonosztázionokat átnézve tudjuk, hogy megközelítőleg hány fajta és milyen méretű keretdísznek, medalionnak, oromdísznek van helye a szerkezetben. Az együtteshez tartozó ornamentális faragványok jól elkülöníthetőek voltak a faragómester stílusa, a faragványok léptéke, az aranyozás jó minősége, de a hátoldalon látható jellegzetes világoskék szín is megkülönböztette a más-hova tartozó elemektől.

Megtörtént az ikonosztázion fellelhető elemei közül a képeket körülölelő aranyozott faragványok kiválogatása, fotózása, óvatos tisztítása, portalanítása. Szétválogatás után láthatóvá vált, hogy majdnem minden fontos elemből, illetve díszítményből megmaradtak teljes darabok is. Ezek kontúrjait papírra rajzoltuk, amelynek segítségével később beazonosíthatjuk a töredékeket, az azonos típusokhoz tartozó elemeket. A munkának

ezt a szakaszát a Képzőművészeti Egyetem farestaurátor és faszobrász hallgatóival együtt egy nyári gyakorlat alkalmával végeztük. Az így összeválogatott díszek tisztítása és az aranyozás konzerválása is a diákok közreműködésével történt. Az egyetemisták gyakorlatához tartozott a mintavétel, és a minták beágyazásának elsajátítása is, így minden faragványból készült anyagvizsgálat. Ezek eredményeit jól tudjuk használni majd a restaurálás folyamán.

A következő lépés a már összeválogatott faragványok tárolásának megoldása volt. Az összeválogatott darabokat ideiglenesen összeillesztve dobozokba helyeztük, hogy az egész felépítmény restaurálása során készen álljanak, és a helyükre illeszthetőek legyenek.

A faragványok különböző stílusjegyei és technikai megoldásainak keveredése sajátos megjelenést hozott létre. Fellelhető a késő barokkra jellemző „polierweisz” technika, és ugyanakkor a XVII. században virágzó „lüszterezés”. Formailag megjelenik a „regence” rácozás több helyen, míg a pilasztereken már klasszicizáló motívumokat fedezhetünk fel. Ilyen a féloszlopokon lévő tallérsor, ami a klasszicizmus kedvelt motívuma, de még sorolhatnánk a más díszítőmotívumokat is.

A megoldások és a díszítőelemek a korabeli magas művészetekhez képest fáziskésésben vannak, és eklektikus formakincset mutatnak.

A korabeli ikonosztázionok polikrómiájáról sokkal többet megtudhatunk ebből a töredékes műtárgyegyüttesből, mint amikor az eredeti helyén álló ikonosztázionokat tanulmányozzuk. Bár egy alkalommal a magyarkomjátí együttest is felújíthatták, gyantás lakkal felfrissítették, megállapítható, hogy más átdolgozás, javítás nem történt, tehát a töredékeket és ikonokat intaktnak tekinthetjük.

Reményeink szerint a soron következő pályázat eredményei szerint elkészülhet a restaurálás következő fázisa; felépül az alapképsor a faragványokkal, konzolaszta-
lokkal és a királykapuval.

A kutatott tárgycsoport műfaja

A Néprajzi Múzeum által őrzött ikonok, keretelemek és faragványrészletek többségben olyan ikonosztázionok töredékeit képezik, amelyek a királyi Magyarország egyik sajátos történetű keleti keresztény egyházmegyéjének, a munkácsi püspökség művészeti köréhez kapcsolódnak. A XV. századnál korábbi (hiteles alapítólevele nem ismert) alapítású munkácsi püspökség az 1646-ban kötött ungvári unió után kapcsolódott a katolikus egyházhoz, rítusát, liturgikus gyakorlatát megtartva. A görög katolikus püspökség

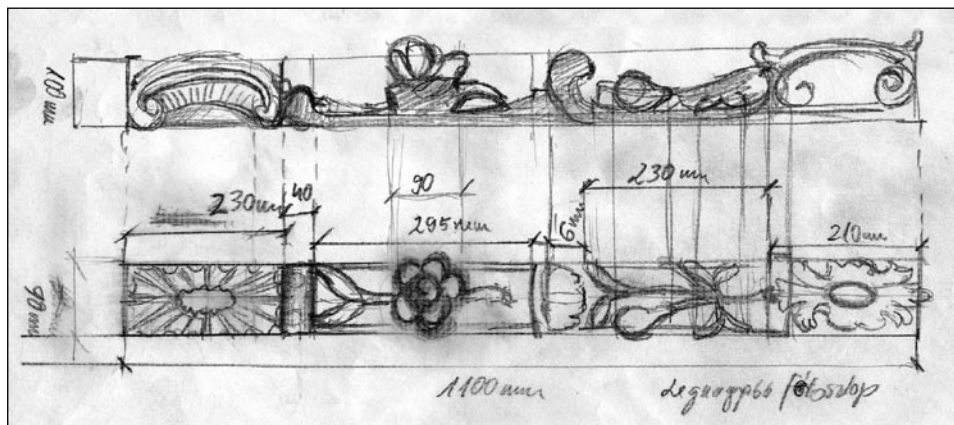
Konzolaszta- lok a törökbálinti raktárban

The console tables in the storage
in Törökbálint

művészeti életét a szomszédos – elsősorban a lengyelországi, ill. erdélyi – bizánci rítusú, majd görög katolikus egyházmegyékkel való szoros kapcsolatban alakította ki. Ugyanakkor helyi sajátosságként e művészeti kör emlékeit az határozza meg, hogy Magyarországon nem alakultak ki ennek az egyháznak olyan kulturális és gazdasági erejű központjai, mint pl. Galíciában, így itt egyrészt hangsúlyosabb

mindig a Keresztrefeszítés-csoport koronázza fent. Az ikonosztázion újkori „klasszikus” formája a XVII. században jelenik meg, Krisztust hangsúlyozó központi tengelyére szimmetrikussá alakul, a központi királykapu két oldalán egy-egy északi, ill. déli diakónus kapuval. Az ikonsorokat további függőleges tengelyek rendezik szakaszokká. Megjelennek az alapképek alatti predellák,

Alapsor lizénia rajza – manuálé

The drawing of the lesene foundation chain – manual drawing

a tradícióörző szemlélet, másrészt nagyobb számban nem professzionális, hanem iparos és népi mestereket bízott meg szakrális művészeti feladatokkal. Különösen ez utóbbi miatt a magyar művészettörténet meglehetősen mostohán bánt ezen emlékekkel.

A munkácsi püspökség és a görög katolikus szomszédos egyházmegyék művészeti életük révén szorosan összefonódó, nemcsak egyházi, de kulturális, művészeti egységet alkotnak együtt. A kárpáti régió posztbizánci művészete, és ezen belül ikonfestészete ugyancsak sajátos kört képvisel a posztbizánci művészeti világban, ahol az elsősorban nemzeti alapon szerveződő egyházak nemzeti iskolái között szinte kivételt jelent abban, hogy az egykori Bizánchoz hasonlóan inkább földrajzi körülhatárolással fogható össze interetnikus volta miatt. A régió művészetének mára már elfogadott terminusát az 1970-es években a lengyel művészettörténet vezette a lengyel néprajzkutatás javaslatára. Sajátos jegyei éppen Keletet és Nyugatot, illetve az északi (novgorodi) és déli (Moldva) kapcsolatokat ötvözni tudó határterület jellegéből is adódik.

Az ikonosztázion-szerkezet, amely aztán a munkácsi egyházmegyében is jellemzővé lett, a Kárpát-vidéken az évszázadok során nyerte el jellegzetes többsoros, a templom szentélyébe vezető diadalívnyílást majdnem teljesen kitöltő formáját. Korai, XV. századi változata még kétsoros – alapkép-sorból és Deészisz-sorból áll – két liturgikus kapuval ellátott szerkezet; majd a XVI. században bővül további ikonsorokkal, az ünnepek sorával, majd a prófétákkal. A struktúrát

néhol ugyancsak ábrázolásokkal. Már a XVII. században az ikonok új kép, azaz MŰ funkciója is érezhetővé válik, hiszen a század első harmadától a korábban önálló, keret nélküli KÉPMÁSként készülő táblák, amelyek kezdetben egyszerű, csak néhány reneszánsz motívummal díszítettek, most egyre plasztikusabb keretépítményeket kapnak, amiket gazdag faragványok, tagoló oszlopok, párkányok kísérnek a struktúráján. Ez a struktúra tartalmában nem változik a XVIII. században, viszont számos formai variánsa jelenik meg, elsősorban Galíciában (pl. lépcsőzetes szerkezetek, melyek a katolikus templomok nagy oltárépítményeit idézik).

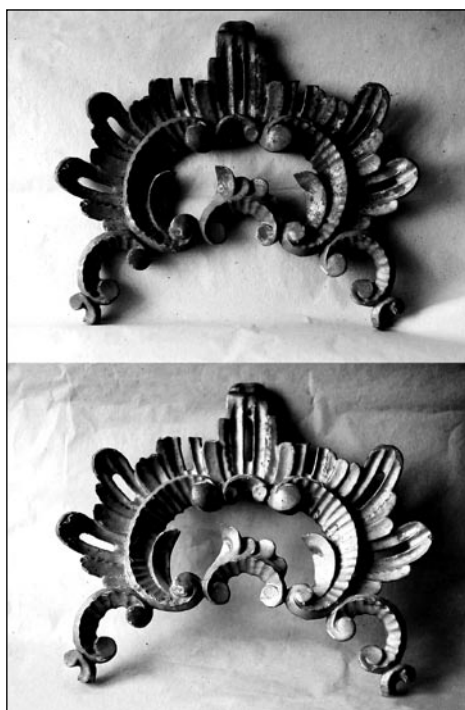
A magyarkomjátí ikonosztázion művészeti történeti jelentősége

Az együttes készítésére vonatkozó történeti források egyelőre nem ismertek, viszont a templomépítés adatai, valamint a faragványok és az ikonok stílári párhuzamai fontos támpontokat nyújtanak a datáláshoz, és a készítő műhely azonosításához. A Magyar-és Nagykomjátból 1896-ban Magyarkomját néven egyesített falu (jelenleg Veliki Komjátí, UA) nagykomjátí részében áll ma is az 1790 körül épült, Szent Mihály arkangyal tiszteletére szentelt későbarokk stílusú, igényes építészeti részletekkel bíró templom, amelyben eredetileg ez az ikonosztázion is állott. A képállvány főképp rokokó, helyenként copfstílusú jegyei arra engednek következtetni, hogy a templomépítés befejezése után hamarosan a belső berendezés is elkészült.

A komjátí együttes az ún. „teljes” ikonosztázionok szinte összes elemével rendel-

kezett: az alsó sorban négy alapkép között három ajtó nyílt, melyekből csak a középső, ún. királyi ajtó szárnyai maradtak fenn a négy evangélista képével; fölöttük az Utolsó vacsora két oldalán hat-hat ünnep ikonja helyezkedett el, majd a tizenkét apostolt és a tizenkét prófétát ábrázoló sorok következtek, az előbbinek a Krisztus főpap, az utóbbinak viszont az Atyaisten képe volt a közepén; az egész együttest gazdag ornamentika és a Keresztrefeszítés koronázta. Ikonográfiai érdekességnek számít az oromzati kereszt alatt külön képmezőben megjelenő Isten báránya ábrázolás.

A komjátí faragványok előképe az ungvári görög katolikus székesegyház hatalmas ikonosztázionja (a kassai Franz Feck/Feeg

*Kis oromdész tisztítás előtt és után
Small finial before and after cleansing*

műve, 1776–1779), közeli párhuzama a huszti görög katolikus templom képállványa, amely írott források tanúsága szerint a Feck műhelyben készült az 1790-es években, bár jelenlegi formájában három ajtaja, oromzatának ornamentikája későbbi, képei is erősen át vannak festve, négy alapképe egészen új. Az ungvári és a huszti példákkal nemcsak a lizénákkal és a hangsúlyos párkányokkal tagolt, sok fényt átereszítő áttört szerkezetében, valamint a meghatározó fehér-arany színezésében mutat rokonságot a komjátí ikonosztázion, hanem a faragványok bizonyos részletformáiban is, mint

*Oromdész töredékek rekonstrukciós rajza
Reconstruction sketches of finial fragments*

pl. a rocaille-ok, rózsák, kisebb rácselemek kombinációjában, bár néhány megoldása egészen eltérő, mint pl. az alapképek előtti konzolasztalok, vagy a prófétasor keretformái. Az ungvári berendezés munkálatait az 1779-ben elhunyt Franz Feck helyett testvére, Johann Feck vette át, így minden bizonytalansággal az ő műhelye dolgozott az 1790-es években Nagykomját és Huszt számára is. Elképzelhető, hogy a munkálatok a XIX. század elejére is átnyúltak, de a Feck műhelyre vonatkozó adatok egyelőre csak a XVIII. századból ismertek. A magyar kutatás eddig csak néhány oltárát ismerte a Feck műhelynek, bár egy részük már elpusztult, ikonosztázion-építő tevékenységükről nem tudott. A komjátí együttes jelentőségét növeli, hogy egy nagyon magas minőségű, sok részletében egyedivel gyarapodhat az ismert művek sora.

Az ikonosztázion festésmódja a munkácsi egyházmegyében mindennek előtt a Lengyelországból származó fivérek, Spalinszky Mihály és Tádé tevékenységével függött össze, akik megbízásaik súlyánál fogva az egyházmegye, ha még nem is vezető képviselői, de a hivatalos stílus kialakításának tevékeny részesei voltak. Munkásságukkal kapcsolatban még számos nyitott kérdés és pontosításra váró részlet vár tisztázásra. Azonban a most kutatott együttes ikonjai számára legalább is távoli előképként tekinthetők

a tokaji görög katolikus templom, továbbá a Máriapócs ikonosztázionjainak fennmaradt eredeti ikonjai, a nyírparasznyai ikonosztázion e mesterek köréhez kapcsolható átfestése, illetve, mint súlyánál és stílusánál, de mindenekelőtt ikonográfiai vonatkozásban meghatározó – szerencsénkre teljességében, de szerencsétlenségünkre némely részeiben jelentősen átfestett – ikonosztázion az ungvári görög katolikus püspöki székesegyházban. Ez az együttes átkötő szerepet is jelent, hiszen a XIX. század közepén püspöki előírásra az ikonosztázion-építés hivatalosan kizárólagos mintájává vált, mind a szerkezet, mint a képi program vonatkozásában. Ugyanakkor bizonyos, hogy már a hivatalos rendelkezés előtt érvényesült e mintakövetés, és ebbe a sorba illeszkedik más példákkal együtt a vizsgált ikonosztázion. Az is bizonyos, hogy a most kutatott ikonok ikonográfiaja esetében csak egyes sorok vezethetők vissza erre a mintára. A vizsgált ikonok stíluskritikai alapon legalább két mesterkéz közreműködésére vallanak: a vezető mesterre vall a pontos rajzú, természetes arányokat, térvizonyokat alkalmazó, részletgazdag alapképek, a Trónoló Krisztus. A további sorok ikonjai újabb két közreműködő személyére utalnak (pl. ünnepek, ill. próféták). A mesterek és művek kapcsolatának elemzése a később elkészülő nagyobb tanulmányokban kerülnek majd publikálásra.

Preserving objects from the museum The conservation and reconstruction of the iconostasis from the Greek Catholic church of Magyaromját

Several scattered parts and pieces of the old iconostasis were moved from the Museum of Applied Arts to the Ethnographic Museum in the 1970s without suitable documentation so their reconstruction became very difficult. The whole project had to be preceded by systematic and meticulous research in the two museums. Bad storage conditions also hindered reconstructions. Finally the two museums applied for financial support to the National Cultural Fund. The project has several stages and is intended to span over 3 years. The first stage was the selection and matching of the different pieces, followed by cleaning and digital photography. Students helped very much in this stage as part of their practice session. The next stage is to build the first base line of the pictures with console tables and the main gate. The reconstruction process requires the study of similar iconostases and environments of the Greek Catholic religious life, the knowledge of techniques, styles and technologies the masters used in making these wonderful pieces.

Körmeneti kereszt restaurálása

P. Dombóvári Judit

Szép körmeneti keresztet találtak 2003-ban Mezőberényben egy mezőgazdasági földmunka során. Czirik András, a tárgy becsületes megtalálója a leletet átadta a békéscsabai Munkácsi Mihály Múzeum munkatársainak. Dr. Szatmári Imre, a múzeum igazgatója megállapította, hogy az Árpád-korból származó tárgy kivételesen ritka darabnak számít, hiszen ebből a korból kevés olyan körmeneti kereszt maradt ránk, ahol a korpusz és a kereszt egyaránt megmaradt volna. A leletről részletes szakmai leírást a Móra Ferenc Múzeum Évkönyve Studia Archaeologica 2004. évi számában tett közzé. Nem sokkal később kértek fel arra a megtisztelő feladatra, hogy a meglehetősen rossz állapotban lévő, ám még így is harmóniát és szépséget sugárzó tárgyat állítsam helyre.

A kereszt alakzatát vörösréz lemezből vágták ki, majd széleit eldolgolták. Felületét mindkét oldalon finoman vésett, stilizált növényi motívumok: palmetták és szalagfonatok díszítik. A szegecsekkel felerősített Krisztus alakzatot a kereszthez hasonlóan, de vékonyabb vörösréz lemezből kivágták, majd feltehetően formába kalapálással alakították ki a végleges alakot. A test részleteit, az arcot, a fejen lévő koronát és az ágyékkendő redőit itt is finom véséssel rajzolták meg. Eredetileg aranyréteggel borították, amit tüziaranyozással vittek a felületre. A megmaradt foglalatmaradványokból pedig arra lehet következtetni, hogy valamilyen kőberakással is díszíthették.

Röntgenfelvétel
X-ray image

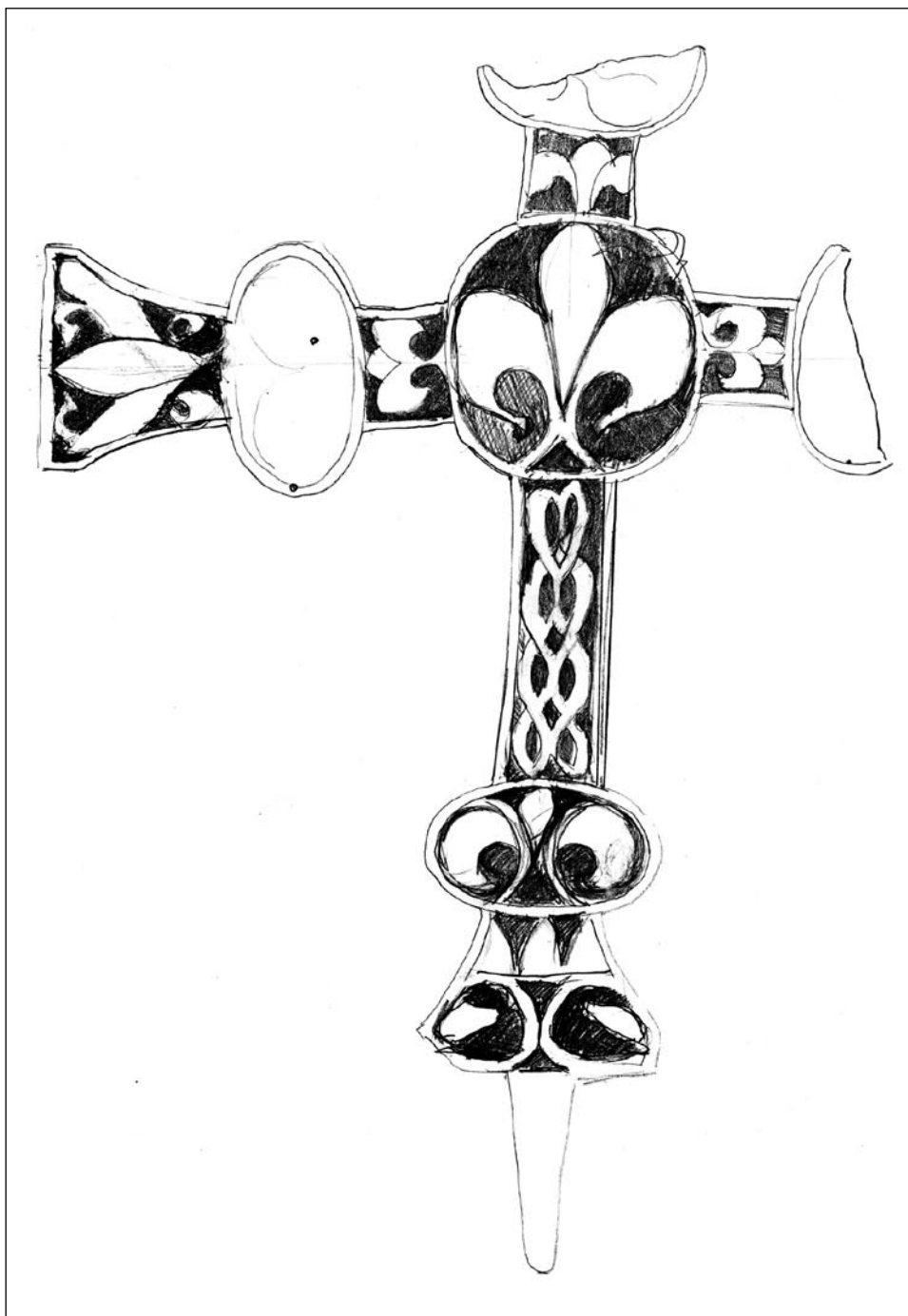

Helyreállítás előtti állapot
Before reconstruction

A hosszú ideig földben nyugvó tárgy felszínre kerülésekor természetesen nagy mértékben vesztett hajdani fényéből. A korabeli törések, hiányok ki tudja ma már, mikor és hogyan keletkeztek és mikor pecsételték meg a tárgy sorsát. Előkerülésekor erősen deformálódott, felső és jobb oldali végződése hiányos. Alsó vége pedig a megtalálásakor tört el úgy, hogy feltehetően megpróbálták kiegyenesíteni. A megvékonyodott aranyozás a földes karbonátos szennyeződés és az alapfém felszínre törő zöldes színű korróziója alatt is kivehető volt. Szerencsére a korpusz alig sérült, csupán a fejrész hajlott kissé hátra a kereszt lemezének deformálódásával. A szegecseknek köszönhetően maradhatott együtt a kereszttel, mint ezen állapotában is örök szimbólumot mutatva.

Helyreállítás előtt megvizsgáltuk a tárgy

anyagát, fizikai és kémiai elváltozásait. A 20-27-szeres nagyítással készült mikroszkópos felvételeken jól láthatóvá váltak a felületen lévő kisebb fizikai elváltozások is, mint például a hajszálrepedések, illetve a régi és a friss törés közötti felületi különbség. Az aranyréteg egyes helyeken történt hiányát és kopását a mechanikai és kémiai hatások egyaránt befolyásolták. A röntgenfelvétel a tárgy belső szerkezeti kialakítását mutatta meg. Az anyag összetételének vizsgálata elektromikroszkópos, illetve elektrongerjesztéses röntgen mikroanalitikai módszerrel készült. Ennek alapján a szóban forgó tárgy anyaga tiszta vörösréz. A rajta lévő aranybevonat jelentős mennyiségben tartalmaz higanyt, ami megerősíti azt a feltevést, hogy a bevonat higanyamalgamos technikával készült. Összességében

Az elülső oldalon lévő vésett díszítés mintázata
The patterns of the carved ornament on the front

azonban elmondható, hogy a tárgy anyag-szerkezete stabil, nagyobb mértékű kémiai károsodás nem következett be.

A helyreállítás első lépése a deformált részek eredeti formára történő visszaigazítása volt. Tekintettel az aranyozott felületre, a fém kilagyítása hőkezeléssel nem volt lehetséges, hiszen ez az amúgy is elvékonyodott aranyréteg teljes pusztulását eredményezte volna. A rideg, rugalmatlan fém hőkezelés nélküli megmunkálása viszont megnövelte annak a lehetőségét, hogy a

művelet során további törések is keletkezhetnek. A köztes megoldás nagy türelmet és odafigyelést igényelt. Apránként, lépésről lépésre haladva, egy-egy deformált részt két puhafa lemez közé fogva – szorító segítségével enyhe nyomást gyakorolva a felületre – lehetett kiegyengetni. Az anyag merevségét kis mértékű melegítéssel, 50-60 °C hőmérsékletre felmelegített hőlégfúvó használatával lehetett enyhíteni. A bal oldali keresztszár egyik korabeli törésfelülete teljesen visszahajlott. Itt a két részt a szege-

csikkel felerősített korpusz tartotta össze. Ezen a kis helyen azonban az anyag teljesen elvékonyodott, így a munkálatok alatt elkerülhetetlen volt ez a törés. A kiegyenesített tárgy jelenlegi hosszúsága 32 cm, szélessége 18 cm. A tisztítás részben vegyszerezésen, részben pedig mechanikusan történt. A ragasztásokat két helyen kellett alkalmazni, ez esetben a műanyag alapú ragasztók bizonyultak alkalmasnak és biztonságosnak.

A hiányok pótlásának elvégzésére a megbízáskor nem tartottak igényt, ennek kérdése esztétikai okokból most újból felmerült. Hasonló kérdés sokszor adódik egy-egy tárgy esetében, vajon meddig mehetünk el egyes helyreállítás során, és mi indokolja az adott pótlások és kiegészítések helyességét? Ezekben a kérdésekben a régész és a restaurátor közösen dönt. Sok esetben a nagyon gyenge anyagmegtartás indokol egy-egy kiegészítést, máskor pedig egyszerűen a tárgy szebb megjelenésének igénye határozza meg a végső döntést. Ebben az esetben talán még nagyobb harmóniát mutatna a körmeneti kereszt, hiszen itt a vonalak jól követhetők. Azzal, hogy egykor használaton kívül, sérülten eltemetődött, még nem fejeződött be ennek a tárgynak a története. Egy szerencsés eset kapcsán újra életre kelve, egy névtelen mester üzenetét hordozza korából, megerősítve ezzel is a kutatók korábbi felfedezéseit.

A mezőberényi körmeneti kereszt a békéscsabai Munkácsi Mihály Múzeumban látható.

Az anyagvizsgálatot Tóth Péter végezte (Bp. Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet, Morfológiai és Szervetlen Analitikai Labor). A mikroszkópos felvételeket Lencz Balázs készítette (MNM Restaurátor Főosztály). A röntgenfelvételeket Hutai Gábor (MNM Restaurátor Főosztály) készítette. A fotókat Dabasi András (MNM) készítette.

Lásd még – See also: Hátsó borító – Back cover

The reconstruction of a procession cross

The nice procession cross from the Árpád period was found in 2003 in Mezőberény. The object is special because few of them have been found in Hungary with the corpus and the cross together. The cross was made of copper sheet decorated with carved motifs. The figure of Christ was fastened to the cross with studs. Originally the cross was gilded but by now this layer has become very thin. The first stage of reconstruction was to reshape deformed parts then chemical and mechanical cleaning was carried out. Completion of the object was not done in the first stage but it might happen for aesthetic reasons as the object would reflect more of its original but still perceptible beauty.

Egy régi technika újra éled

Lőrincz Judit

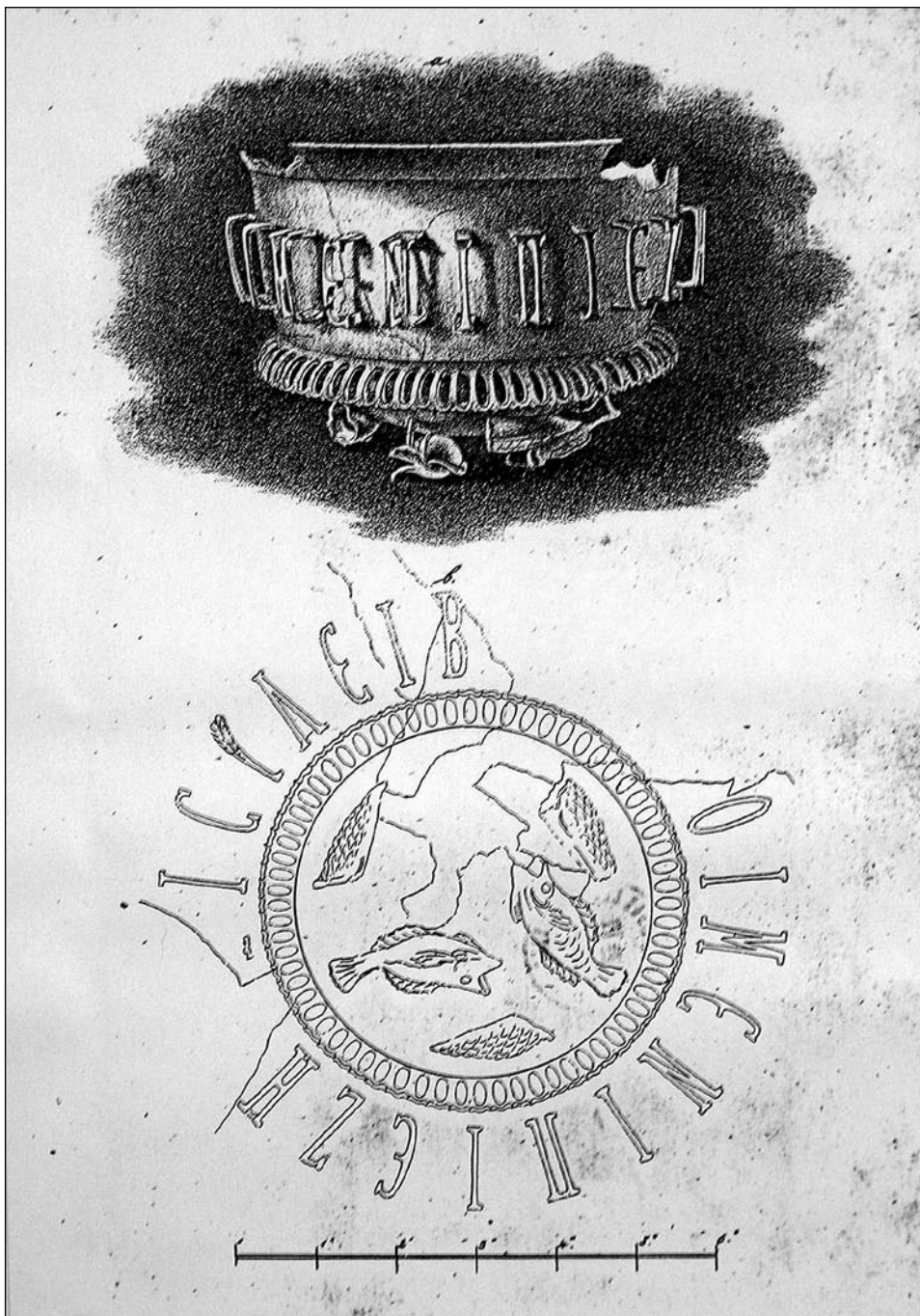
Nem csak az embereknek, a tárgyaknak is adatott a jó vagy rossz sors. Szekszárdon 1845-ben kétes körülmények között került napvilágra – az azóta méltán rendkívülinek tartott leletegyüttessel együtt – a VAS DIATRETUM is. Kubinyi Ágoston (Szekszárdi régiségek 1857) című kiadványban erről igen szemléletesen beszél: „A sarkofag körül lett

és számos üvegdarab között, több vékony itt ott szivárvány színű, s több nagyobb görög betűkkel ellátott üvegtöredékek találtak, melyek b. Augusz Antal, akkori tolnamegyei alispán neje, fáradhatatlan szorgalma s pontossága által felszedetvén összeragasztattak, azonban midőn a dicsőült Nádor által nekem átadattak, akkoron még több részecskéi hibázzván, oly állapotban voltak, hogy a rajtok levő írást nem olvasni lehetett. Ezek közül még néhány előkerülvén, sikerült

mindnyáját Piesch üvegesz által úgy összeragasztani, hogy az egész üvegedény gyönyörű formája meglepően hat a nézőre.” A korabeli rajz is hűen tükrözi az írást és mutatja a diatretum megmaradt darabjait.

Száz év elteltével Bakó Győző (a MNM Restaurátor Osztály vezetője), aki idősebb kollegák számára tanító mester és a restaurálástörténet kiemelkedő egyéniségű alkotó embere, gondos előkészítéssel és a saját korát megelőző felkészültséggel res-

Szekszárdi régiségek 1857. – rajz a Vas Diatretumról
Antiques from Szekszárd 1857. a drawing of the Vas Diatretum

Az újrestaurálás előtti állapot 1974-ben
Before conservation in 1974

taurálta a díszüveget. A régi kiegészítéseket és ragasztásokat eltávolította. Majd az általa kikísérletezett celluloidos ragasztót és üvegpóros kiegészítést alkalmazta a helyreállítás során. A generációmból, ha valaki ellátogatott múzeumunk akkori régészeti kiállítására, ebben a megjelenésében láthatta ezt az unikális üveget.

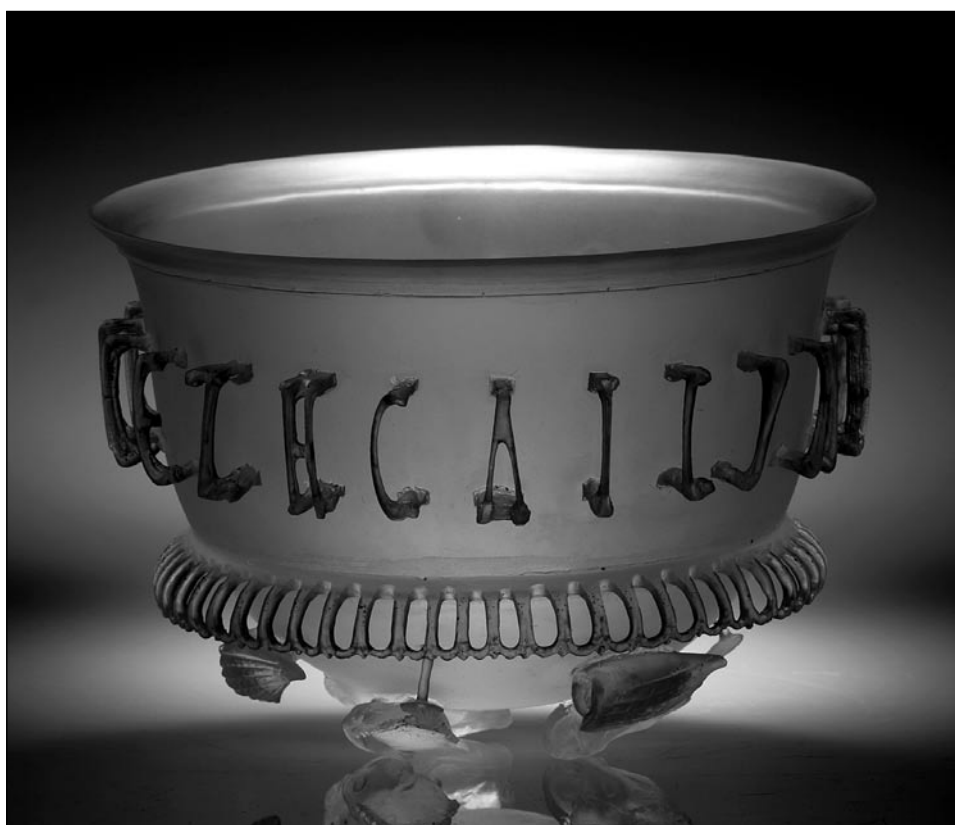
A szemlélő számára készítés-technikai bravúrt és légiés könnyedséget képviselő műtárgy az évek alatt ismét meggyengült, de összeállításával, ragasztásaival és zsugorodott kiegészítéseivel is prezentálta a beavatkozó szakember hozzáértését. Ezt jól példázza a fotódokumentáció is, amit 1974-ben az újra restaurálás előtt készítettünk. Az összes szakembert felkerestem, aki abban az időben üvegrestaurálással foglalkozott. Terveztem a restaurálás mikéntjét. Az ellentmondó vélemények letisztulása után, megtalálva az optimális, de kompromisszumos megoldást, elkészülhetett először a terv, majd annak megvalósítása. Minden ilyen beavatkozás műtárgyat és embert próbáló feladat. Több év távlatából visszatekintve – ugyan nagyképűségnek hathat –, de akkor a legjobb eljárást és anyagokat alkalmaztam. Sajnos 2000-ben egy külföldi kiállításon a mostoha körülményeket megsínylette a tárgy. Tragikus állapotba került. Itthon valószínűleg 30 – 40 év alatt sem romlott volna ilyen mértékben a műgyanta-kiegészítések állapota, bár a mi műtárgykörnyezetünk sem kifogástalan. A

töredékeket összetartó ragasztó több területen teljesen kipotyogott, eltűnt. A kiegészítések nemcsak megsárgultak, hanem megbarnultak. Új repedések, cikkanások, hiányok és hajszálrepedések keletkeztek.

Ezért a Vas Diatrétum újrestaurálási tervén jelenleg is dolgozunk. Elviekben több jó és kevésbé jó ötlettel vívódva ismét keressük, és remélhetőleg mihamarabb megtaláljuk a legjobb megoldást. Fenn már említettem, hogy a restaurálás olyan esemény, amikor a műtárgyat különböző hatásoknak tesszük ki. Ezekkel a kezelésekkel szeretnénk jobb állapotba hozni és meghosszabbítani az életét. A szakterületünkre nem engedjük be az újonnan felfedezett és reklámozott anyagokat. Mielőtt alkalmaznánk őket, szigorú próbáknak kell megfelelniük, és csak ezek eredményeitől függhet a későbbi gyakorlati felhasználásuk. A pillanatnyi szeszély vagy divat nem fenyegetheti a féltve őrzött, híres vagy az akár kevésbé ismert műtárgykincsek épségét. Szerencsére a természettudományos vizsgálatok tökéletesedésével, a vizsgálatokból kapott eredményekből tisztább képet kaphatunk a

A műtárgy jelenlegi állapotában
The present condition of the object

A nemes másolat – The replica under grinding
Fotók – Photos: Dabasi András

műtárgy azon állapotáról, hogy a degradáció mennyire súlyos. Csak ennek ismeretében határozhatjuk meg a további konzerválás munkafolyamatát.

Számunkra ugyanúgy kiemelkedő régészeti lelet a Vas Diatrétum, mint az angoloknak a Portland Vaza. Több évig tartott náluk is a tervezés időszaka, mielőtt újrestaur-

rálták a féltett római kori üvegtárgyukat. Itt különválasztanám az újrestaurálást és a nemes másolat kérdését. Tulajdonképpen összetartozó és elválaszthatatlan ez a két téma. Egy tárgy készítése során, az anyagok előkészítésétől a munkálatok befejezéséig, az összes munkafázis, amin az alakítás közben keresztülmegy a tárgy, meghatározza

későbbi életét. Az üveg, mint amorf anyag még érzékenyebbnek mondható. Sőt azt is tudjuk, hogy a csiszolással alakított formák, mivel ott megbontják az eredeti összefüggő felületet, még érzékenyebbek az őket ért hatásokra. A régészeti leleteknél ezek hatványozottan jelentkezhetnek. A tárolásukra – akár raktárban, akár kiállításon – külön figyelmet kell fordítani. Ezek tudatában egyre fontosabbá vált egy nemes másolat készítése. Egy nemes másolat „hiteles” másolatnak nevezhető, ha az eredeti, korabeli technikával készült. Csoport munkában, Borkovics Péter és Bartus Ágnes üveges iparművészek együttműködésével született meg a másolat. Borkovics Péter külön érdeme, hogy így egy elfeledett technika újraéledhetett. A megtévesztésig hasonló másolat kiállítható az állandó kiállításunkban és az időszakos hazai vagy külföldi bemutatáson.

The revival of an old technique

A very special decorative glass vessel, the Vas Diatrétum was found in 1845 in Szekszárd. It was broken to pieces but was mended immediately. A hundred years later the renowned conservator Győző Baký removed the first complements and gluing and reconstructed the vessel using his own methods. The reconserver of the object became necessary again, so the team revised former documentation, reached a compromise and carried out the project. Unfortunately its condition deteriorated so much during an exhibition that another plan had to be set up. Finally, the making of a replica was agreed upon, using the original, special and long-last technique.

Etikai, esztétikai és technikai kérdések a szombathelyi Isis-szentély rekonstrukciója kapcsán

Baghy László – Kőfalvi Vidor

A savariai Iseum Pannónia egyik legjelentősebb építészeti és vallástörténeti emléke. Méretei és minősége folytán feltételezhető, hogy az Isis-tisztelet pannóniai főtemploma volt. Vákár Tibor és Hajnóczy Gyula tudománytörténeti jelentőségűt alkotott azzal, hogy Magyarországon először a 12 megtalált kőből (Pannoniában példa nélkül álló, egy-két tonnás márványtömbök és domborművek!) rekonstruált egy teljes római épülethomlokzatot. A kihívás már akkor is nagy volt, de ma sem ismerünk hazánkban olyan római épületet, amelynek ennyi és ilyen kvalitásos épületelemei állnának a kutatás és az építészeti rekonstrukció rendelkezésére. Munkásságukban a legnagyobb jelentősége számunkra annak van, hogy értelmezhetővé vált egy elméleti rekonstrukció a gyakorlatban is, azáltal, hogy a műtárgyak vélhetőleg eredeti helyüket foglalták vissza a térben. Létrehoztak egy kapcsolódási pontot a múlt megértéséhez, hogy munkánkat az eredeti elképzeléshez a leghitelesebben közelíthessük. A hibátlan alap gondolatot semmiben sem halványítják a megelőző tapasztalatok híján mára felismerhető és óhatatlan tévedések. Az eredeti környezet és felfogás helyreállíthatatlan, de megértéséhez mindenképp nélkülözhetetlen ez az alkotás.

A legkritikusabb probléma a beépített ere-

A tartószerkezet jelenlegi állapota – The current state of the frame

Az 1963-ban elkészült rekonstrukció – The reconstruction from 1963

deti római kőelemek és az azokat kiegészítő vasbeton épületszerkezet közvetlen kapcsolata. A két különböző minőségű anyag határán felgyorsultak a korróziós folyamatok. A jó minőségű márvány sokáig tűrte az időjárás viszontagságait, de végül láthatóan elindult a korróziós folyamat. Mivel a jelenség felgyorsulására kellett számítani, ezért szük-

ségessé vált az eredeti kövek kiemelése a betonszerkezetből. Műkőmásolatok készültek minden darabról, de már a munkálatok kezdeti szakaszában nyilvánvalóvá vált, hogy a betonépítménybe semmiképp sem helyezhetők vissza az eredeti kövek. Bár a rekonstrukció jó statikai állapotúnak mutatkozik még, de megjelentek rajta a betonkorrózió nyomai. Átütöttek rajta a rozsdafoltok, a periodikusan átázó és kiszáradó szerkezeten sókivirágzások mutatkoznak. A márványelemek kiemeléséhez el kellett távolítani a védőtetőt, az architrávtöredék kiszabadításakor szét kellett vésnünk az oszlopok fölötti áthidalást. Mindent összevéve az Iseum jelenleg esztétikailag elég szomorú látványt nyújt.

Soszarits Ottó 2001-2003 között végzett ásatási eredményei jelentős mértékben változtattak az 1963-as Szentléleki – Hajnóczy-féle elképzeléseken. Alföldi Géza, Mezős Tamás, Mráv Zsolt és Soszarits Ottó az információk birtokában egy új elméleti rekonstrukciót alkottak, mely a jelenlegi 4 oszlopos megjelenítéstől eltérően egy 6 oszlopos megoldást mutat. A feltételezett új rekonstrukciót alátámasztják különböző analógiák, pl. Pompei, a Vitruvius-i szerkesztési modellrendszer és az ásatások során előkerült új részletek. Mindezek alapján mind a régész, mind pedig műemlékes szakmai körökben konszenzus alakult ki: a Hajnóczy – Szentléleki rekonstrukció a továbbiakban nem tekinthető egy új építé-

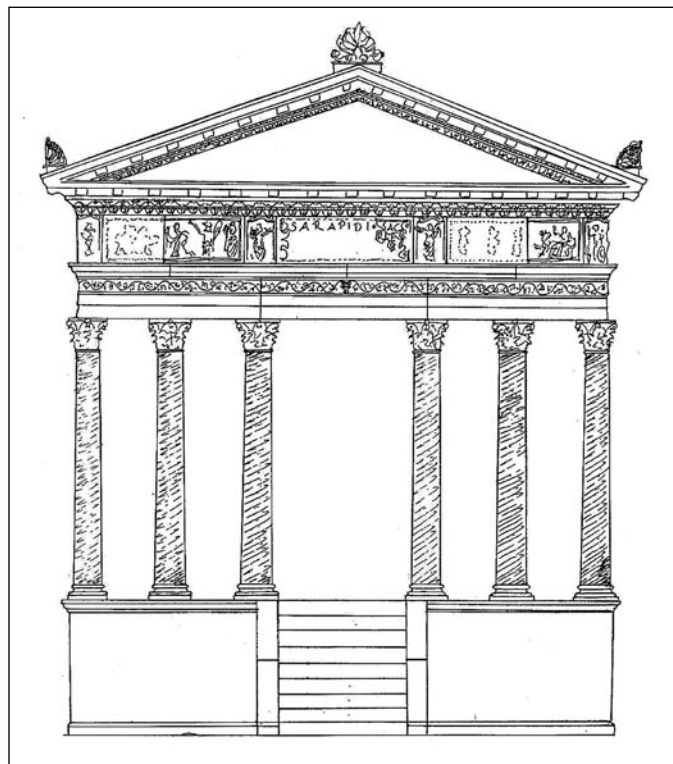
szeti bemutatás alapjának.

Ma már az sem kérdés, hogy az Iseumnak Szombathelyen állnia kell, mind ahogy az sem, hogy a szemléletében egykor úttörő jelentőségű rekonstrukciót kell-e megőrizni, netán rossz állapota miatt ennek a rekonstrukciónak a rekonstrukcióját kellene megépíteni, vagy a kutatások alapján egy új építészeti programmal kell előállni. A válasz nem csupán esztétikai, hanem etikai természetű. Mit tekintünk valójában műemléknek? Egy szakmatörténetileg egyedül álló kompozíciót, vagy az újabb információk alapján elkészülő formailag, esztétikailag megfelelőbb épületrekonstrukciót? Műemlék-e egyáltalán az Iseum? Mire vonatkozik a műemléki védelem: a márvány műtárgyakra, a feltárt alapfalakra, netán ezek betonkiegészítéseire?

A Műemléki Jegyzék bejegyzése szerint az Iseumi romkert van műemléki védettség alatt, ahol az 1963-ban elkészült homlokzat-rekonstrukció maradványai mellett a szentély felárt alapfalai állnak. A Savaria Múzeum beletárolt műtárgyainak védelmére az eredeti faragványokat másolatokra kell cserélni, így a betonhomlokzat ma még meglévő elemeinek sorsát is sürgősen rendezni kell. A másik átgondolásra váró probléma, abból fakad, hogy a feltárt alapokra csak egyetlen építmény emelhető, ez pedig nem lehet más, mint egy, az összegyűlt adatok alapján a lehető leghitelesebben rekonstruált szentély visszaépítése. Mivel az Iseum rekonstrukciója során a szentély visszaépítése fogalmazódott meg célként, a másolatok kivitelezése kapcsán sajátos technikai problémával is szembesülnünk kellett. Az eredeti kőfaragványok ugyanis nem egyszerűen díszítőelemei, hanem kivétel nélkül építőkövei voltak Pannonia ma ismert legfontosabb orientális szentély-együttesének. E funkciójuk miatt el kellett végezni a plasztikai kiegészítéseket, hogy később ne legyen szükség bonyolult befogla-

ló szerkezetekre, utólagos pótlásokra. A kisebb, egyszerűbb tagozatoknál, elemeknél nem jelentett problémát az agyaggal történő kiegészítés, majd a szilikongumis negatívok levétele. Az eredeti felületektől a pótlások textúrájukban megkülönböztethetőek. Kihívást jelentett azonban a két legnagyobb darab kiegészítése és másolása, hiszen az architrávnak és a fölötte elhelyezkedő építési feliratnak – a hozzátartozó Viktória domborművekkel együtt – az oszlopok feletti áthidalóteherhordószerkezetként kell működniük. Ezeknek az elemeknek a mérete a motívumok alapján pontosan kiserkeszthető volt, amely az architráv esetében 10 láb, vagyis 300 cm, míg az építési feliratnál 12 láb, vagyis 360 cm hosszúságú építészeti elemet eredményezett. A méreteikből adódó tömegük darabonként közel 3 tonnára kalkulálható. Tükrözéssel kiegészítettük az architráv hiányzó tömegét, megmintáztva rajta az előoldal szőlőindás motívumának hiányzó felét, valamint jelzésszerűen a gerenda alsó síkjának legfontosabb motívumait. (9-10. kép) A feliratot keretező két Viktória domborműpár hiányzó darabját a meglévő jobb oldali darab átfordításával készítettük el.

Az ilyen méretű és tömegű műkő elemek komoly vasalást igényelnek, mozgató-

Az új rekonstrukció rajza (Alföldi – Mráv – Mezős – Sosztarits terve)

The plan of the new reconstruction by Alföldi, Mráv, Mezős, Sosztarits

suk és mozgatásuk is igen bonyolult feladat. Az építész Mezős Tamással való konzultálás során az a döntés született, hogy a negatívjaink épüljenek be az új rekonstrukció készítésekor az oszlopok fölé és ott, a végleges helyükön kerüljenek bevasalásra, kiöntésre. A műemléki és restaurálási gyakorlatban ma még szokatlan eljárások alkalmazásának végső célja Pannonia ma ismert talán legfontosabb szakrális épületkomplexumának lehető legteljesebb helyreállítása, olyan eszközökkel, amely képes a szakmai közönségen túl az egyszerű látogatóban is tudatosítani annak egykori méreteit, tereit és művészi kvalitását.

Ethical, aesthetic and technical questions upon the reconstruction of the Isis Shrine from Szombathely

The Iseum of Savaria is one of the most important finds from the architectural and religious historical view. Based upon its size and quality it must have been the main temple of the Isis cult in Pannonia. It was first reconstructed in 1963 from the 12 slabs found, which was a unique venture in Hungary as the whole Roman facade was reconstructed from the marble slabs and reliefs. Unfortunately the building began to deteriorate. New archaeological finds from 2001-2003 also modified the original concept, so a team set up a theoretical reconstruction which can result in a shape as complete as possible, reflecting the original beauty and size of the building.

A kiegészített architráv – The completed architrave

Préselt ezüst lemezek újrestaurálásának dilemmái és egy lehetséges megoldás

T. Bruder Katalin

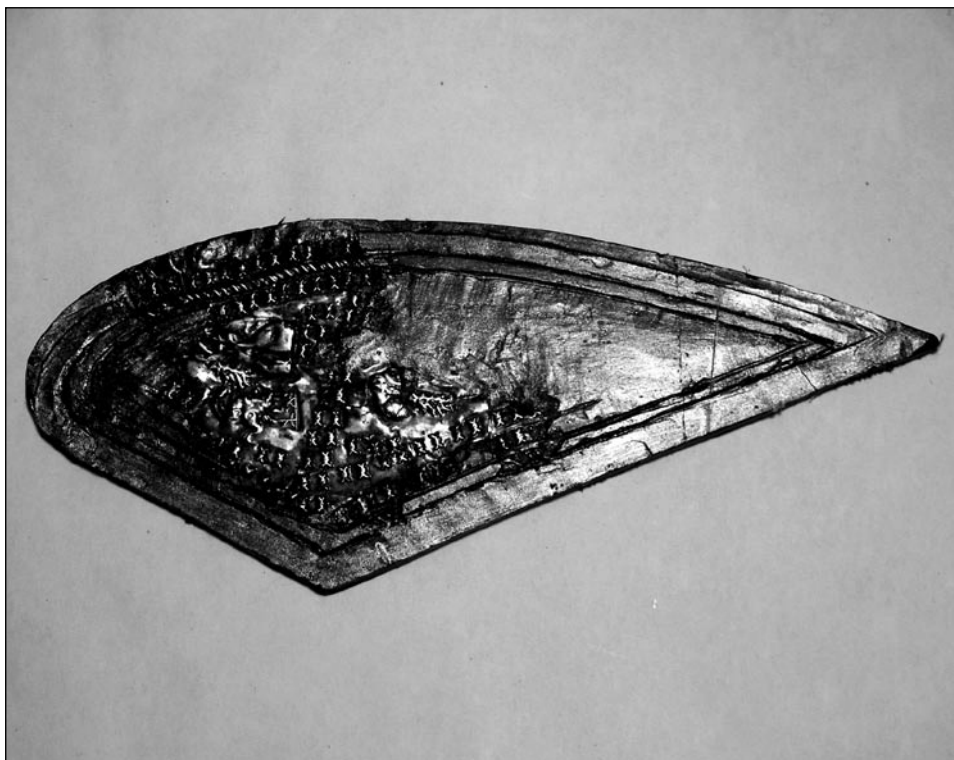
Az Osztrópatakán, vandál királysírból – sok egyéb értékes lelettel együtt – előkerült négy veret, mindig jelentős tárgya volt a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti kiállításainak. Többször felmerült, hogy újrestaurálásuk égetően szükséges, hiszen megjelenésük nem méltó a tárgyak jelentőségéhez. Végül is, a leletegyüttes újbóli feldolgozása, publikálása tette halaszthatatlanná a munka elvégzését.

Prohászka Péter *Az osztrópatacai vandál királysír* című kötetében ismertette az új kutatási eredményeit a leletekkel kapcsolatban.¹ Ugyancsak ő nyújtott segítséget az újonnan elkészítendő rekonstrukcióhoz, a fellelhető szakirodalom rendelkezésre bocsátásával. Henszelmann Imre tanulmányában jelentek meg rajzok a lemezekről, amelyeket az előkerüléskor készítettek, a későbbi sérülések, csonkulások előtt.

A lemezek préselt ezüstlemezről készültek, jó minőségű aranyozással (MNM ltsz.: 1968.12.7). A két cseppalakú veret hossza a rekonstrukció után 172 és 174 mm, szélességük 72 mm, a két szarvalakú veret hossza 155 mm, szélessége 56 mm. A plasztikus díszítmények zsinórmintájú és poncolt díszű keretben helyezkednek el.¹ Funkciójukról több kutató is felállított különböző elméleteket.² Prohászka Péter, legvalószínűbb lehetőségként, nyeregveretnek határozza meg a tárgyakat. Az ezüstlemezek anyaga teljesen átkristályosodott, erősen hiányosak.

A veretek előkerülésük óta több restauráláson, helyreállításban mentek keresztül. Ezt támasztja alá, hogy az egybentartás, kiegészítés céljából alkalmazott textil és anyagában egérszürkére színezett gipsz alátámasztást – valószínűleg a tárgyak sérülése okán – megismételték, majd a legutolsó réteg már egy oldható műanyag lakk volt. Konzerváló anyagot is kétféle lehetett azonosítani, egy viaszos és egy lakk bevonatot. Az aranyozott felület letisztítása korábbiakban csak részben történt meg, így a felületen az utóbb rákerült szennyeződések kívül vastag ezüst-szulfid réteg takarta el majdnem teljesen az aranyozást. A kiegészítéseket bronzporral színezték.

A régi kiegészítések eltávolítása igen kényes feladat volt. A teljesen átkristályosodott anyagról a sokkal vastagabb és keményebb, textilrétegekkel erősített gipsz leszedése csak olyan módon volt elvégezhető, hogy először a veretek előoldalára jól oldható ragasztóval rásimuló japánpapír tartást ragasztottunk. Ezt követően

Csepp alakú veret régi restaurálása
The former reconstruction of the droplet shaped mount

amennyire lehetséges volt, mechanikusan lesorvasztottuk a gipszet, miközben kiemeltük a két réteg textilt. Ekkor már csak a tárgyak hátoldalán maradt egy vékony gipszréteg, amitől nagyító alatt, igen aprólékos munkával, szikével mechanikusan szabadítottuk meg a nagyon elvékonyodott, teljes mélységében átkorrodált ezüstöt. A letisztítást követően a veretek hátoldalára teljesen besimuló japán papíros tartást ragasztottunk. Ezt követhette az előlapon lévő, ideiglenes erősítést biztosító papír leoldása. A felületen lévő korróziós termékek és szennyeződések eltávolítása vegyszeres kezelés és mechanikus tisztítás változtatásával történt.

A kiegészítéshez, rekonstrukcióhoz a Henszelmann publikációhoz készült rajzok adtak támpontot. A tárgyrajzok általában igen aprólékosak, részletgazdagok, de mivel egyben a tárgyak értelmezését is tartalmazzák, a restaurátorok számára gyakran problémákat is felvetnek. Összevetve a rajzokat és a tárgyakat, főként, ha a tárgyakat rajzban ki is egészítették, kisebb-nagyobb különbségek felfedezhetőek. A restaurátor mindig a tárgyból indul ki, ami a rekonstrukciók esetében gyakran azt eredményezi, hogy az elkészített tárgy némileg eltér a rajzban láthatótól. Ennek oka nemcsak az, hogy még a legprecízebb rajzoló is a saját

rajzoló egyéniségén keresztül értelmezi és láttatja a tárgyat, hanem – véleményem szerint – az is, hogy minden tárgy, még a szinte teljesen lapos veret is, más hatást kelt, ha három dimenzióban látjuk.

A rekonstrukciók tervének megrajzolását az eredeti töredékek és a publikációs rajzok egybevetésének alapján lehetett elkészíteni. A kiegészítések alapjául igen vékony üvegpaplan szolgál, amit az eredeti hátoldalára ragasztottunk. A kiegészítés anyaga Duracryl. A felhasznált ragasztó- és kiegészítőanyagok szerves oldószerrel oldhatók, szükség esetén maradéktalanul eltávolíthatók. Ez alól csak az eredeti töredékek japán papíros alátámasztása kivétel, ahol az alátámasztást követő vegyszeres és mechanikus tisztítás lehetővé tételének érdekében kétkomponenses műgyantát kellett használni. A kiegészítést meglehetősen vékonyra készítettük, hogy az eredeti lemezek vékonyságát, könnyed hatását minél jobban visszaadhassuk. A tárgyakat vékony Paraloid B₇₂ konzerváló réteggel láttuk el.

A kiegészítések színezése újabb esztétikai, restaurátor-etikai problémát vetett fel. Általános elv, hogy a kiegészítések színének hasonlóknak, de visszafogottabbnak kell lennie, mint az eredeti, hogy az esztétikai hatás a szemlélőben visszaidézza a hajdani ép állapotot, de megkülönböztethető legyen.

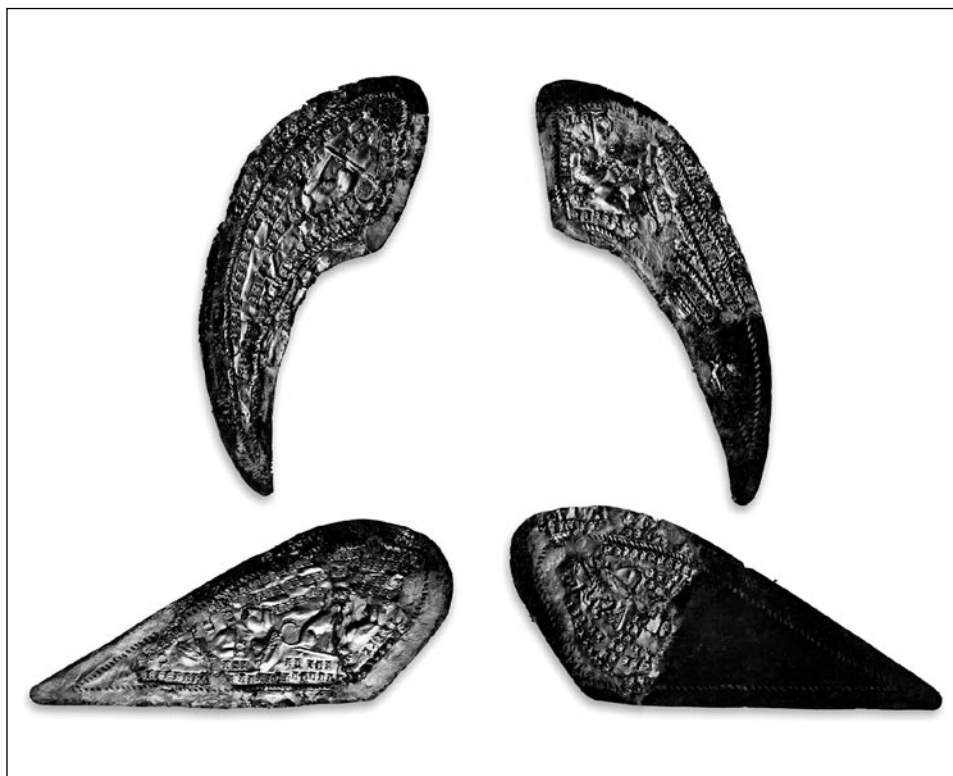
A veret hátoldalán lévő rétegek
The layers on the back of the mounts
 Fotók – Photos: T. Bruder Katalin

A restaurált veretek
The reconstructed mounts
 Fotó – Photo: Dabasi András

Ebben az esetben a rekonstrukció sima felülettel készült, hiszen a díszítés nem következtethető ki a megmaradt részekből. A kiegészítések meglehetősen nagyok. Az eredetin néhol, főként a széleken lekopott az aranyozás, s ott a sötét, barnásfekete ezüstkorrózió látszik. Azt is figyelembe kellett venni, hogy a valódi arany mellett minden pótmegoldás, bronzpor, Goldfinger, stb. olcsó, talmi, hamis hatást kelt.

A veretek használatuk idején valamire fel lehettek applikálva, így eredetileg nagy valószínűséggel vagy visszahajtott volt a szélük, vagy valami takarta. Ez utóbbi tűnik valószínűbbnek, mivel hajtás nyomot sehol sem találtam. Fentieket az is alátámasztja, hogy a körbefutó sima, díszítetlen rész szélessége változó, széle nem egyenletes.

A különböző szempontokat mérlegelve, a kiegészítések színezését az alábbi módon oldottuk meg, hogy az – hitünk és szándékunk szerint – az esztétikai és etikai követelményeknek egyaránt megfeleljen: az aranyozott eredeti veretekben lévő kiegészítéseket kagyló arannyal színeztük, ahol az arany lekopott, a kiegészítés barnás-feke-

te színt kapott. Ugyancsak erre a színre festettük a nagyméretű rekonstruált részeket is. Ilyen nagy felületen az aranyfestés – véleményem szerint – túlzott lenne, elvonná a figyelmet az eredetiről, s a plasztika nélkül, amit nem rekonstruálhattunk, nehezen értelmezhetővé tenné a vereteket. Így kiegészítve, a szélek miatt viszont a tárgyak nem sugallják a valaha volt díszveretek igazi formáját. Ezért

ahhoz a megoldáshoz folyamodtunk, hogy a plasztikus díszítést keretező csavart, zsinór-mintát (mely azt teljesen körül fogja) követve a veretek valódi – szélek nélküli – rajzolatát dőlt vonalak sorban történő felfestésével, jelzésszerűen folytatjuk a kiegészítéseken az arany festésű részekben Van Dyck barnával, a barnás felületeken pedig arannyal. Ezzel érzékeltetjük, hogy milyen díszítésű és formájú lehetett a négy aranyozott ezüst veret használata idején.

Jegyzetek

¹ Prohászka Péter: Az osztrópatakai vandál királysír. Esztergom, 2004. 79.

² i.m. 81.

The Dilemmas of the Reconstruction of Pressed Silver Sheets and a Possible Solution

The four mounts found in the Vandalic royal grave in Osztrópataka have been a valuable part of the archaeological exhibition of the National Museum.

The re-conservation of the finds became inevitable, so all the available information was collected and studied before the new concept and methods were agreed on. Some of the former completions had to be removed, cleaning was a very delicate task. New completions and colouring were added after studying the former drawings, and the result is meant to represent the original decoration and shape.

Romokból ruhák

Régészeti textilek konzerválási problémái

Sipos Enikő

A történeti, régészeti textilek a legérzékenyebb s relatíve a legrövidebb élettartamú tárgyi emlékeink. *Lebomlásuk* rendkívül komplex folyamat, melyet a közönséges kopáson, szakadáson, deformálódáson kívül leginkább a tárgy és környezete közt lejátszódó fizikai, kémiai és biológiai tényezők kölcsönhatása határoz meg. A régészeti textilek állapotát befolyásolják még a temetkezési szokások, az ásatás körülményei és a környezet állandó változásai is. Ezekben a folyamatokban jelentős szerepet játszanak a talajban különböző mennyiségben jelenlévő szerves anyagok, ásványi sók a levegő és a talajvíz, valamint a talaj kémiaja.

A földben lévő tárgyak és környezetük között az évek során bizonyos egyensúlyi állapot alakul ki. Ásatáskor ez az egyensúly felborul. Ezért gyakran megtörténik, hogy a sír felbontásakor még éppen talált leletanyag a behatoló levegő és a hőmérséklet hirtelen megváltozásának hatására elveszti színét vagy teljesen szétporlad.

Fizikai károsodáson általában a készítés vagy a viselés során keletkező kopásokat, szakadásokat, deformálódásokat értjük, de fizikai változást okoz a túl száraz, meleg környezet, melynek hatására a rostok kiszáradnak, törékennyé, rugalmatlanná válnak. Ha a környezet túl nedves, vagy, ha évente például az évszakok változásával többször nedvesedik, majd újra kiszárad, a textilrostok duzzadnak, zsugorodnak, ami végül szintén az anyag rugalmatlanná válását, visszafordíthatatlan nyúlását vagy zsugorodását okozza.

Kémiai változásokhoz vezet a túl savas vagy lúgos környezet, a különböző sók, az oxigén és a víz jelenléte valamint a magas hőmérséklet. A tapasztalat azt mutatja, hogy a növényi eredetű pamut, lenszövetek savas környezetben, a selyem és a gyapjú pedig lúgos környezetben károsodik jobban. A már kopott, rongálódott textilek azonban akár cellulóz, akár fehérje alapúak, savakra és lúgokra egyaránt érzékenyek, hatásukra jelentősen romlanak mechanikai tulajdonságaik.

A víz maga is, mint a különböző sók oldószere, károsító hatású lehet, az így keletkező savas vagy lúgos kémhatású oldatok következtében. A talajvízben oldott ásványi sók a nedvesség elpárolgása után kikristályosodnak a felületen. Cl-ion jelenlétében nehezen eltávolítható csapadék képződik, különösen a fémszálás csipkéken, hímzéseken.

A talaj összetétele, ill. szerkezete szintén befolyásolja a régészeti textilek állapotát. A

földbe eltemetett textilek általában nincsenek kitéve a nedvesség és hőmérséklet hirtelen változásának. A tömör, levegőtől elzárt talaj, pl. lúp a korrózió fő hatóanyagát, az oxigént tartja távol. Növényi eredetű szálak anyagok általában jól megmaradnak zárt szerkezetű, kissé lúgos talajokban. Az enyhén savas kémhatású talajok a fehérje alapú anyagok számára kedvezőek. A levegőtől átjárt, laza szerkezetű talajokban a textilek könnyen oxidálódnak. Bizonyos színezékek színe a talaj kémhatásától függően megváltozik. Ezért a régész sohasem tudhatja biztosan, hogy a lelet eredeti színe megmaradt-e vagy sem.

A textilek lebomlását a tetem bomlástermékei is nagymértékben befolyásolják. Textilek többnyire csak a lágyszövetektől távolabbi részeken maradnak meg. A lágyszövetek, környezetében a lebomlás folyamata rendkívül gyors. Az agy és a hasi szövetek bomlástermékeinek hatására a körülöttük lévő textilek teljesen tönkremennek. Elősegítik a lebomlást a test bomlásakor keletkező gázok is, mivel az elemi rostokat kémiaiilag bontják.

A mesterséges mumifikálás a balsamozás során a test tartósításához használt kenőcsök, gyanták savas és oxidáló hatása érvényesül. A mumifikáció tulajdonképpen a test kiszáradásos elhalása, ami spontán folyamatként is létrejöhethet. A spontán mumifikációhoz a vízvesztésen kívül megfelelő hőmérséklet és szellőzés is szükséges. Spontán mumifikáció zárt szarkofágokban is gyakran előfordul, mivel a légtér gyorsan telítődik a tetem bomlása során keletkező mérgező gázokkal, ami kedvezőtlen feltételeket teremt a baktériumok szaporodásához. A mumifikálódási folyamatban szerepe van a tetem egyéni sajátosságainak. Szikár emberek teteme gyakrabban mumifikálódik spontán módon. Nem közömbös a tetem öltözeté sem. Sűrűn szőtt, vastag anyagok gátolják a szellőzést, így elősegítik a rothadást.

A talajban élő gombák, baktériumok anyagcsere folyamataik során megváltoztatják környezetük savas vagy lúgos jellegét, vagy ként választanak ki. Jellegzetes zöldes, barnás elszíneződést, majd a textil teljes elporladását okozzák. Csak meghatározott körülmények között működőképesek. Működésükhöz magas páratartalomra és viszonylag magas hőmérsékletre van szükség. A tapasztalat azt mutatja, hogy az állati eredetű anyagok mikroorganizmusokkal szemben ellenállóbbak.

A fémtárgyak jelenléte, például az ezüst, réz vagy ezek ötvöző anyagainak korróziótermékei bizonyos mértékig konzerváló hatásúak, mivel a mikroorganizmusok szá-

mára mérgezőek. Ugyanakkor elősegítik a cellulóz és a fehérje hidrolízisét és oxidációját. Ebben az esetben a textilnek csupán a fém korróziótermékébe beágyazódott lenyomata az ún. *pseudomorph* marad meg.

A tárgy és környezete közötti kölcsönhatások sokszor egymásnak ellentmondó, rendkívül bonyolult folyamatok. A szibériai nedves hideg vagy az egyiptomi száraz meleg a két legszélsőségesebb pólusa a különféle környezeti változatoknak. Az itt felsoroltakon kívül még számtalan variációja lehetséges, mely hol gátolja, hol elősegíti a tárgyak lebomlását. Ezért sokszor nem tudjuk megmagyarázni, hogy bizonyos körülmények között miért őrződik meg olyan jól, vagy meg teljesen tönkremegy egy lelet.

Bár a lebomlási folyamat megállíthatatlan, a megfelelő műtárgykörnyezet kialakításával jelentősen lassítani lehet. Éppen ezért szükséges, hogy a textileket mindig megfelelő körülmények között állítsák ki, vagy tárolják. Előnyös a tárgyak időszakos megvilágítása, az ablakokon és vagy vitrineken UV szűrők alkalmazása, és az 50-60% páratartalom biztosítása.

Az ásatásokon előkerülő textilek fontos információkkal szolgálnak azokról az emberekről, akik készítették, vagy használták azokat. A leletek leírását és fotózását azonban meg kell kezdeni, mivel állapotuk gyakran már a feltárás közben gyorsan változik. A pontos dokumentálás különösen fontos a konzerválási munkában, hiszen előfordul, hogy a lelet annyira rossz állapotú, hogy csupán a vizsgálati eredményeket tudjuk megőrizni. A kezelés során ismernünk kell a leletet felépítő anyagokat, és azok tulajdonságait, mert ezeknek az ismerete nélkül nem lehetséges jó konzerválási megoldást találnunk.

A régészeti textilek kezelése különösen nehéz feladat elé állítja a restaurátort. Néhány lelet viszonylag jó állapotban kerül elő, köszönhetően a stabil klimatikus körülményeknek, annak, hogy a földben védve voltak a fény, az oxigén károsító hatásától, valamint a páratartalom hirtelen változásától. Előfordul azonban, hogy a sír felnyitásaakor a textil a szemünk előtt veszt el színét, vagy válik porrá, mivel a tárgy és környezete között kialakult egyensúly a behatoló levegő és a hirtelen klímaváltozás következtében felborul.

A stabil klimatikus viszonyok minden tárgy számára kedvezőbbek, mint a környezet állandó változása. Ezért is fontos az ásatási textileket a lelőhelyen kialakult hőmérséklet és páratartalom mellett tartani a kezelés megkezdéséig. Ha a nedves szövet kiszárad, rugalmasságát veszti, többé nincs lehető-

ség újra rugalmassá tenni, vagy a felületen kikristályosodott sókat eltávolítani. Legjobb megoldás, ha a leletet, a körülötte lévő földdel együtt helyezzük zárható dobozba vagy ládába, amiben a megfelelő hőmérséklet és páratartalom biztosítható a kezelés megkezdéséig.

Az esetek többségében a textilek ún. *kompozit-tárgyak*, ahol különböző anyagok: fémszál csont, bőr, fa, viasz egyidejű előfordulásával kell számolnunk. Az a kezelőszer, ami hatékonyan tisztítja a fémeket, a textilre, csontra nézve kifejezetten káros. Tekintettel arra, hogy a restaurátori gyakorlatban a különböző anyagfajták szétválasztására csak kivételes esetekben van lehetőség, ezért a megfelelő kezelésmód megválasztása nagy körültekintést kíván. Csak az anyagvizsgálatok eredményeinek ismeretében dönthetünk, a tisztítás, ill. restaurálás legbiztonságosabb módjáról, s a megoldás csak kompromisszumok árán lehetséges. Olyan kezelőszert kell találnunk, ami, ha nem is hatékony az összes jelenlévő anyagfajta, de bizonyos, hogy egyikre nézve sem káros.

A restaurálás során alapvető szempont kell, legyen, az eredeti állag megóvása, a történeti információk megtartása, valamint minden olyan szennyeződés eltávolítása, mely a tárgy öregedését gyorsítaná. A lényeg minden esetben: az eredeti részek konzerválása, esztétikus összkép kialakítása, a kiegészítések megkülönböztethetősége, valamint törekedni kell arra, hogy a lehető legkevesebb beavatkozás történjen. A kezelésmód megválasztása nagy körültekintést igényel. Ismerni kell a tárgy történeti hátterét, készítmódját, anyagait, szerkezetét, állapotát, az esetleges korábbi javításokat.

A laboratóriumban az anyagvizsgálatok elvégzése után következő *tisztítás* a konzerválás egyik legfontosabb lépése, még akkor is, ha tudjuk, hogy irreverzibilis folyamat. Cél, hogy a tisztítás során az anyagból a lehető legtöbb szennyeződést kell eltávolítani. A szennyeződés különböző anyagokból (föld, csont, növénymaradványok, bomlástermékek, por, korom, zsírok, pigmentek, gyümölcsfolt stb.) összeálló tömeg. Eltávolításukra a szennyeződés jellege szerint választhatjuk az egyszerű portalanírtást, az oldószeres vagy száraz tisztítást, vagy a vizes mosást.

Törekény, összeragadt textilek kisimítása, szétválasztása vízpermettel, vagy óvatos áztatással lehetséges. Erősen kiszáradt, lebomlott textileknél az áztatás mechanikai károsodást okoz azáltal, hogy a víz hirtelen duzzasztja a rostokat. Ennek elkerülésére különböző párástípusi technikákat használnak a restaurátori gyakorlatban. Ennek lényege, hogy mosás előtt a tárgyat zárt térbe helyezik, majd a páratartalom lassú emelésével, vagy hideg gőz segítségével nedvesítik, amíg

a tárgy nedvessé, de nem vízzé válik.

A vizes mosás előnyei:

– Leghatékonyabb mód a szennyeződések eltávolítására, valamint a szövet lágyságának, rugalmasságának visszaállítására.

– Lágy vízben való mosás vagy áztatás megkönnyíti a föld és növény maradványok, valamint a tetem bomlástermékeinek eltávolítását. Így a túlzott savasság is könnyen kiöblíthető a törékeny textilekből.

– A rostok lágyabbá s könnyebben mozgathatóvá válnak.

– A textilt csak nedves állapotban lehet kisimítani, eredeti alakját visszaállítani.

Kereskedelembe kapható mosószerek ne használjunk, mert a bennük lévő fehérítő szerek, enzimek a műtárgyakat károsítják.

Régészeti textileknél minden esetben szükség van valamiféle alátámasztásra, megerősítésre. Ezt montírozással vagy varrással lehet megoldani. Háromdimenziós tárgyak esetében célszerű a tárgy méretéhez és formájához igazodó, pamutszövettel bevont, vattával töltött formát készíteni. A továbbiakban ezen tárolható vagy kiállítható és megóvja a káros mozgatótól.

A konzerválás célja az adott állapot megőrzése. A tárgy megfelelő anyaggal való alátámasztása, a sérült részek, szélek levarrása, a sérült területek varrással való megerősítése. A műtárgyhoz legalkalmasabb alátámasztó anyagot, varrófonalat vagy öltéssűrűséget mindig az adott műtárgy jellege és állapota alapján kell megválasztani.

A következő műtárgyak konzerválását ezeknek az elveknek és módszereknek alapján végeztük el Fikó Katalin textilrestaurátor kolléganómmal. A dokumentációhoz tartozó fotók digitalizálása Dúzs Krisztina kerámiarestaurátor munkája. A XVI. századi női ruhát a szikszói református templom tatarozásakor, 1996-ban találták. A kislányt fakoporsóba temették. A koporsó és a tetem középső része teljesen elkorhadt, lebomlott. A leletet a körülötte lévő földdel együtt emelték ki. A maradványokat előzőleg műanyag fóliával bélelt kartondobozba helyezték, a kiszáradás megakadályozására. Így érkezett a restaurátorműhelybe. Tárgyunk a magyar vállfűzős viselettípust képviseli. Szoknyája egyenes lapokból szabott, derékban sűrűn berakott, és a vállfűzőhöz hozzá volt varrva. A vállfűző szabása: szögletes kivágás elől és hátul, egybeszabott vállpánt, eleje összeér, és kapsokkal záródik, ami a tárgy XVI. századi származását bizonyítja. Feje körül nyitott szálú selyemből font koszorút viselt. A háromágú fonat végeire atlaszszelyem darabot varrtak, a kifosztás megakadályozására. Hátul csipke szalagsokorral fogták össze. A lelet művészettörténeti szempontból azért figyelemre méltó, mert a XVI. század második feléből származó viseleti anyagunk nagyon kevés van. A korszak ruhatípusait főleg ábrázolásokból ismerjük, ezért szabásukat csupán a képek alapján rekonstruálni

szinte lehetetlen.

A maradványokat először csapvízzel áztattuk. A szennyeződések fellazítása és az összetapadt szövetrétegek szétválasztása csak így volt lehetséges. Csak ezután volt módunk annak megállapítására, hogy egyáltalán milyen darabokról van szó. A vállfűző és szoknya alapszöveve atlaszszelyem, melyet rombuszformára vágott bársonyrátétekkel díszítettek a szoknya alján és a vállfűző elején is. A bársony applikációt keskeny, fémszálal fonott paszomány keretezi. Az anyagok a szokásos elszíneződött, deformált és nagyon hiányos állapotban voltak. Tisztításhoz a darabokat műanyag fóliára tettük, majd nem-ionos mosószer desztillált vizes oldatában áztatva, és többször öblítve tisztítottuk meg. A szálirányok beállítása, a lánc- és vetülékfonalak rendezése után a hajtások, varrásnyomok, szegélyek alapján sikerült rekonstruálni a viselet pontos szabását.

A vállfűző és a szoknya maradványait megfelelő színűre festett pamutanyagra fektettük. Főle vékony selyem szövetet (crepelint) borítottunk. Majd a három szövetréteget vékony selyemfonallal, szabályos rendszerben ismétlődő apró fércöltés sorokkal rögzítettük. A fércék benne maradnak az anyagban. Megerősítésként és az elmozdulás megakadályozására a töredékek kontúrvonalát mentén szintén apró fércöltésekkel rögzítettük az alátámasztó szövetet és a crepelint.

A konzerválás befejezésekképpen, valamint a biztonságos kiállíthatóság érdekében elkészítettük a ruha méretének és formájának megfelelő bábút, a ruha szabásával azonos szabású, hozzá szükséges alsószoknyákkal együtt.

Kislányruha

A sárospataki plébániatemplom kriptáinak feltárása 1964 őszén és 1965 tavaszán két periódusban történt. A XVI. század végéről és a XVII. század elejéről származó leletek alapján dr. Ember Mária ismertette a korszak ruhaformáit, a különböző férfi és női viseletek, kiegészítők pontos szabásrajzát, valamint az elkészítésükhöz felhasznált anyagokat. A kriptákban talált leletek legtöbbje a magyar jellegű, vállfűzős viselettípust képviseli, de ábrázolások és leletek igazolják, hogy a magyar asszonyok a magyar szabású öltözetek mellett szívesen viselték az Európában ekkor divatos spanyol viseletformát is.

A tíz év körüli kislány öltözete szintén a spanyol divatot követi. Ruhája atlaszszelyemből készült. Díszítése csíkokban felvarrt bársony ferdepánt, melyre hurkosan szőtt fémszálal paszományt varrtak. Felső része elől kapsokkal záródik, állógallérral, derekán derékfodorral. Ujjatlan, vállán epolett szerű vállrész. Szoknyája négy rész-

ből szabott, hátul derékban sűrűn berakott, lefelé bővülő, kétoldalt ékalakú betoldásokkal bővítve. Alsó szegélye 9 cm szélességben posztóval bélelt. Viselőjének a ruha hosszú lehetett, mert a posztószegély fölött 7 cm szélességben visszahajtották.

Az ing, mely a sír felnyitásakor elporladt, magasnyakú volt, fodros csipkeszegéllyel és bő, hosszú ujján csipkefodor kézelővel. Pártája sajnos szintén elporladt, 1,2 cm széles bársonypánton ezüst boglárokkal volt sűrűn kirakva, a fül mögül induló két hajfonata koszorúba volt feltűzve.

A tárgy korábbi konzerválása az 1970-es évek elején történt. Ekkor kimosták, a szoknya felhajítását kisimítva szárították meg. A felsőrész szakadásait, hiányos részeit selyemdarabokkal foltozták ki. A foltokat műanyag fólia felvasalásával ragasztották hozzá az eredeti anyaghoz. A műanyag az idők során megkeményedett, felülete ragacsossá, szennyezetté vált, sok helyen elvált az alaptól. Újbóli konzerválásuk sürgetővé vált.

Első lépésben a felragasztott foltokat távolítottuk el, majd a vállfűző és szoknya maradványait megfelelő színűre festett pamut anyagra fektettük. Fölé selyem crepelin borítottunk. Majd a három szövetréteget vékony selyemfonallal, szabályos rendszerben ismétlődő apró fércöltés sorokkal rögzítettük. Hasonlóképpen, mint a szikszói leletnél. Sajnos a szoknya felhajításának visszaállítására az atlaszselyem törekenysége miatt nem volt lehetőség. A bársony ferdepántokat pamutszalaggal támasztottuk alá. Ezután varrtuk vissza eredeti helyükre.

A konzerválás befejezésekképpen, valamint a biztonságos kiállíthatóság érdekében, elkészítettük a ruha méretének és formájának megfelelő bábút. A ruha szabásával azonos szabású, hozzá szükséges alsószoknyákkal együtt.

Végül még egy vállfűző a Sárospataki plébániatemplomból. Alapanyaga kétrétegű selyembársony, hurkos és nyírott szövésű, gazdagrajzú, renaissance stílusú leveles mintával. Vállpántjainak eleje hiányzott. Kettős sávban felvarrt paszomány díszítésének csak a lenyomata maradt meg, kivéve a háta közepének felmagasodó részén.

Restaurálási módja lényegében az előbbiekéhez hasonló: szabásrajz, pamut alátámasztás, crepelin borítás, maradé fércöltések. A vállpánt hiányzó részeit az alátámasztó anyaggal egészítettük ki. A hiányzó paszományok eredeti helyét zsinórokkal jeleztük.

Az itt alkalmazott pótlásokat statikai és esztétikai szempontból tartottuk kívánatosnak. Raktározása és kiállítása a hozzá faragott, pamutplüssel bevont bábún biztonságos.

Sibley L.R. and Jakes K.A. Survival of protein fibres in archaeological context, *Science and Archaeology* 26.(1984), 21-25.

Sibley L.R. and Jakes K. A. Survival of cellulosic fibres in the archaeological context, *Science and Archaeology* 25, (1983), 31-38.

Janaway R.C. The preservation of the textile materials in metal artefact corrosion product with reference to inhumation graves, *Science and Archaeology* 27,(1985), 30.

Janaway R.C. op. cit. 33-34.

Tímár-Balázs Á. and Eastop D. Chemical principles of textile conservation, Butterworth-Heinemann, (1998), 3-36.

Brothwell, D.R. The bog man and the archaeology of people, British Museum Publications Ltd, (1988), 97.

Clothes from Ruins

Problems in conservation of archaeological textiles

Archaeological textiles are the most sensitive and perishable artefacts. Their decomposition is a very complex process, many physical and chemical factors influence their survival. The equilibrium of conditions in the grave that preserved the textile is definitely broken when the grave is unearthed, so some of the finds deteriorate very rapidly and might damage irreversibly. Textile conservators have to face a real challenge as the method of cleaning has to be chosen extremely carefully, as clothes are composite objects consisting of different kinds of material, which requires different methods. Damage to any of the components must be avoided. Meticulous documentation is essential as in some cases the object itself does not survive. The article presents two successful conservation projects, two dresses from the 16th century, giving valuable information on the way people dressed in Hungary at that time, so far known mostly from depictions.

Műtárgyak morfológiai vizsgálata endoszkóppal

Dúzs Krisztina

A műtárgyak állapotának jelei fontos információkat hordoznak azok eredeti funkciójáról és használatáról, vagy a készítésükhöz használt eszközökről és módszerekről. Ezért a műtárgyak tudományos feldolgozásához feltétlenül szükséges az anyagvizsgálatok eredményeinek ismerete, bármiféle kezelés megkezdése előtt. Az anyagvizsgálatok és a tárgy állapotfelmérésének eredményei meghatározzák a romlások mértékét, jellegét, és ezáltal döntően befolyásolják az alkalmazható kezelések módját.

Az elmúlt évben alkalmunk volt kipróbálni az Olympus cég jóvoltából egy *Olympus Implex* típusú ipari endoszkópot. Célunk az volt, hogy felmérjük a műszer alkalmazhatóságát a restaurátori gyakorlatban. E műszer segítségével egy a számunkra új, speciális vizsgálati módszert fedezhettünk fel. Az endoszkóp a tárgyak felmérésének olyan területein ad információt, ahol erre eddig nem volt lehetőség.

A különböző vizsgálatokhoz olyan tárgy-típusokat válogattunk, melyeknek az elemzését formája, mérete vagy többszörösen összetett volta eddig nem, vagy csak részben tette lehetővé. Nehézséget okoz, pl. ha a műtárgy teljesen ép, emiatt roncsolás mentesen nincs lehetőség az elemzések elvégzésére, vagy ha az edény szája túl szűk ahhoz, hogy a belsejébe láthassunk.

Az itt következő tárgyak vizsgálatára a hagyományos módszereket nem használhattuk azok mérete vagy jellege miatt. Az endoszkóppal azonban – hordozhatóan kis mérete és könnyű kezelhetősége révén – az eddig hozzáférhetetlen területek is megfigyelhetővé váltak.

A különböző régészeti és történeti korokból származó kerámia, kő, fém és összetett anyagú tárgyak vizsgálatával elsősorban a készítés-technikára és szerszámhasználatra utaló nyomokat kerestük, illetve a műtárgyak állapotát is fel tudtuk mérni.

A vizsgálati eredmények elemzése

A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Tárából származó mészbetétes kerámiák kisméretű, ép és szűk szájnnyílású kancsók, bögrék vizsgálatával arra kerestünk választ, hogy ezeket, a kisméretű edényeket egy tömbből mintázták, hurkás technikával építették fel, vagy ezek kombinációját alkalmazták.

Az endoszkóppal készült digitális fotók alapján világossá vált, hogy a kerámiákat

kézben formázták. Belső oldaluk egészen addig tökéletesen eldolgozott, ameddig hajdani készítője a kezében tartva tudta alakítani, majd az edények végső formájához a hurkás és a szalagos módszert kombinálta. Azokon a pontokon, ahol már nem tudta eldolgozni megfelelően az agyag felületét, jól kivehetők a különálló részek összeillesztésből származó párhuzamos csíkok, simításnyomok.

A Szihalomról származó erősen lapított testű kerámiaedénynél jól megfigyelhető volt az utólagosan, agyagszalagból kialakított nyak illesztési vonalának durvább eldolgozása. A füles kerámiák érdekessége, hogy némelyiknek a felületére a fület úgy illesztették fel, hogy a kerámiát kívülről teljesen vagy csak részlegesen „átfúrták”, és az így keletkező lyukba építették be. Ezeket később simították össze az eredeti felülettel, bár nem mindig sikerült tökéletesen eldolgozniuk azt. Pl. a késő Badeni kultúrából származó kerámiaedény falát a fül illesztéséhez teljesen átfúrták, ebbe került beillesztésre a fülcsonk, amit nem dolgoztak el, csak a külső felületen. A Zsitvaton talált mészbetétes korsó füleinek illesztését másképpen oldották meg. Csonkja kismértékben kidudorodik az edény belsejében.

Itt csak bemélyítették az edény falát a fül hozzáépítéséhez. Az edény hasi részének belső részén jól láthatóak voltak a díszítő mintaelemek lenyomatai, amiket az edény külső felületébe „bőrkevény” állapotban karcoltak be. Ugyanezen az edényen a műszer mérési képességeit is kipróbáltuk. A sztereo objektív segítségével összehasonlító méréseket végeztünk. Meghatároztuk a minták profiljának – a vízszintes síkhoz viszonyított – hosszát, mélységét és magasságát a külső oldalán. Az ilyen mérések estében a gép automatikusan megadja az objektív felülettől való távolságát is.

A következő tárgyakat szintén Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Tárából választottuk. Az üreges fejű bronztűknél a tűfejek készítmódját próbáltuk meghatározni. Arra kerestünk választ, hogy a tűk fejét egy részből öntötték-e vagy két különálló darab- ból illesztették össze? A két bronz tárgyat korábban az ELTE Orvostudományi Egyetem Radiológiai Intézetében Röntgen technikával már vizsgálták, de sajnos eredménytelenül. Az üregek belső morfológiai sajátosságait, a tűk fejének felső részén lévő öntőnyílásokon keresztül vizsgáltuk. Semmilyen jele nem volt annak, hogy két külön részből készítették volna azokat. A vizsgálat során készített digitális képeken csak a fémolvadék hűléséből

származó egyenetlenségek mutatkoztak.

A vizsgálataink következő tárgya, a Budapesti Történeti Múzeum állandó kiállításán bemutatott kő sztélé, amely Budapest-Káposztásmegyeren került elő ásatásból. A rézkorból származó, feltehetően emberi alakot formázó sztélé édesvízi mészkőből készült. Hatalmas mérete miatt a tárgy mozgatása nem megoldható, ezért helyszíni vizsgálatot végeztünk. Vizsgáltuk, hogy találhatóak-e a felületen szerszámnyomok, valamint a sztélén látható lyukak, furatok természetes vagy mesterséges eredetűek-e, közülük melyek lehetnek azok, amelyek a kő felállításához (rögzítéséhez) használt támasztékok számára készültek? Megállapítottuk, hogy a figura hátán és oldalán látható, általunk vizsgált lyukak mindegyikét a rézkori faragó mesterek készítették. Vannak, melyek egész hosszan, kb. 20-25 cm mélységig követhetők a kőben. Némelyikük természetes vajatokba torkollik, ezek még tovább követhetők a sztélé belsejében, szinte a teljes keresztmetszetig. A járatokban gyakran találhatóak kisebb hordalék kavicsok is.

Számos, a faragáshoz használt szerszámnyomot fedeztünk fel, olyan helyeken, ahol kevésbé voltak kitéve a természet károsító hatásának. Pl.: a figura keze alatti részen és a szemek környékén. A figura hát- és baloldalán vörös és fehér festésnyomokat találtunk, ezért a faragott felületeken is kerestünk a színezés maradványait. Ilyet azonban más- hol nem találtunk.

Ha az ember egy tárgy történetét, anyagát és készítmódkáját kutatja, néha olyan dolgokat is felfedez, amire a legkevésbé sem számít. Meglepetésünkre a bal szemüreg belső részében egy kis rácsaló koponyájára bukkantunk. Érdekes lenne tudni, hogy mikor kerülhetett oda? Lehet-e egykorú a sztélével? Vagy csak sokkal később a hosszú ideig tartó raktározás alatt került a szobor szemüregébe?

Az utolsó általunk kutatótt tárgy a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeumának tulajdona, egy összetett anyagú japán sisak. Kollégámat, Lencz Balázst szaktanácsadásra kérték fel egy samuráj páncél állapotának felméréséhez. Ennek része az általunk vizsgált sisak. Korábbi tapasztalatok alapján várható volt, hogy a sisak fém belső felületén a készítés idejére, illetve készítőjére utaló adatokat találunk. Az elemzés során elsődlegesen ezeket az információkat kutattuk. Az endoszkópos vizsgálatot az indokolta, hogy a tárgy jelenlegi állapotában kiállításon szerepel, restaurálására csak később

kerülhet sor. A sisak több különböző anyagból épül fel: textil, bőr, lakkozott és festett vas. A műtárgyat a vizsgálat céljából megbontani nem lehetett. Az Endoszkóp optikáját viszont gond nélkül be tudtuk vezetni a bélés egy sérült részén. Ez a sérülés – Lencz Balázs szerint – a helyzetéből és a szakadás jellegéből adódóan egy korábbi szándékos „rongálás” nyoma, ami szintén az általunk is keresett adatok felfedését célozta. A másik lehetőségünk az endoszkóp bevezetésére a sisak tetején lévő nyílás volt. Bár ez a sisak belsejében lévő vastag bőrpántok miatt valamivel nehezebbnek tűnt. A sisak fémrészének belső felületén megtaláltuk a készítés dátumát jelölő nyolc írásjegyet.

A vizsgálatokat nehezítette, hogy a műtárgy belső oldala aranyszínű, lakkozott és nagyon csillog. Emiatt több irányból és megvilágítási módban készítettünk felvételeket, hogy minél több részlet váljék láthatóvá. A digitális képek felhasználásával Lencz Balázs készített számítógépes grafikákat a felirat jelentésének feloldásához. A felirat feloldása a következő: 1820 (sárkány és fém éve), december, szerencsés nap. A jelzetek kutatása közben felmértük a sisak belső fémfelületének állapotát is a teljes páncélszár állapotteljesítéséhez, illetve restaurálási tervének elkészítéséhez. A belső fémfelületeken több helyen láthatóak elfolyt rozsdafoltok. A sisakharang és a peremlemez határvonalán jól kivehetően véget ér a fém aranyozása és lakkozása. Az egyes lemezek összeállításához használt szegecsket is megfigyelhettük a képeken. Az egyik vastag bőrpánt felülete alatt sötét színű, nagy valószínűséggel bőrlapot találtunk, ami egy széthajtott végű szegecs lefedésére szolgálhatott. A külső felületeken látható díszítéseket utólag építették rá a sisakra. Ezek illesztési pontjait jól megfigyelhetjük a lemezek hátoldalán. A szegek és a fém közé bőrből, papírból vagy textiltől alátámasztást tettek.

A kapott eredmények jó alapot adnak a további anyagvizsgálatok, illetve a legmegfelelőbb kezelésmódok kiválasztásához. Tapasztalataink azt igazolják, hogy az endoszkóppal végzett vizsgálatok megalapozhatják, és nagy segítséget nyújthatnak az anyagvizsgálatokban és restaurátori munkák elvégzésénél.

Investigating objects endoscopic methods

The condition of an object carries important information on its original function, usage, the technology and techniques of its making; before the conservation and reconstruction of an object it is essential to carry out analyses in order to be able to determine further procedures. Last year the Olympus company offered an industrial endoscope for a trial period to study the feasibility of its use in object conservation. The investigations were carried out on objects which otherwise would not be possible to analyse. As an endoscope is light and easy to use, totally new areas were discovered. The different ceramics,

metallic, stone and mixed objects from different periods were analysed in terms of technology and usage as well as their general condition.

Képjegyzék

(CD Nemzeti Múzeum/cikk2006 doc. f ájlban)

1-2. Vizsgálat az endoszkóppal
(CD 2-3. kép)

Endoscopic investigations

3. Véssett jeleztek és a róluk készült grafikák
(CD 4)

Carved signs and their graphic representation

A Kiscelli Múzeum gyűjteményében lévő szállásjelvény restaurálása

Jeges András

A 140 cm hosszú és 80 cm magas műtárgy kovácsoltvas vázon sárgaréz levéldíszek, szőlőfürtök, akantusz-domborítások, valamint horganyöntések, mint a korona és a koronát tartó angyalok. A vázszerkezetet acélból kovácsolták, az akantuszleveleket, csigadíszeket sárgarézből domborították, trébelték. A szállásjelvény középpontjában álló magyar címert szintén sárgarézlemez-ből domborították, külön darabokból, majd lágyforrasztással élben tették az alaphoz. A szőlőlevelek erezte domborított, a szőlőfürtök szőlőszemenként készültek, mint-ha több díszkárpitos szeg egy hosszú szárra lenne darabonként („szemenként”) felforrasztva, így alakítva ki a szőlőfürtöt. A korona horganyöntésekből, tehát darabokból lett összeforrasztva, a kereszt helyett a felfüg-

*A meglévő és az újraöntött angyalka
The existing and the remoulded cherub*

*A kész műtárgy részlete
Detail of the completed object*

gesztési karika kovácsoltvasból készült. Szokatlan a két angyal kialakítása: egyszerűen tömör horganyból öntötték, és emiatt a tárgy súlyosabb lett.

A szállásjelvény Létay Miklós szerint fontos célt szolgált: a Pest-Budára érkező, minimum három év vándorlásra kötelezett céhlegénynek az atyamesternél kellett jelentkeznie, leadni a vándorkönyvét, és 48 órán belül munkába állni. Amíg a legény munkát kapott, az atyamester szállásolta el. A nagyobb céheknél ezt külön ilyen célú épületben oldották meg. Például az 1840-es években az asztalos- és a vargacéh épített új szálláshelyet. Ezt jelölték szállásjelvénnyel.

A most restaurált szállásjelvényen közepén egy szerény kis táblácska áll,

JOHANN HASZMAN
SPENGLERM

IN OFEN

amely a készítő nevét és foglalkozását jelöli; tehát bádogos, aki Budán dolgozott. A szőlőfürtök, és szőlőlevelek borászattal vagy szőlőműveléssel kapcsolatos céhet jelöltek.

A műtárgy restaurálási története a következő: 1966 körül, mint külső munkatárs a Kiscelli Múzeum számára dolgoztam, több kiállítási műtárgyat tisztítottam, restauráltam. Többek között ezt a tárgyat is, akkor még minden darabja megvolt, ha nem is egyben. Emlékszem mindkét anygalkára, melyek akkor még léteztek. Felúnt, hogy egyformák az alakok, tehát nem volt külön jobb- és baloldali anygalka. Tisztítottam és restauráltam a tárgyat; kevés denaturált szesz sok vízben oldva adta a tisztítószert (Baky Győző receptje). Epokittel ragasztottam az elvált forrasztásokat. Bronzport sellakkal vittem föl, és olajfestékkel egészítettem ki a hiányzó lekopott és a forrasztott-ragasztott felületeket.

A műtárgy azóta sok vihart élt meg. A kiállításról elkerült, a múzeumot bezárták egy időre, hogy átépítsék, fűtést szereljenek, eközben a műtárgy különböző raktárakban hevert. A hosszú idő alatt a felülete megkopott, deformálódott, levelei letörttek, és az egyik anygal eltűnt róla.

2003-ban sor került az újrestaurálásra. Ennek legfontosabb része az egyik anygalka rekonstrukciója volt, valamint a hiányzó levelek elkészítése, az egyenetlenségek, horpadások kikalapálása, a forrasztások helyrehozatala. Ez utóbbi igen nehéz munka volt, mivel többféle fémet kellett egymáshoz illeszteni. Eredetileg is lágyforrasztást használtak. (A lágyforrasztás hátrányai az acélnál fellépő korrózió, stb.) Lánggal nem lehetett a festés miatt forrasztani, csak a páka jöhetett számításba. Gyors elektromos és előmelegített pákát használtam. A hiányzó leveleket sárgarézből vágtam ki, ónon domborítottam az erezéseket, majd a hiányzó helyekre forrasztottam őket. A horpadásokat mindenféle formavason kalapáltam a helyükre. Az egyenetlenségeket a helyükre húztam, és forrasztással rögzítettem.

Mivel egyféle anygalkák voltak, a meglévő anygalkát lebontottam, s ennek alapján önttettem ki a párját. Az új öntvényt megmunkáltam reszelőkkel, vésőkkel, majd a helyére forrasztottam. Forrasztáshoz 55-

ös cint, a folyósításhoz savmentes zsírt és gyantát használtam. Ezután benzinnel zsírtalanítottam a tárgyat. Az acél szerkezetet ferropasszival passziváltam. Végül a festési hiányosságokat egészítettem ki, akril festéket alkalmazva. Az aranyozási részeket híg sellakkal vontam be, majd az egész műtárgyat viasszal vontam be.

A műtárgy jelenleg a Kiscelli Múzeum állandó kiállításán szerepel.

Lásd még – See also: Borító 2 – Cover 2

The Restoring Of The Plaque of Accomodation

The author of the article gives account of the restoration of a special object: the Plaque of Accommodation. When a journeyman arrived in Pest-Buda in the 18th – 19th centuries he had to report for work at the master of a certain guild. Until he could start working, the master showed him his lodgings. The richer guilds had their own houses; the plaque indicated which guild the house belonged to.

Egy kártyaasztal restaurálása

Honos Rudolf

Az asztal Schmidt Miksa bútörüzeméből származik, 1910-es években készült. Anyaga mahagónifa, lapja furnérozott, faragott növényi ornamentikával díszített. Sötét mahagóni politúrával fényezett (Kiscelli Múzeum, ltsz.: IP. 68.76.1., m.: 79 cm; sz.: 114 cm; mé.: 114 cm). Lapja négyzetes alakú, pereme enyhén kelet, faragott. Alatta a kissé beljebb kezdődő, mintegy arasznyi széles kávaoldalal közé illeszkednek a lefelé keskenyedő, kockatagban végződő hasábos lábak. A kávaoldalakat körben akantuszinda-faragás borítja. Alsó síkjukat a közepükre komponált nagyalakú rozetta töri meg, melyet a káva aljához kapcsolódó, áttörten faragott akantuszok fognak közre. Lábai külső oldalai szintén faragottak, fent a zárótagot rozetta díszíti, alóla függőleges virágfüzér indul ki. Az asztal mahagónifa vázát a lábakkal vésett csapozással összeépített kávaoldalal alkotják. Lapja mahagóni szegélyléccel keretelt, fenyőfa terítke mindkét oldalán vakfurnérozott, tetejét vékony mahagóni furnér borítja. Az asztallapot a káva felső pereméhez körben ragasztással rögzítették.

Az asztaldíszítő faragott ornamentika ún. rátétfaragással készült, vagyis a faragott mintát nem a bútör alapfájából a klasszikus bemélyítéssel technikával alakították ki,

*A tárgy restaurálás előtti állapota
The object before restoration*

hanem egy hasonló faanyagból külön vágják ki ezek körvonalait, és utólag ragasztották fel a már előre elkészített bútorrelemekre. Végso megmunkálásukat (faragásukat, csiszolásukat) ezután végezték el. A bútör fényezése sötét bordóra színezett politúrával készült, vegyes technikával. Míg lapját, a lábak belső

oldalait – vagyis a síkfelületeket – politúrozták, addig a faragott részeket dörzsöléssel fényezték fel. A felületkezelés további érdekessége, hogy – a nyomokból ítélve – eredetileg csak a sík részeket pácolták alá a politúrának, viszont a faragásokra alapápolás nélkül vitték fel az úgynevezett „smír” politúrát.

Az asztal darabokra törve került a restaurátorműhelybe. Lapja leszakadt, lábai kitörttek, kávája széttröött. A párkányok és a faragások leváltak, kitöredeztek, hiányosak voltak; néhány díszítőelem teljes egészében hiányzott. Lapjának szegélye lehasadt, alapfája elrepedt, furnérborítása felvált. Felületét mély karistolások, horzsolások, benyomódások borították, furnérozása több helyen kiégett. Vakfa terítke farontó-bogarakkal volt fertőzött. A bútörön előzőleg már végeztek javításokat, például a meglazult lábakat vasalatokkal erősítették meg, az asztallap feltáskásodott furnérborítását megpróbálták visszavasalni, valamint a bútör felületét többször újrafényezték.

Restaurálás

Fertőtlenítés: Az asztallap fenyőfa terítke szuvakkal fertőződött. A fertőzés megszüntetésére a rovarjártatokba a hátoldalon látható kirepülő nyílásokon keresztül helyi injektálással, farontó bogarak elleni méreganyagot juttattam.¹

A zárótag alatt eltört láb a helyére való visszarögzítés után
The leg broken under the closing piece, after refixing

A ragasztás elöregedése folytán hiányossá vált ornamentika
The incomplete ornamentation owing to the aging of the adhesive

Akantszkevényes rozetta pótlása a zárótagon, alatta párkányléc kiegészítése
The complementing of the Acanthus-shaped rosette on the closing piece, below the completing of the fillet

Szerkezeti javítások: Az asztal két egymással szemben lévő kávaelemével egybeépítve megmaradt egy-egy ép láb. A bútorszerkezeti vázának helyreállításához első-

ként ezekhez a kávaelemekhez kellett visszarögzíteni a másik két kitört lábat. Az egyik láb a zárótag alatt tört el. Ennek törésfelületei pontosan illeszkedtek, így a ragasztás elegendő szilárdságot biztosított az anyagok újraegyesítéséhez. A másik láb darabjait szintén elegendő volt csak ragasztással egyesíteni, viszont rögzítéséhez a régi elrögzítődött csapfészek kiváltására a nyakrészhez új anyagot kellett hozzátoldani.² Ezt követte az ezeket összekötő két önálló kávaoldal törött, ill. elhasadt csapozásainak kijavítása. Ide tartozik még az asztallap sarkát ütődés következtében ért károsodás kijavítása is. Az elrepedt vakfát, valamint a szétnyílt lapszerkezet elemeit (teríték, vakfurnér, szegélyléc) újraenyvezve, sikerült azokat ismét maradéktalanul összehárni. A műveletek elkülönítésére, mivel azok egyszerre nem voltak elvégezhetőek, alufóliát használtam.

Konzerválás: A szerkezeti javítások elvég-

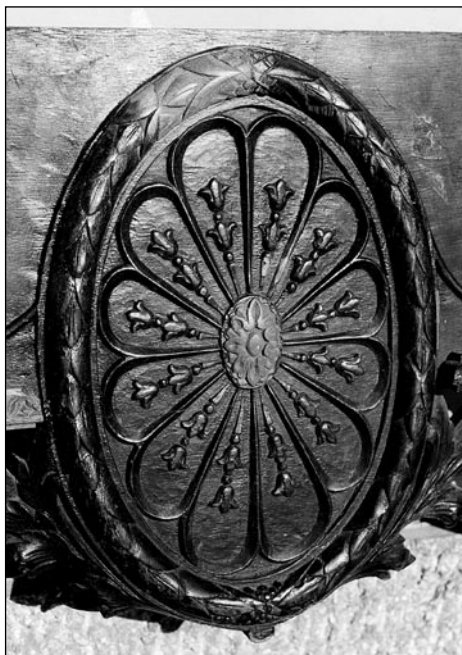
zése után lehetett elkezdni a bútort felületét ért károsodások kijavítását. Ennek első lépése volt a meglazult vagy levált díszítő elemek visszarögzítése, valamint az asztallap színén a felvált vagy levegős furnér részek leragasztása (bőrenyvvvel, glutin melegenyvvvel)

Kiegészítések, pótlások: A továbbiakban a hiányok pótlását, kiegészítését kellett elvégezni. A legtöbb hiány a káva alján körbefutó levélsorral díszített párkánylécben volt (mintegy 70 cm, azaz a teljes hosszának 20%-a), de a bútoron különböző variációkban előforduló rozettákat is majd mindenhol kiegészíteni, vagy éppen pótolni kellett. Ezenkívül kisebb kiegészítéseket kellett végezni a sérülésnek leginkább kitett részekben, mely hiányok részben a bútorkorából is adódtak. Ilyenek voltak a lábak alján körbefutó fonadékdíszítések, vagy az asztallap szegélyén lévő akantszlevél-faragás. Végül a faragás technikájából adódóan számta-

lan kisebb hiány keletkezett abból, hogy a ragasztóanyag elöregedése folytán kitérdeztek részek. Ez leginkább a kávaoldalakat díszítő akantszinda-faragásra volt jellemző, ahol ebben a minta jellege (kis tapadófelület és a görbületek miatt sok szálkifutás) is szerepet játszott. Az asztallap színén furnér kiegészítéseket a kiégett részeknél, valamint a szűcsösödésnél keletkezett anyaghiány megszüntetésére használtam.³

Tisztítás: A bútort felületén lévő különböző lakkbevonatokat, melyeket az idők folyamán felvittek, egyrészt, mivel az eredeti lakkréteg amúgy is megsemmisült, másrészt, mivel a tárgy megjelenését nagyban rontották, festéklemarató szerrel eltávolítottam.⁴ A lakkréteg alatt pácolás nyomait találtam. Vizsgálni kezdtem, hogy ezek eredetileg vagy későbbi javítások nyomán kerültek a bútorra. Szakmailag az indokolt, hogy a színezett politúrával kezelt felületeknél – a jobb fedő-

képesség elérése érdekében – előpácolást kell alkalmazni. Viszont, ha abból indulok ki, hogy a bútorkészítőnek az volt a szándéka, hogy az asztal egyhangú, sötét felületeit feloldják, akkor érthetővé válik, hogy csak a sík részeket pácolták alá, míg a faragott részeknél a lakk áttetsző tulajdonságát használták ki. Vagyis a mélyebben lévő részek, ahol több lakk ül meg, sötétebbek, a kiemelkedő, kevésbé fedett részek pedig világosabbak lesznek, ezáltal a faragások plasztikusabbá válnak, és jobban kiemelkednek a háttérből. Végül is, mivel a nyers felületek többségben voltak, és a pácolt részek közt

A kávaoldal közepén lévő babékoszorú és rozetta kiegészítése
The completing of the laurel wreath and rosette in the middle of the rim-side

elég nagy összevisszaság uralkodott (ennek okát tovább nem firtattam), a bútorkészítőnek eredeti szándékával megegyezőnek az utóbbit tartottam. Ezért a kávaelemekről, a lábak külső, faragott oldalairól, valamint az asztallap szegélyéről vegyszeres lemosással eltávolítottam a pácnyomokat.⁵

A bútorkészítés: Az elemek kijavítása után lehetőségessé vált az asztal végleges összeállítása. Lapiját, tekintettel terítékének esetleges környezeti tényezők hatására bekövetkező mozgására, ponttragsztással rögzítettem.⁶ Az összeállítás után derült ki, hogy a nyakrészénél toldott láb az asztal méreteihez képest gyenge, ezért ezt a részt az anyagtolódnál vendégcsappal is megerősítettem.

Felületkezelés: A tárgy védőbevonatának kialakítása előtt a kisebb felületi sérüléseket, mivel a későbbiekben a sötét lakkfelü-

A restaurált tárgy
The object restored

let többszörösen kiemeli, az esetlegesen a fában maradt karcolás-, benyomódás-, horzsolásnyomokat enyves gipszes fatapaszzal javítottam ki. A pótlások, kiegészítések, valamint a máshogy ki nem javítható sérülések felületét (leverődött élek, sarkok) enyves-vizes beeresztéssel zártam le, hogy szívóképeségüket az egyenletes anyagfelvétel érdekében csökkentsem. A javított felületeket szárítás után szükség szerint finoman átsiszoltam.

A védőbevonat kialakítása: A tárgy eredeti lakkbevonatát rekonstruálni lehetetlen lett volna. Annyit sikerült megállapítanom, hogy egy viszonylag nem túl kemény, igen testes (nagy szárazanyag tartalmú), alkoholban oldódó, sötét-bordóra színezett filmképző anyag lehetett. Ezért az gyűjteményben található hasonló jellegű bútorok és a korabeli szakirodalom alapján készítettem el a védőbevonat kialakításához szükséges anyagot.⁷ Az első réteget mindenhol ecsettel hordtam fel, a későbbiekben a lapra és a lábak belső oldalára politúrozással, habkőporos pórústömítéssel; a lábak külső részére, a káva és az asztallap szegélyére a megfelelő fedőképesség eléréséig továbbra is ecsettel. Majd befejezésül a faragott részeket dörzsöléssel fényeztem fel, a műveletet addig folytattam, míg felületi pórusaik el nem tömődtek, a politúrozott részeket pedig fényük tompítására tölgyfahamuval kefélttem át.

Jegyzetek

¹ Basileum Holzwurm- und Pils BV/P (oldószer tartalmú rovar- és gombavédőszer). Hatóanyagok: 2,00% Furmecycloz, 0,25% Permethrin. Gyártó: DESOWAG GmbH.

² UVERAPID (epoxi típusú műgyanta ragasztó). Gyártó: UVESZ Kft. Az elroncsolódott sarokelem pótlása: bükkfa.

³ Mahagóni furnér, bőrenyv (glutin melegnyv) alkalmazásával.

⁴ Kromofág (lúg- és savmentes festéklemarató). Összetétel: 10% metanol, 85% diklór-metán. Gyártó: Első Vegyi INDUSTRIA Rt.

⁵ Páceltávolító szer (in: Dubovitz-Haskó: Ipari és kereskedelmi vegyészeti. Bp., Delta Könyvkiadó Vállalat, 2. kiadás é.n.): NaOH 150 sr., KOH 200 sr. Közömbösítés: 2%-os ecetsav.

⁶ Bőrenyv (glutin melegnyv)

⁷ Sötét mahagóni lakk (in: Új Kincseskönyv gyakorlati tanácsadó. Szerk. dr. Anjenszky László és dr. Gombocz Endre. II. kötet. Bp., 1941. 191. p.): I.: 96%-os etanol 1000 g, rubin sellak 500 g, sandarak 200 g, elemi és mastix 100 g, ricinus olaj 10 g.; II.: 96%-os etanol 500 g, anilín: 28 g dióbarna, 16 g mahagóni piros, levendulaolaj 50 g.

The Restoration of a Card Table

The author of the article gives a highly detailed account of the restoring of a card-table from the 1910s. The table was made in the workshop of Miksa Schmidt, it is made of fine mahogany, its surface is veneered, decorated with vegetal ornamentation. The table was brought in the museum smashed to pieces.

Gondolatok a nedvesség csökkentésének költség-hatékony lehetőségeihez

Tóth Béla

A Múzeumi Közlemények előző számában számolt be az Állományvédelmi Bizottság az ország múzeumainak állományvédelmi helyzetéről, és a megelőző védelemre fordítható források mértékéről. A nedvesség csökkentésére általánosan használatos megoldások sokszor magas beruházási és üzemeltetési költségeket emésztnek fel. A kedvezőtlen állapotok mielőbbi javításának érdekében célszerű, ha a megrendelői oldalról határozottabb elképzelésekkel fordulunk a tervezőkhöz, és velük közösen hangoljuk össze az igényeinket a pénzügyi lehetőségekkel. Célszerű tehát feleleveníteni és célirányosan megerősíteni a levegő páratartalmának változásáról tanult ismereteinket.

A légnedvesség növekedésének egyik közismert forrása a látogatók által kilélegzett levegő. Azt viszont bizonyára kevesen számolták ki, hogy egy kb. 2000 m³-es (15×30×4,5 m) zárt helyiségben már 18 személy 8 órás folyamatos jelenléte 60 %-ról 90%-ra növeli a relatív páratartalmat. Ezért – valamint a szén-dioxid feldúsulása miatt –, szabvány írja elő a helyiségek légcseréjének mértékét.

Fűtetlen, hőszigetelt, zárt helyiségben a kívülről származó levegő hőmérséklete gyorsan átáll a bent mérhető hőmérsékletre, ami közelítőleg a napi átlaghőmérséklettel azonos. Ugyanis, ha mindössze a falaknak a hőcserében „gyorsan” résztvevő tömegét vesszük számításba (pl. 2 cm mély kéreg, kisméretű téglában), akkor is a helyiség térfogata 30-szorosának megfelelő mennyiségű levegő kicserélését követően áll elő, hogy a közös hőmérsékletük a téglá eredeti és a levegő kinti hőmérsékletének az átlaga lesz. Ebből fakad az a probléma, hogy nyáron a déli meleg levegő a helyiségben lehűlve a külső állapotához képest relatíve nedvesebb lesz. Szélsőséges példa, hogy a pince (mivel annak napi átlaghőmérséklete 11 C fokhoz közelít) meleg nyári nappalokon szellőztetve nemhogy kiszáradna, de egyre nedvesebb lesz. Az épületek és benne a bútorzat hőtehetetlenségét azonban hasznosíthatjuk is. Ha hajnali – a napi átlaghőmérsékletnél mindenképp alacsonyabb hőmérsékletű – levegővel szellőztetünk, akkor ennek a bent felmelegedő levegőnek a kintről magával hozott vízmennyisége relatíve távolabb kerül a telítettségi állapottól, és ez a levegő már szárítani fogja a fenti példában szereplő helyiségünket. Tehát a *szellőztetés időpontjának megválasztásával* jelentős hatással lehetünk az épületben lévő levegő állapo-

tára. Egy ember által alig használt raktárhelyiségben akár teljes értékűen alacsony páratartalmat biztosíthatunk (természetesen jól záró nyílászárók mellett). Kiállításokon a helyzet bonyolultabb, azonban a mai technikával számítógépes, vezeték nélküli klímamérésű és vezérlésű szellőztetés is megoldható, sőt kisebb beruházási és üzemeltetési költségű lehet, mint a páramentesítő, sőt eredményesebb is lehet, ha arra gondolunk, hogy magas látogatottságú kiállítás páratelhelését nincs az a gépi kapacitás, ami rentábilisan meg tudja oldani (lásd alább). A bútorzat és a falak adszorpciójának figyelembevételével, netán tervezésével tovább szűkíthetjük a páratartalom ingadozását. Azt azonban le kell szögezni, hogy a legegyszerűbb, de ésszerű szellőztetési gyakorlat is sokkal jobb, mintha mindent a véletlenre bízunk. Gondoljunk csak arra, hogy a szigetetlen vályogházak többsége nem volt dohos. Egyszerűen azért, mert az általános szokás szerint hajnalban alaposan kiszellőztették, nappal pedig nem használták.

A páratartalom csökkentés reális igényeinek megfogalmazásához, optimalizált tervezéséhez elengedhetetlen jól ismernünk helyiségeink leendő igénybevételét, műtárgyaink hőmérséklet és nedvesség túrésát. A raktárak jelenlegi viszonyainak pontos ismerete is feltétlenül szükséges az igényes tervezés számára, amihez nagy segítséget nyújt az Állományvédelmi Bizottság által támogatott gyakori, rendszeres légállapot mérés.

Természetesen vannak olyan helyzetek, melyek megoldásához páramentesítő szükséges. Ilyenkor elsősorban arra kell figyelemmel lenni, hogy csak az elkerülhetetlenül a készülékkel eltávolítandó nedvesség mennyiségére terveztessük, és csak annak érdekében üzemeltessük a berendezést. Például pincébe szivárgó víz eltávolításához elsősorban vizsgáljuk meg mekkora költséggel lehet csökkenteni a beszivárgás mértékét. Másodsorban a lehetséges mértékig csökkentjük a kültéri levegővel bekerülő víz mennyiségét.

Előfordulnak olyan észrevételek, hogy a költségekhez mérten a páramentesítők nem teljesítik az elvárásokat. Hatékonyságuk ugyanis természetből fakadóan hullámzó is lehet, mivel a levegő harmatpontja a kívánt száradás következtében erősen csökken. A készülék pedig a hűtőszekrényhez hasonlóan a hűtő-felületén kicsapódó „harmat” révén vonja ki a vizet a levegőből. A lényeges különbség az, hogy míg a hűtőszekrényben nem cserélődik a levegő, addig a páramentesítőtől elvárjuk, hogy több száz köbméter, azaz több száz kilogramm levegőt

kezeljen óránként. Ha nem csökken a helyiség hőmérséklete, és a páramentesítő ventillációja, akkor a készülék hűtőfelületének hőmérséklete is állandó, a teljesítményétől függő érték. Amikor a száradó levegő harmatpontja ez alá a hűtőfelületi hőmérséklet alá csökken, akkor a pára kicsapódás megszűnik mindaddig, amíg a beszívott levegő újra nedvesebb nem lesz. Közben az egyszerűbb gépek teljes teljesítménnyel hűtik a teljes légáramot. Másik oldalukon pedig visszamelegítik.

Két dolgot tehetünk a hatásfok romlásának enyhítése érdekében. Egyrészt csökkenthetjük a kezelendő levegő mennyiségét. Megfelelő légvezetéssel csak azt a levegőt juttatjuk a berendezésbe, ami a pára keletkezési helyéről származik, vagy ami az érzékeny műtárgy körbevételéhez szükséges. Így a kisebb teljesítményigény mellett azt is biztosítjuk, hogy magasabb légnedvesség tartományban (ahol jobb a hatásfoka) üzemeltetjük a gépet. Másrészt csökkenthetjük a levegő visszamelegedésének sebességét; például a készülék melegoldali levegőjének a kezelendő tértől való eltávolításával, valamint a kezelni nem kívánt felületek (pl. falak, posztamensek) hőszigetelő anyaggal történő bevonásával.

Ezeknek a tervezési és szabályozási szempontoknak a számszaki figyelembevétele már speciális ismeretekkel rendelkező szakértőket igényel. A múzeumi munkatársaknak viszont célszerű alaposan átgondolni ezeket a jelenségeket annak érdekében, hogy az elvárásaikat és a „területet” jól elő tudják készíteni a (lehetőleg komplex energetikai) tervezés és a kiállítási forgatókönyv számára. Továbbá a lehetőségek ismeretében ne legyenek kiszolgáltatva az esetleg a beruházás magas volumenében érdekelt vállalkozónak, vagy a kevésbé hozzáértő kereskedőnek.

Possible cost-effective ways of reducing humidity

In the protection of artefacts reducing humidity is often a very pricy part in terms of investment and operation. It would be essential to present the expectations more clearly to the designers, so that requirements can meet financial limitations. Airing in the right time at the right temperature is one of the simplest and cheapest ways in storerooms, although in the exhibition area it is more complicated but computer technology can be of help. In order to be able to plan the ventilation and dehumidation system, all the physical conditions must be known, which needs the right experts to reduce costs and unnecessary damage to the condition of the objects.

Rongál-e a kincsvadász? Egy per és egy ítélet tanulságai

Mráv Zsolt – Szabó Ádám

2003. decemberében a Kaposvári Városi Bíróság ítélettel lezárt egy több éve húzódó pert, amelynek négy vádlottja huzamosabb ideje foglalkozott fémkeresős kincsvadászattal. Az általuk okozott kár nagysága, és a tőlük lefoglalt kulturális javak körébe tartozó tárgyak mennyisége alapján mindaddig ez a legsúlyosabb, magyar bíróság elé került bűncselekmény, amelyet régészeti leletek eltulajdonításával és illegális kereskedelmével elkövettek. Az ügy súlyossága, a szakértés, a bizonyítási eljárás és az ítélet sok tekintetben precedens értékű, amely több tanulságot hordoz a jövőben várható hasonló perekre vonatkozóan. Az eset leírásán kívül célunk, hogy megosszuk ezeket a tanulságokat azokkal a kollégákkal, akik várhatóan tanúként vagy szakértőként fognak közreműködni ilyen típusú perekben.

A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Főosztályára 2001 tavaszán szakértés céljából 66 kartondoboznyi rátapadt földdel borított tárgyat szállítottak be Kaposvárról. A dobozok tartalmát képező több tízezer tárgyat a Kaposvári Rendőrség 2001 áprilisában foglalta le négy személytől, pontosabban néhány tárgy kivételével a per I. rendű vádlottjától. A lefoglalt anyag túlnyomó részben fémtárgyakból, kisebb részben kerámiákból, üvegekből, gagátokból és kőeszközökből állt, amelyek – a viszonylag kisszámú modern tárgy kivételével – elsősorban régészeti leletek voltak. Már a mennyiség is megdöbbentő, mivel a szakvéleményben értékelt leletek száma jóval meghaladta a 33 ezret. Ezek a leletek a régészeti korok mindegyikét érintik, vagyis a következő szakterületként is elkülönülő korszakokat: paleolitikum, mezolitikum, neolitikum, rézkor, bronzkor, vaskor, római kor, népvándorláskor és középkor – valamint koratípusok.

A szakértői véleményben első lépésként bizonyítanunk kellett, hogy a lefoglalt tárgyak többsége kulturális javak körébe tartozó régészeti lelet. A leletek egykori használati tárgyak: viseleti tárgyak, mezőgazdasági és háztartási eszközök, érmek, lőszerszámalkatrészek, fegyverek, amelyek párhuzamai jól dokumentált ásatásokból, múzeumi raktárakból ismertek, jellegük alapján egyértelműen régészeti leletek voltak. A tárgyak mennyisége és összetétele azt tanúsította, hogy különösen nagy számú lelőhelyről kerültek összegyűjtésre. A lefoglalt fémtárgyak egy része újabkori hulladék, melyeknek muzeális értéke nincsen. Ugyanez elmondható a kétségtelenül régészeti korokból származó, de azonosíthatatlan fémtöredékekről is. A lefoglalt anyagot korszakokként és tárgytypusokként különválogattuk és megszámoztuk. A válogatás nyomán kiderült, hogy egyes tárgytypusokhoz a Magyar Nemzeti Múzeum fennállásának 200 éve alatt sem jutott

hozzá ilyen mennyiségben. A leletek között olyanok is előfordultak, amelyekből csak pár darab ismert az országban, a legnagyobb országos gyűjteményben, a Magyar Nemzeti Múzeumban pedig egyáltalán nincsen (ilyen például egy római ezüst votiv levéltöredék). A leletek jellemző vonása, hogy elterjedési területük szerint a Dél-Dunántúli területén fordulnak elő: Somogy, Tolna, Baranya megyékben és a Balaton környékén. Ezt a megállapítást alátámasztották azok a modern, többségében feliratos fémtárgyak is, amelyeken az illető területekre utaló szöveg olvasható (kutyaegetések által kibocsátott ebcédulák, hivatali jelvények, helyi sportklub-jelvények, szállodai kulcstartók, stb.). A lefoglalt anyagban szereplő bizonyos tárgytypusok elsősorban temetkezésekben, illetve kincsletekben fordultak elő, amely felvetette az illegális ásatási tevékenység gyanúját is. Bizonyítottunk láttuk, hogy a lefoglalt tárgyak, köztük a nagyszámú régészeti lelet fémkeresővel történt rendszeres illegális kutatás során került elő. A vizsgált anyag döntő többsége – a szelektív kutatás eredményeként – fémtárgy (csak néhány – bizonyosan régészeti lelőhelyekről származó – pattintott kőeszköz, kerámia, üveg és csonttöredék találtunk). A lefoglalt tárgyak között nagy számban voltak olyan tárgytypusok, amely a fémkeresővel való fosztogatás árulkodó melléktermékei, illetve fémkeresővel való gyűjtés jellegzetes eredményei. A fémkereső ugyanis minden fémtárgy megtalálását lehetővé teszi, ezáltal számos olyan tárgyat és leletet is, amely a gyűjtő számára értéktelen (például: ólom- és bronzöntés melléktermékei, kisméretű töredékek, újkori töredékes vagy sérült fémtárgyak és fémtörmelék). Ezek a tárgyak tehát nem csere vagy kereskedelem útján jutottak az I. rendű vádlotthoz, hanem fémkeresővel való illegális kutatás során. (Az értéktelen fémtárgyak eltávolítása a lelőhelyekről az illegális kutatási tevékenységet végző számára azért fontos, hogy azokat további fémdetektoros kutatásai során még egyszer ne találja meg.) A leletek talajból lettek begyűjtve, mivel a fémtárgyak túlnyomó többsége korrózióval borított, és föld rakódott, tapadt rájuk. A lefoglalt leletek összeszedési módjának megállapításához mindezek tehát elsőrangú bűnjelnek bizonyultak. A lefoglalt tárgyak hatalmas mennyiségéből következően ez a fémkeresős és egyéb módszerrel űzött illegális kutatás bizonyosan hosszú idő óta és rendszeresen folyt. A gyanúsított által végzett régészeti tárgyak megtalálására irányuló fémkeresős kutatási tevékenységhez a törvény alapján a hatóság által kibocsátott ásatási engedély szükséges. A csak szakemberek által végezhető ún. „fémkeresős terepbejárásnak” meghatározott módszertana, szabályai és feltételei vannak. A gyanúsított tevékenysége tehát illegális volt.

Vélelmeztük, hogy a gyanúsított a kulturá-

lis javak körébe sorolható régészeti tárgyakkal kereskedelmi tevékenységet folytatott. A lefoglalt leletanyag értékelhető részét ugyanis kizárólag töredékes leletek alkották, az ép tárgyak szinte teljesen hiányoztak. (Különösen szembeűnő ez, ha figyelembe vesszük, hogy a fémkeresővel gyűjtött leleteknek tapasztalataink alapján 5-10%-a ép tárgy. Ezt számszerűleg levetítve az anyagra, például a római fibulák [9 493 db] esetében – 5%-al számolva – minimálisan 475 ép fibulát jelent.) Ezzel szemben az e csoportba sorolható ép fibulák száma mindössze egy darab volt. Hiányoztak bizonyos – az anyag óriási mennyiségénél fogva elvárható – tárgytypusok is. Nem véletlenül ezek a legértékesebb lelettípusok (nemesfémből készült darabok, művészi kvalitású tárgyak, bronzszobrok stb.). A leletanyagot tehát nagy – a régész elismerését is kiváltó – szakértelemmel válogatták ki. Mindössze az I. rendű vádlott számára értéktelen maradványanyag maradt meg és került lefoglalásra. (Szerencsére ebben a „maradékban” azért egy-egy Magyarországon különösen ritka – ezért csak külföldi, idegen nyelvű szakirodalomból ismert – lelettípus sikerült azonosítanunk.) Az I. rendű vádlottnak nem volt régészeti leletekből álló magángyűjteménye, ezért ezek a legjobban eladható darabok valószínűleg az illegális műkincspiacra kerültek. A tárgyak hamisítását és értékük növelése céljából saját gyártású alkatrészekkel való kiegészítését ugyancsak a velük folytatott kereskedelmi tevékenység indokolta.

Szakvéleményünkben bizonyítottunk láttuk, hogy a négy, különösen az I. rendű vádlott a kulturális javak körébe tartozó nagyszámú régészeti tárgyat és régészeti lelőhelyet megrongált. A lefoglalt anyag szétválogatásakor 552 darab olyan régészeti leletet találtunk, amelyek friss és durva rongálás nyomait viselték magukon. Ezek a fűrészelés, lemezvágó ollóval történt vágás, fúrás, csiszolás, reszelés, friss törés, vegyszerrel történő patinaeltávolítás árulkodó jelei. A közelmúltban végzett rongálásra utalt az a tény is, hogy a megmunkált felületek nem patinával borítottak, hanem az anyaguk természetes színét mutatják, fényesek és felismerhetők rajtuk a különféle eszközök használatának nyomai. A rongálás rendszerességét a friss sérülést mutató tárgyak nagy száma mutatta. A gyanúsított – a tárgyak nagy szakértelemről valló kiválogatása, hamisítása és kiegészítése alapján – pontosan tudta, hogy tevékenysége régészeti leleteket érint. A leletekkel együtt, azok közé keveredve megtaláltuk a rongálásnál használt szerszámok egy részét is (602 db-ot, köztük fűrőfejeket, különféle típusú reszelőket, fűrészlapokat, drótkéfeket, elhasznált csiszolókorongokat, smirglipapírt, injekciós tűket, pillanatragasztót stb.).

Megpróbáltuk bizonyítani, hogy a régészeti lelőhelyek kifosztása kimeríti a lelőhelyek ron-

gálásának fogalmát. A négy vádlott illegális tevékenységükkel a legnagyobb kárt a kulturális javak körébe sorolt régészeti lelőhelyek kifosztásával és megrongálásával, tönkretételével okozta. A kár pénzben, értékben sajnos kifejezhetetlen, a tevékenység azonban törvényben szankcionált. A gyanúsított a régészeti lelőhelyek – döntő többségében települések – módszeres fosztogatásával az ásatások legritkább, és ezért legfontosabb leleteit emelte ki eredeti összefüggéseiből, környezetéből, ezáltal értékes információktól fosztotta meg a hazai régészettudományt. A fémtárgyak, pénzérmék rendkívül fontosak egy lelőhely kutatásához, tudományos értékeléséhez, kronológiájának meghatározásához. A kifosztott lelőhelyek feltárására irányuló költséges – többnyire államilag finanszírozott – ásatások eredményessége, az ásatásokból és terepbejárásokból levonható következtetések a leletek ilyen mennyiségben való begyűjtésével megkérdőjeleződött. A leletek nagy száma és összetétele alapján bizonyosan állítható, hogy az érintett és kifosztott régészeti lelőhelyek száma akár ezerre is tehető. (Csak egyetlen példát említve: az alsóheténypusztai ca. negyed négyzetkilométer nagyságú késő római katonai objektum egészét feltérképező ásatásnak 14 éve alatt mindössze két darab későrómai ún. hagymafejes fibula került elő, míg a lefoglalt anyag kilencezer ketőszázhuszonkét darab fibulatóredéket és gombot tartalmaz.) A régészettudomány számára okozott kár felbecsülhetetlen és helyrehozhatatlan. Információk óriási tömege veszett el végleg a tudományos kutatás számára.

Bizonyítottunk továbbá, hogy az I. rendű vádlott régészeti tárgyakat gyártott (hamisított), illetve általa gyártott vagy más műtárgyakról származó alkatrészekkel – azok értékének növelése céljából – a leleteket kiegészítette. Vélelmezhető volt, hogy az I. rendű vádlott az általa hamisított tárgyakkal és a kiegészített (a műkincspiacon ezáltal értéknövelt) régészeti leletekkel kereskedelmi tevékenységet is folytatott. A lefoglalt anyag ugyanis számos általa készített hamisított műtárgyat tartalmazott. Ezeket általában – a régészeti korokban ilyen célra nem használt – vörösréz drótból hajtogatva rendkívüli ügyességgel. (Leggyakrabban bronzkori spirál csüngőket és fibulákat, illetve római kori fibulákat hamisított. De előfordult például egy kevésbé sikerült csavart torques is.) Az előképeket vehette az eredeti, kezébe került leletről, de a szakirodalomból is. A gyanúsított által formailag késznek tartott hamis tárgyakat antikolta, patinázta, hogy ne lehessen megkülönböztetni az eredeti, földből előkerült, természetes patinától, zöld fémtárgyaktól. (Elhhez nincs szükség komoly laboratóriumra, a kívánt eredmény, a zöld színű patinaborítás egyszerű módszerekkel is elérhető. Az eredmény 1-2 hét alatt elérhető, és a kapott patina szinte megkülönböztethetetlen az eredeti tárgyakon kialakultaktól.) A hamis tárgyakat bizonyosan ő gyártotta, mivel találtunk a hamis daraboknál felhasznált vörösréz huza-
lok átmérőjével megegyező vörösrézhuza-
lokot és formailag kész, de még patinázatlan tárgyakat. A

végeredmény sokszor annyira tökéletes, hogy az eredetitől a hamisat csak a szakember szemtudta megkülönböztetni. A töredékesen fennmaradt tárgyakat, melyeket az újonnan készített alkatrészekkel egészített ki, a piacon az esetlegesen jóhiszemű vásárlókat becsapva magasabb árértékű hozhatta forgalomba. A kiegészítés a fibulákat érintette általában. Ennek tárgy típusnak ritkán marad meg a tüje, mivel a legkönnyebben letörő alkatrészéről van szó. A fibulátú megléte ennélfogva jelentősen megnöveli a tárgy értékét. A lefoglalt anyagban nagyszámú, egy kupacban tárolt, előre elkészített és patinázott különböző méretű fibulátúk voltak. Ugyanígy előkerültek, már ilyen legyártott fibulátúval ellátott fibulák is. Az egy kéz által való modern készíthetőségük kétségtelen.

A szakértői véleményhez mellékeljük a leletek táblázatba foglalt listáját, az egyes lelet típusok darabszámát és értékét. A lefoglalt leletek értékelésénél a következő szempontokat alkalmaztuk, hangsúlyozva, hogy a régészeti leleteknek hivatalosan nincs, és nem is lehet forgalmi ára Magyarországon. A listában feltüntetett értékeket ezért a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeibe tartozó és időnként külföldi kiállításokon szereplő hasonló tárgyak biztosítási értéke alapján, valamint ugyancsak külföldi pl. Borhams (Anglia); Dorotheum (Ausztria); Southbey's (USA) árverési katalógusok nemzetközileg elfogadott kikiáltási (és nem a – sokszor nagyságrendekkel magasabb – eladási) árait figyelembe véve határoztuk meg. Igénybe vettük továbbá a tárgyak által képviselt különböző korszakok nemzetközileg elismert szakembereinek közreműködését is. Egy régészeti lelet – függetlenül attól, hogy ép, töredékes vagy hiányos – ismert lelőhellyel, leletösszefüggéseivel ugyanis a többszörösét éri, mint „önmagában”, kiszakítva környezetéből, az általa hordozott információ mennyiség nélkül. A lefoglalt leleteket sajnos végleg kiszakították eredeti összefüggéseikből, ezáltal a tárgyak értékében is komoly kár keletkezett. Ezzel az okozott kárértékkel is számolnunk kellett az árak meghatározásánál. A végső érték így meghaladta a 64 millió forintot, amely kevésbé a nagy tehetséggel kiválogatott anyag egyes tárgyainak egyedi értékéből, mint inkább különösen nagy számból jött össze. (Egy tárgycsoport összesített értéke akkor is magas, ha a darabszámukkal megegyező szorzó ezres nagyságrendű.)

A per végén precedens értékű bírósági ítélet született. A legsúlyosabb ítéletet folytatólagosan, jelentős értékre, üzletszerűen elkövetett lopás és orgazdaság büntetésében mondták ki. Első fokon több év börtön, közügyektől való eltiltás, jelentős pénzbüntetés, illetve pénzbüntetés sújtotta az elkövetőket. Felmentették azonban őket a folytatólagosan elkövetett rongálás vádjától, amelynek az indoklása rendkívül tanulságos a jövőbeli hasonló perekre vonatkozóan. Idézzük az ítélet vonatkozó sorait (Ítélet, 24-25 old.): „A felmentés indoklásaként a bíróság kiemeli, hogy a rongálás törvényi tényállásának szükségszerű eleme a kár okozása. Jelen ügyben a kárt a vád a szakvéleményben foglaltakra alapította, »fel-

becsülhetetlennek» jelölte meg. Ezen túlmenően nincs olyan peradat, amely a bíróság által meghatározott elkövetési helynél pontosabban meghatározná a megrongált régészeti lelőhelyek helyét, földrajzi elhelyezkedését, azok számát. Holott ez a hivatkozott háttérjogszabályok szerint mindenképp elvárható. Jóllehet a vádlottak illegális feltáró munkáikkal mindenképpen sérelmet okoztak ezen lelőhelyekben, és az is elképzelhető, hogy ez a kár felbecsülhetetlen értékű, azonban a rongálás, mint materiális bűncselekmény megállapításához ez nem elegendő.

A kár a bűncselekménnyel a vagyonban okozott értékcsökkenés. A rongálásnál ez a kár idegen vagyontárgy megsemmisítésével vagy megrongálásával keletkezik. A hivatkozott, inkább eszmei értéknek tekintendő »felbecsülhetetlen« káron túlmenően összességében ezt a kárt nem lehet meghatározni, és a megrongált, vagy megsemmisített idegen vagyontárgyak sem jelölhetőek meg határozottan. Ez természetesen következik az elkövetés igen speciális jellegéből is, és gyakorlatilag kivihetetlen az, hogy például helyrajzi szám alapján meghatározott régészeti lelőhelyen az illegális tevékenységgel okozott, határozott összegű kár kerülne meghatározásra. Ennek ellenére a rongálási cselekmény megállapítására bizonyíthatóan csak a fenti módon választhatna meg, így itt a bíróság álláspontja szerint a vádlottak terhére rótt rongálás büntette nem bizonyított.”

Az indoklás világosan fogalmaz. Amennyiben a rongálás helye nem azonosítható, és az okozott kár mértéke sem határozható meg pontosan, az illegális fémkeresés kutatás nem minősül az érintett régészeti lelőhely(ek) rongálásának. Azaz, amíg a törvényekbe nem kerül bele tételesen, hogy az, aki a régészeti leleteket illegálisan kiszakítja eredeti összefüggéseiből, rongálást is elkövet, addig a hasonló törekvések jelentős része büntetlenül marad. Az ítélet minden ilyen esetben mindössze a lefoglalt régészeti leletek értékének függvénye. Jól illusztrálja ezt a kaposvári ítélet is.

Does the Treasure Hunter cause damage The conclusions of a legal action and the sentence

The Court of the town Kaposvár closed a very long legal process in 2003 in which four people were accused of treasure hunting using metal detectors. There were so many objects and the damage was so great that it was a unique case in Hungarian legal - and archaeological - history. The authors took part as experts in this case, helping to define the volume and the nature of damage. An immense numbers of objects were confiscated and investigated, most of them from archaeological importance, although the most valuable ones had already been sold by the culprits. The illegal activity had probably been pursued for a long time and evidently in order to make money; their activities involving forgery as well. Although the sentence was strict, the actual physical damage to the archaeological sites and thus destroying them as resources of information and basis for further research could not be defined otherwise than „incalculable”, they were not found guilty in causing damage. One of the conclusions is that current laws have to be redefined in order to prevent such actions more effectively.

Számvetés

„Az év múzeuma 2005” pályázat résztvevőiről

Deme Péter

2006-ban minden korábbinál több, összesen 18 múzeum és muzeális intézmény nyújtotta be pályázatát a tizedik alkalommal meghirdetett „Az év múzeuma” pályázatra. A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület kezdeményezésére és szervezésében zajlott le ezúttal is az értékelés, amelyben a társkiíró szervezetek (Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Múzeumi Főosztálya, Nemzeti Kulturális Alap múzeumi kollégiuma, ICOM /Múzeumok Nemzetközi Tanácsa/ Magyar Nemzeti Bizottsága, Magyar Nemzeti Múzeum), valamint a tavalyi győztesek képviselői vettek részt. A bíráló bizottság tagjai voltak: Basics Beatrix, Deme Péter, Hatházi Gábor, Horváth László, Kaján Imre, Kecskeméti Tibor, Kriston Vízi József, Matskási István, Pintér János.

A korábbi évekhez hasonlóan a testület a pályázó múzeumok beküldött információit és anyagait, valamint a helyszíni látogatások során szerzett tapasztalatokat megvitatta sokoldalúan értékelte az intézmények 2005. évi tevékenységét, eredményeit és döntött a díjakról. Megállapította, hogy valamennyi pályázó a saját lehetőségeit magas fokon kihasználva rendkívül eredményes évet tudhat maga mögött. Mindhárom kategóriában több pályázó is joggal nyerhette volna el a fődíjat. A döntés minden korábbinál nehezebb volt, éppen ezért a bíráló bizottság különösen fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy ebben a vetélkedőben nincsenek vesztesek.

Az ünnepélyes eredményhirdetésre és a díjak átadására – hagyományosan – 2006. május 20-án, szombaton délelőtt, a *Múzeumok Majálisa* megnyitóját követően került sor a Magyar Nemzeti Múzeum kertjében. A díjakat Koncz Erika, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának helyettes államtitkára adta át. Az alábbiakban röviden összefoglaljuk a bíráló bizottság értékelését a pályázaton induló intézményekről.

Árpád-házi Szent Margit Múzeumi

Kiállítóhely, Segesd

(fenntartója Segesd Község Önkormányzata)

A történelmi jelentőségű, most 2500 fős Somogy-megyei község több funkciós (művelődési ház, könyvtár, Internet-bázis, muzeális kiállítóhely), komplex művelődési intézménye egy XIX. századi uradalmi malomépületben kapott helyet. A hat évvel

ezelőtti rendkívül igényesen, az értékeket megőrző és az új funkciót kiszolgáló módon átalakított épület maga is megtekintendő látványosság, a földszinten járható üveglap alatt látható egy régészeti feltárás részleteinek imitációja, üvegkazettákban pedig a selejtezett, nem leltározott csont- és kerámia-anyag egy része. Az intézmény összterülete 458 m², ebből ma a kiállítóhely 159 m²-t foglal el. Fenntartását a település örökségi értékei indokolják. Segesd a középkor és törökország évszázadaiban jelentős hatalmi és egyházi központ volt (IV. Béla korától királyi udvarház, ispánsági központ, ferences kolostornak helyet adó mezőváros, a törökországban végvár, annak minden régészeti és műemléki vonzatával), jelentős Szent Margit hagyományokkal. Az 1970-80-as évek régészeti feltárásai jelentős tudományos eredményeket, bemutatásra érdemes emlékművet hoztak, egyúttal felkeltették a helyi közvélemény kulturális hagyományőrző igényeit is. Belső és külső összefogással, támogatással az egykori királynéi mezőváros középkori történetét ismertető állandó régészeti kiállítás nyílt, amely minden szakmai és biztonsági elvárásnak és igénynek megfelel. A kiállítóhely mellett számos (főként megyei) képző- és iparművész időszakos tárlatával invitálja az érdeklődőket. Ehhez kapcsolódik a könyvtár (honismereti irodalom gyűjtése, terjesztése, olykor kiadása, könyvbemutatók) és a közművelődési tevékenység (előadások, a Szent Margit ünnepi hét rendezvényei, a „múzeumi séták” rendszeres programjai keretében a műemléki és ásatási helyszínek látogatása, a Magyar Kultúra napján honismereti vetélkedő a kisközségeknek, stb.). Az intézményben 2005-ben az ICOMOS és a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága várkonferenciát és könyvbemutatót rendezett, nagy sikerrel. A múzeumi kiállítóhely megjelenése, szerepe a helyi közösség, sőt a megye, illetve az országos rendezvények révén az ország életében csak elismeréssel említhető.

Bélyegmúzeum, Budapest

(fenntartója a Hírközlési Múzeumi Alapítvány)

Az intézmény az elmúlt évben ünnepelte alapításának 75. évfordulóját. Ennek keretében a kifejezetten múzeumi célokra tervezett és épített épület belseje, elsősorban a kiállítási terek és a speciális őrző-bemutató egységek újultak meg, de jelentősen korszerűsítették a biztonságtechnikát, valamint az elkülönített munka-, raktár- és kiszolgáló terek

rendszerét is. Mindezt hosszú évek tudatos tervező és előkészítő munkája után.

Noha a múzeum a felújítás miatt a négy és fél hónapig zárva volt, ez alatt az idő alatt is – több helyszínen kilenc időszakos kiállítást rendeztek, mutattak be. Tudományos és kiadványi tevékenységüket pedig az igényes szakmaiság és a magas esztétikai érzék együttese jellemzi.

Átrendezett és megújított állandó kiállításuk (az anyag jellegéből és bemutatásának módjából fakadóan is) szinte naprakészen követi a politikai-társadalmi változásokat és eseményeket. A tárlat feliratai és tájékoztató anyagai kivétel nélkül négy nyelven szólnak a látogatóhoz. Az ország arcukat képviselő, befolyásoló hungarika-bélyegek külföldi bemutatásával, népszerűsítésével is komoly szolgálatot tesz az intézmény Magyarországnak (2005-ben többek között Kínában és Indiában). Eközben idehaza több tucat filatéliai népszerűsítő rendezvényt szerveztek az ország különböző pontjain. Emellett javaslataikkal, kezdeményezéseikkel maguk is befolyásolták, befolyásolják, milyen eseményeket, évfordulókat örökítsen meg a bélyegkiadás (például a Művészetek Palotájának megnyitása).

A múzeum munkatársai hozzáértéssel, készséggel és szívesen segítik az ifjabb és idősebb bélyeggyűjtők munkáját, sőt, képzését. A központi kiállítási tér arra is alkalmas, hogy a szomszédos kerületek iskolái (különösen a művészeti tagozatosok) számára rendszeres múzeumpedagógiai foglalkozásokra kerülhessen sor.

A jelentős megújulást követően az intézmény, köszönhetően szakértő és odaadó munkatársainak, megújult erővel, lelkesedéssel szolgálja mind a bélyeggyűjtés és története, mind a múzeumügy érdekeit.

Blaskovich Múzeum, Tápiószéle

(fenntartója a Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságát fenntartó megyei önkormányzat)

Közép-Európa egyetlen, lényegében eredeti anyagával megmaradt középnemesi kúria-múzeuma egyre ismertebb a nagyközönség előtt. Igazgatója évtizedek óta kitartó, következetes munkával, lelkesedéssel, szervezőkészséggel a főváros tágabb környezete egyik legérdekesebb és legaktívabb muzeális intézményévé tette. Az állandó kiállítást, amely a Blaskovich-család két múzeumalapítója által kialakított és használt berendezésre épül, karbantartja, emellett rendszeresen bővíti, kiegészíti, átalakítja, gazdagítja. Szá-

mos fontos szakmai és népszerűsítő kiadvány született az itt őrzött anyag alapján, melyek közül a 2005-ös év szenzációja az ország második legnagyobb pipagyűjteményét feldolgozó és bemutató kötet. A pályázati évben jelentős, nagy értékű hagyatéki anyag vásárlásával gyarapodott a gyűjtemény, külső (elsősorban pályázati) források bevonásával folytatódott a konzerválási és restaurálási program. Mindkettő rendkívül intenzív kapcsolatépítő és pályázati tevékenységet igényel, amely hosszú ideje jellemző az intézményre.

A múzeum által rendezett Blaskovich Napok évek óta a kistérség egyik legfontosabb és legtöbbször megmozgató programja. A helyi és a környékbeli iskolák számára szervezett és kínált múzeumpedagógiai programok, foglalkozások ugyancsak népszerűek, látogatottak. A múzeum vezetője közvetlen kapcsolatba került a Blaskovich-család életében ugyancsak fontos szerepet játszó Nagybánya városával, kutatási tevékenysége pedig egyre inkább kiterjed az egész család történetére.

A múzeum tevékenysége más módon is kilép az épület falai közül. Kezdeményező- és vállalkozóképességüknek köszönhető, hogy az egykori Viczián-villában, amely ma panzióként működik, állandó kiállításokként tekinthető meg Nagy János festőművész anyaga, amelyet a községnek ajándékozott. A 2005-ben 20. évfordulóját ünneplő, 200-nál több tagot számláló Baráti Kör hozta létre, rendezte be és működteti az önkormányzat tulajdonában lévő egykori zsellérházban a Néprajzi Házat, amelynek elsősorban köznevelődési jelentősége, fontossága hangsúlyozható, hiszen a hely- és környékbeli gyerekek, fiatalok itt ismerkedhetnek meg a hagyományos mesterségekkel és felmenőik életkörülményeivel.

*Dr. Batthyány-Strattmann László Múzeum,
Körmend*

(fenntartója a Vas Megyei Múzeumok Igazgatóságát fenntartó megyei önkormányzat)

A rendkívül impozáns, de igen rossz állapotban lévő műemlék épületben, az egykor a Batthyány-hitbizomány központjával szolgált kastélyban, mostoha és korlátozott körülmények között működik az intézmény, amely korábban Rába Helytörténeti Múzeum néven volt ismert. 2003-ban, miután felvette az akkor boldoggá avatott orvos, Dr. Batthyány-Strattmann László herceg nevét, tevékenységét, gyűjtő- és feladatkörét is kibővítette, mégpedig földrajzilag a család egykori uradalmának teljes területére, történetileg pedig a magyar történelem egyik legismertebb és legjelentősebb családjának egész történetére.

Az új irány komoly lendületet adott a gyűjtésnek, a tudományos munkának és felolgozásnak és a kiállítási tevékenységnek

egyaránt. A Batthyány-család képviselőivel, a megyei és a városi önkormányzattal, civil szervezetekkel és a média képviselőivel összefogva a jelenleg öt fővel működő intézmény komoly, országos jelentőségű projektet alakított ki. Tudatos, tervszerű tájékoztatóra és felkészülésre alapozva, szorosan együttműködve a Szombathelyi Képtárral, számos más közintézménnyel, történészekkel és más szakemberekkel, sikeresen és eredményesen végigjárva a pénzügyi források megszerzésének nehéz, göröngyös útját, 2005-ben megvalósította a megye talán legsikeresebb és legnagyobb visszhangot kiváltó kiállítását, s mellette még egy nagyszabású tudományos tanácskozást is tető alá hozott.

„A Batthyányak évszázadai” című, száz napon át látogatható nagyszabású tárlat, amelyen számos hazai és külföldi közgyűjtemény anyagából is válogathattak, félezer-nél több műtárgy és dokumentum várta a látogatókat, emellett 250 oldalas kétnyelvű katalógus is készült. A tudományos konferencia anyaga 2006 májusában jelent meg.

Körmend múzeuma a kastély 250 m²-es dísztermét rendbe hozva és felhasználva, az állandó kiállítás átalakításával és kibővítésével rendezte meg a tárlatot, amely nagy népszerűségnek örvendett a kastély épületét egyébként inkább elkerülő helyiek körében épp úgy, mint a hazai és külföldi turisták között. A jelentős média-visszhang, valamint a konferencia sikere újabb lendületet adott az egyébként meglehetősen sanyarú fizikai és pénzügyi körülmények között tevékenykedő kollégák munkájához. A forgatókönyv kialakítása, a kölcsönzések lebonyolítása, a kiadványok szerkesztése, a látogatók körében végzett kérdőíves kutatás, a kiállítás és a szakmai tanácskozás dokumentálása (mindez szinte teljesen saját erőből) komoly, jelentős szakmai és szervezési tapasztalattal szolgált.

2005-ös tevékenysége alapján az intézménynek világos és határozott jövőképe alakult ki, amelyet annak ellenére is meg kíván valósítani, hogy a körülmények (tulajdonviszonyok, forráshiány, stb.) nem sok reménnyel kecsegtetnek.

Déri Múzeum, Debrecen

(fenntartója a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat)

A debreceni polgár, Déri Frigyes által 1902-ben alapított és a városnak adományozott múzeum ma, az eredeti szándéktól eltérően, a Hajdú-Bihar megyei önkormányzat fenntartásában működik, miközben maga a Déri-gyűjtemény városi tulajdon. Ez számos ellentmondás és nehézség forrása. Ugyanakkor jelentős eredményeket hozott és hoz a regionális, határon átnyúló, valamint a felsőfokú képzés helyi intézményeivel kialakított, kölcsönösen hasznos és eredményes

együttműködés (kiállításcsere, közös információs kiadvány, a képzésben és a kutatásban való részvétel).

A Györgyi Dénes által tervezett épület a magyar múzeumépítészet egyik gyöngyszeme. Nem nagy, de tökéletes – mintapéldája az abszolút gazdaságos helykihasználásnak, s a tervező minden múzeumi alapfunkciót szem előtt tartott. Alapvetően jó állapotban tartják, kár, hogy a hetvenes években és azóta végzett felújításoknál több ponton hagyták figyelmen kívül az eredeti megőrzésének, helyreállításának fontosságát.

Az intézmény gyűjteményében található Magyarország második legnagyobb néprajzi anyaga, különlegesen értékes éremkollekciója, valamint a Déri-gyűjteményben lévő egyiptológiai és távol-keleti anyag. Ez a sokszínűség is magyarázza, hogy sok és sokféle látogató népesíti be a termeket. A Déri Múzeum – noha nem teljesen új egyik kiállítása sem – igazán látogatóbarát közgyűjtemény, s ezért a munkatársak igen sokat tesznek. Korábbi kiállítások felújításakor nagyon is szem előtt tartották és tartják azt, hogy látogatóik számára érdekessé és érthetővé tegyék azokat. A tárlatok fokozatosan szépülnek, korszerűsödnek, az intézmény raktárbázisa jelentősen bővült, akárcsak közönségkapcsolati terek és tevékenységük.

Telitalát volt az intézményi összefogással megszervezett 2005. évi Múzeumok Éjszakája rendezvény, amely itt „A múmia megszólal” titokzatos címet viselte és 15 ezer látogatót vonzott. A látogatószám egyébként is magas. Különösen fontosnak tartják az iskolák rendszeres látogatását a kiállításokon, hiszen például az alapos és remek anyagot bemutató várostörténeti tárlat a tanulmányokhoz elengedhetetlen segítséget kínál, de más gyűjteményrészek gazdagsága is kivételes (például a kelet-ázsiai és a festészeti kiállítások). Az időszakos tárlatok közül a Munkácsy kiállítás vonzott különösen sok (80 000) látogatót, s jelentős a regionális együttműködés e téren (csere- és vándorkiállítások sora). A múzeum a hátrányos helyzetűek számára rendszeresen tart külön foglalkozásokat és a száz éves évfordulóra elkészült a virtuális tárlatvezető CD.

Dobó István Vármúzeum, Eger

(fenntartója a Heves Megyei Önkormányzat)

Hosszú évek óta hazánk leglátogatottabb múzeumi intézménye, ahol különösen az utóbbi évtizedben történtek olyan fejlesztések, korszerűsítések, nyíltak új kiállítások és kezdődtek olyan programok, amelyek nagyarányú érdeklődést váltottak ki. Részben ennek köszönhető, kiemelkedő magas bevétel érték el, miközben a fenntartó önkormányzat támogatása a bérek és járulékok költségeinek fedezetére sem elegendő.

A múlt esztendő kiemelkedő, hazai és

nemzetközi elismerést is kiváltó eseménye volt a Dobó bástya átadása. A Dobó István várkapitány által röviddel a nevezetes osztróm előtt emeltetett építmény 1976-ban leomlott, a falakat az 1980-as években helyreállították, de a belső tér kialakítása csak 2002-ben kezdődhetett meg. Ennek során a legigényesebb szakmai és technikai feltételeknek megfelelő klíma- és szellőző berendezéssel, padlófűtéssel ellátott, többszintes objektum jött létre. A bástya első szintjén korszerű technikával és berendezéssel ellátott konferenciatermet alakítottak ki, amely kisebb egységekre is leválasztható. Így akár több szekció, vagy több rendezvény lebonyolítható egyszerre.

A kétszintes, mintegy 700 m² alapterületű kiállítóterem olyan műszaki-biztonsági felszereléssel vannak ellátva, amelyhez hasonlót keveset találunk Magyarországon. Biztonsági kamerák, speciális szellőző- és párologtató berendezések gondoskodnak arról, hogy a kiállított anyagok ideális műtárgyvédelmi körülmények közé kerüljenek. Péterváry István magángyűjtő itt bemutatott fegyverkiállításán öt kontinens 61 országának közel 600 fegyvere tekinthető meg. Gazdag multimédiás anyaggal kiegészítve. Szintén a múlt esztendő eseménye volt a Vármúzeumhoz tartozó Gárdonyi-ház felújítása, kiállításának korszerűsítése.

A Vármúzeum széleskörű tudományos tevékenysége keretében 2005-ben befejeződött a Nemzeti Kutatási Fejlesztési Program által támogatott „Tradíció és továbbképzés Heves megyében” című projekt, amelynek eredményei, köztük a 25 ezer tételből álló népművészeti adatbázis, a néprajzi alap kutatásban és társadalmi téren egyaránt használhatóak.

A hazai múzeumi publikációs tevékenység kiemelkedő értéke a Vármúzeum gondozásában a múlt esztendőben megjelent „Heves megye népművészete” című reprezentatív tanulmánykötet. Az intézmény széleskörű nemzetközi kapcsolatai 2005-ben régészeti projektekben és külföldön bemutatott kiállításokon jelentkeztek. Közönségkapcsolati tevékenységük évek óta példaértékű, felnőttek, diákok gyermekek egyaránt válogathatnak a látogatóbarát kiállításokat kísérő programok között, amelyek tavaly tovább bővültek.

*HM HIM Hadtörténeti Múzeum, Budapest
(fenntartója a Honvédelmi Minisztérium)*

Az intézmény vezetése a múzeum elsődleges feladatának a kiállítások rendezését és „üzemeltetését” tekinti, mely „legsikeresebb ágazata”. Ennek jegyében – az utóbbi 5 esztendő munkája révén – kibontakozni látszik a honfoglalástól 1947-ig ívelő állandó kiállítási rendszer (5 tematikai egységben, a földszint és első emelet teremsorai és a folyosók beépítésével, kb. 3.250 m²-en).

A 2005. évi fejlesztési ütemet a „Piávétől a Donig. Magyarország katonai története 1913-1943” című kiállítási egység jelenti. Rendkívül gazdag anyag, informatív, élményszerű megjelenítés jellemzi (látványos enteriőrök). Minden valószínűség szerint a felfokozott tempónak is betudható a „kisebb közönségforgalmi zavarok” a tematikai egységek között. Érdekes színfolt ugyanakkor az éremverő (préselő) gép kihelyezése. Az állandó kiállítások fejlesztésének műtárgyvédelmi hozadéka a termék felújítása, a nyílászárók cseréje (ablakok UV-fóliás borítása), valamint a vitrin- és tablórészek modernizálása (műtárgyvédelmi szempontból megfelelő, korszerű anyagokból), új riasztó- és tűzvédelmi rendszer kiépítése. A 2005. év eredményei közt említhető még a mozgássérült WC kiépítése a lift közelében, és a ruhatár fejlesztése.

Az intézmény az időszaki kiállítások vonatkozásában is rendkívüli aktivitást fejtett ki: 2005-ben összesen 29 saját tárlat készült, és külső felkérésre az intézmény munkatársai további 9 kiállításnál voltak társrendezők ill. koordinátorok. Ez az intézmény szakmai létszámát, kutatószolgálati, tudományos és gyűjteményi tevékenységének mutatóit is figyelembe véve rendkívül megfeszített munkára utal.

Ugyancsak kiemelkedő eredmény a múzeum alagsorában kiépített korszerű restaurátor műhelyek (fegyver, textil), a felfokozott biztonság-védelmi, őrzési feltételeket kívánó éles lőfegyver raktár kialakítása (elektronikus kódrendszeres belépő, klimatizálás, korszerű állványzatok és tároló szekrények stb.), valamint a kiállításrendezők műhelye. A hatástalanított lőfegyverek raktárában jelenleg is folyik a loggiás szintbővítés, gyűjteményrendezéssel és revízióval egybekötve. A helyhiány és a korszerűbb műtárgyvédelmi feltételek megteremtése más egységekben is égetőek, ezek megoldását az épület tetőterének beépítésével az elkövetkező évekre tervezik.

Mindemellett az intézmény munkatársai folytatták a színvonalas tudományos feldolgozó és publikációs tevékenységet, aktívan részt vesznek a múzeumi terület szakmai és közéleti fórumainak munkájában.

*Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest
(fenntartója az Iparművészeti Múzeumot fenntartó Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma)*

Az egymáshoz közeli két épületben elhelyezett intézmény az Iparművészeti Múzeum részeként működik. Ez olykor (elsősorban anyagi szempontból) hátrányt, máskor (a szakmai önállóság tekintetében) előnyt jelent. A múzeum Magyarországon egyedülálló: gyűjtőköre, gyűjteményei, könyvtára, kutatói révén a téma egyedül

magyarországi múzeumi-gyakorlati kutatóhelyi bázisát jelenti.

Mindkét műemlék épület a XIX. század végi budapesti villaépítészet remeke, sajnos meglehetősen leromlott állapotban. Hogy ebből a látogató nem sokat érezkel, az annak a kitartó törekvésnek köszönhető, amellyel a napi karbantartás szintjén fenntartják az épületeket és a hozzájuk tartozó parkszerű kerteket. Utóbbiakat bevonják a programokba, rendezvényekbe is. Ugyanakkor a rossz állapotban lévő villák a raktározás terén súlyos problémát jelentenek: fűtetlen, rosszul felszerelt helyiségekben kísérelnek meg rendet tartani a szakemberek, őrizni az anyagot a beázásoktól. A számítógépes feldolgozottság teljes, a honlap informatív és jól használható.

Mindkét helyszínen találhatunk állandó és időszaki kiállításokat, illetve az alapítók-ról megemlékező emlékszobákat. A tárlatok mind szakmai szempontból, mind pedig a kivitel tekintetében mintaszerűek (használgák a gyűjtők XIX. századi tárlóit, hasonlókat terveztek és az ilyen gyűjtemények esetében alkalmazott tárlótípust készítették el). A kétnyelvű feliratok pontosak, a tájékoztató tablók küllemüket és tartalmukat illetően egyaránt kiválóak. A gyűjtés történetével és gyűjtőkkel is megismerkedhetnek a látogatók, az állandó kiállítások anyaga pedig nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő műtárgyakból áll. Az általános tájékoztatást nyújtó CD és leporellók mellett gondoltak a gyermeklátogatókra is, számukra külön füzet készült. A munkatársak erőfeszítéseit bizonyítják és igazolják a tárlatvezetések, szakkörök, gyermekfoglalkozások, népszerű-tudományos előadások, a kertben tartott nyári tábor. Egy-egy múzeumok éjszakája rendezvény, vagy az előadóestek hatalmas közönsége pedig jelzi, milyen sikeres a munkatársak tevékenysége a nehéz körülmények között is.

A múzeum szakmai szempontból kínál a legtöbbet. Az anyag feldolgozottsága teljes (ami szinte csoda a mostoha feltételek mellett), a munkatársak pedig szakterületük elismert kutatói. A kapcsolatok a külső kutatókkal, szakemberekkel, intézményekkel kiválóak.

*József Attila Múzeum, Makó
(fenntartója a Csongrád Megyei Múzeumokat fenntartó megyei önkormányzat)*

A kisebb múzeumok kategóriájában kevés intézmény dicsekedhet olyan sokirányú tevékenységgel, annyi ingatlannal, olyan széles profillal, mint a makói. Tevékenységüket minden szempontból meghatározta, hogy 2005 József Attila Emlékév volt.

A múzeum jól kitáblázva, könnyen megközelíthető, frekvenciált helyen található. Az épület téglahomlokzatát Varga Imre plasztikája díszíti, mely egyben az intézmény jel-

képévé vált. Mindenhol nagy a rend és a fegyelem, még az „elfekvő” raktári anyagnál is tisztaság van.

2005-ben a József Attila Múzeum felújította az Espersit-házat, ahol megrendezték a „József Attila és makói barátai” című jubileumi kiállítást. Ennek sikeréhez hozzájárultak az újonnan begyűjtött, addig ismeretlen, a költővel kapcsolatos relikviák. Közel 100 résztvevővel országos irodalomtörténeti konferenciát rendeztek József Attila születésének 100. évfordulóján. A múzeumhoz tartozó skanzen 2005-ben új egységgel bővült: megnyílt egy makói asztalos műhelyt bemutató kiállítás, amelynek közel 900 darabból álló anyagát szintén tavaly gyűjtötték be.

Imponáló a kiállítási tevékenységük, hiszen 2005-ben 10 kiállítás nyílt helyben, 4 külföldön és más városokban, továbbá összeállítottak 5 vándorkiállítási anyagot. A gyűjteménygyarapítás terén jelentős eredménynek tekinthető a makói származású Hadik Magda szobrászművész hagyatékának, mintegy 150 alkotásnak megszerzése. Ugyancsak 2005-ben sikerült a Homonnai fotószalon műtermi berendezését bevinni a múzeumba, egyelőre letétként. Jelentős a múlt évi publikációs tevékenység is. E téren kiemelendő, a „Makói Múzeum Füzetei” sorozat 104. száma, és sikerült kiadni a múzeum magyar és angol nyelvű ismertetőjét is.

2-3 éve a múzeum látványosan nyitott a fiatalabb korosztályok irányában. Teret engedett az óvodások, iskolások kiállításainak, kézműves foglalkozásoknak, irodalomtörténeti sétáknak, nyári diáktáboroknak, stb. Az intézmény egyébként is széles körű társadalmi kapcsolatokkal, városi „beágyazottsággal”, civil kapcsolati hálóval rendelkezik. A szerteágazó szakmai tevékenység összesen három ember, elsősorban az igazgató odaadó, kitartó, lelkes és eredményes munkájának köszönhető.

*Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza
(fenntartója a Bács-Kiskun Megyei
Önkormányzat Múzeumi Szervezetét
fenntartó megyei önkormányzat)*

A Kiskun Múzeum Kiskunfélegyháza forgalmas főutcáján áll, amit mindkét irányból táblák is jeleznek. A városban lévő két további kiállítása (Petőfi-ház és Móra-emlékház) látogathatóságát csak három hétköznap délelőttjén tudják megoldani, ráadásul az üzemeltetésért a megyei fenntartású intézménynek fizetnie kell.

A múzeumban mindössze egy történész muzeológus, egy végzős néprajzos és egy segédrestaurátor szakember dolgozik, akiket „mindenes” kiegészítők segítenek. Mindenki szinte mindent csinál: kiállítást rendez, kertet gondoz, takarít, falat tapaszt vagy a kiállításban kíséri a vendégeket. Emellett a múzeum köré tudták szervezni az értelmiség kultúrára érzékeny részét.

Alapfeladataik ellátását és programjaik megvalósítását a szakemberek által mozgatót Baráti Kör, valamint alapítvány is segíti. Ezek erős támaszai az intézménynek, hiszen a dologi költségekre kapott ellátmány szinte semmilyen szakmai munkát nem tenne lehetővé. Az intézménynek egyébként is legerősebb oldala a közönséggel kialakított kapcsolat. Helyszínként és generáló szellemi műhelyként is erős hatással van a városban folyó kulturális eseményekre. Számos, a múzeumhoz nem köthető kulturális rendezvénynek adnak helyet, érthető hát, hogy a sajátjának érzi a város közönség. Évente két alkalommal „Múzeumór” címmel periodikát jelentetnek meg, a „múzeumi alkotónap”, egy családi program-sorozat keretében pedig a résztvevők megismerkedtek egyes foglalatosságok, mesterségek (fényképezés, fazekasság, órásmesterség, íjászat, stb.) alapvető fogásaival. Nagy sikerrel rendezték meg „Múzeumi Cukrászda” elnevezésű házi sütemény versenyüket is.

A gyűjtőmunkát a tervszerűség és az esetlegesség együtt jellemzi. Kiváló helyi anyagokat tudnak begyűjteni, elsősorban hagyatékokból. Ezek elhelyezése vegyes, a raktárak szakterületenként osztottak, ám a tárolási körülmények nem minden esetben jók. Restaurálást és konzerválást a megyei múzeum szakemberei végeznek a tárgyakon, Kecskeméten. A kiállításai, köztük a külön épületben lévő „börtönmúzeum” megértek a felújításra és korszerűsítésre, mind szemléletükben, mind kivitelezésükben.

A múzeum vezetője kiemelkedő tudományos munkát végez, levéltári „előéletének” köszönhetően az intézmény a Kiskunság egyik legfőbb történeti kutatóhelyének számít, köteteket ad ki és konferenciákat szervez a témában. Legfrissebb kutatásukhoz, a táplálkozás történetéhez megkezdtek a felméréseket és a gyűjtőmunkát.

2005-ben két időszaki kiállítást rendeztek, az egyikhez múzeumpedagógiai foglalkozásokat, előadásokat is kapcsoltak. Az év fontos eseménye volt még a „Jászkunság kutatása 2005” konferencia 25 neves előadóval. Anyagát is sikerült megjelentetni a „Bibliotheca Cumanica” sorozatban.

*Központi Bányászati Múzeum, Sopron
(fenntartója a Központi Bányászati Múzeum
Alapítvány)*

Az intézmény az elmúlt egy évtizedben is szinte töretlen fejlődésről tett tanúbizonyságot. A 2005-ös esztendő legnagyobb feladata volt integrálni azokat a korábban más szervezeti keretek között működő kiállításokat, gyűjteményeket (gánti Bauxitbányászati Múzeum, Oroszlányi Bányászati Múzeum, Mecseki Bányászati Múzeum 3 kiállítóhelye), amelyek 2004-ben kerültek az intézmény működését biztosító alapítvány kezelésébe. Ennek a munkának az a célja, hogy néhány

éven belül az említett helyeken is korszerű, többnyelvű és az érdeklődő laikusok számára is értelmezhető kiállítások várják a látogatókat. 2005. szeptember elején ennek jegyében nyílt meg Oroszlányban az állandó kiállítás új része, amely a XX. századi, gépesített bányászatot mutatja be közel 10 ezer négyzetméteren, háromnyelvű (magyar, angol, német) feliratozással.

Az intézmény – a fenti fejlemények nyomán – 2005-ben újra fogalmazta küldetését, amely szerint tevékenysége ma kiterjed a hazai szilárd ásványbányászat teljes történetére, az ezzel kapcsolatos minden típusú forrásanyagra és bemutatásra. A jelentős mennyiségű új anyag leltározása megtörtént, a gyűjtemény nem kis része pedig a múzeum honlapján belépve is tanulmányozható, kutatható.

A soproni épületben két olyan időszak kiállítást rendeztek, amelyek a mai Szlovákia, az egykori Felvidék kiemelkedően gazdag bányászati kultúráját mutatták be. Ennek érdekében széleskörű és gyümölcsöző együttműködést alakítottak ki az ottani múzeumi intézményekkel. Kiállításaiuknak és közönségprogramjaiknak rendszerint komoly visszhangja volt és van a médiában és a látogatók, a közönség körében egyaránt. Sopronban egyedül ez a múzeum vett részt a „Múzeumok éjszakája” országos programjában.

Gondos gazdaként kezelik mind a folyamatosan gyarapodó gyűjteményeket, mind a rendkívül szép és értékes műemlék épületet, amely vonzó célpontja a Sopronba látogató külföldi és hazai turistáknak. A gyűjtemények tekintetében jelentős eredmény, hogy hosszú tárgyalási folyamat végén sikerült elismertetniük, mint állami vagyont.

A múzeum aktív résztvevője volt a Kultúra 2000 program keretében 2004-2005-ben hat európai ország 11 intézménye és önkormányzata részvételével futó programnak „A bányászat emlékezete Európa kulturális identitásában” címmel. Ennek keretében internetes honlap született, a múzeum pedig emellett két nemzetközi konferenciát és egy kiállítást szervezett-rendezett Budapesten. A múzeumi munka minden területén hosszabb ideje rendkívül céltudatos és színvonalas tevékenységet folytatnak, széles körű nemzetközi kapcsolatokat építettek ki és ápolnak, gondozzák a bányászati tevékenység értékes hagyatékát. 2005-ben is sikeresek és népszerűek volt a szakmabéliek, a hazai és a külföldi látogatók körében egyaránt.

*Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark,
Ópusztaszer
(fenntartója az Ópusztaszeri Nemzeti
Történeti Emlékpark Kht)*

Az elmúlt esztendőben volt tíz esztendeje annak, hogy Csongrád megye Közgyűlésének határozatával létrejött az ÖNTE Kht.

Az 55 hektáron elhelyezkedő park ma számos kiállítási egységből áll. Legismertebb a Feszty-körkép, de sok látogatót vonz a „Szer monostor és kora” című régészeti és a „Promenáda 1896” elnevezésű történeti kiállítás is. Az utóbbi években folyamatosan bővült a ma már 19 egységből álló szabadtéri néprajzi múzeum és a nomád park, valamint a hozzájuk kapcsolódó programok. A működtető Kht. 95 %-ban saját bevételére támaszkodik.

A 2005-ben rendezett állandó kiállítás az építéstörténetéről, a tudományos emlékülést és a „Legendák földjén” címmel megjelentetett reprezentatív kiadvány méltón mutatta be az eredményeket. Emellett két fotó- és egy képzőművészeti tárlatot is bemutatott. Megemlékeztek továbbá az 1945-ös földosztás 60. évfordulójáról a „Magyar Föld Napja” elnevezésű rendezvényen.

Kiemelkedő közművelődési-múzeumpedagógiai munkát végeztek tavaly. 271 csoportban, mintegy 7000 gyermeket foglalkoztattak. A programok közül kiemelkedik a „Volt egyszer egy iskola...” elnevezésű egykori tanóra, de érdekesek és színvonalasak a kézműves és régészeti foglalkozások, a hangszerek világával történő ismerkedés, vagy a nomád életmódba való bekapcsolódás. Szintén a múlt esztendőben rendeztek először nyári tábor felső tagozatos általános iskolások részére, akik történelemmel, néprajzzal, környezetismerettel foglalkoztak a park sajátos körülményei között. Létrehozták a „Szeri Szabadiskolát”, amely a múzeumpedagógiai tevékenységet, a kézműves foglalkozásokat és a Szeri Tanodának nevezett erdei iskolát foglalja magába.

Tovább bővítették a hagyományörző néprajzi jellegű rendezvények körét, így 2005-től találkoznak a látogatók terménynapokkal (például dinnyenap, szeri szüret, paprika-nap), amelyek nem vásárok, hanem kulturális rendezvények.

Az elmúlt évben teljes műtárgyrevíziót hajtott végre és áttértek a számítógépes nyilvántartásra. Noha nem tartozik kötelező feladataik közé, 6 millió forintot fordítottak a park területén lévő szeri monostor régészeti feltárására.

Az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark Kht vezetője és az összeszokott szakmai gárda – a kiváló régész, Trogmayer Ottó szavaival – egy történet legendáját eleveníti meg az itt lévő szimbólumok és épített örökségünk különböző korokat megidéző művelődéstörténeti együttesinek rendeltésszerű működtetésével.

*Róth Miksa Emlékház, Budapest
(fenntartója Budapest VII. Erzsébetváros
Önkormányzata Képviselőtestülete)*

Budapest VII. kerületében, eléggé kiábrándító utcában és környéken, ahol az ember legfeljebb véletlenül fordul meg, egy szépen felújított házban minden szempontból vonzó és érdekes intézmény. Ez a Róth

Miksa Emlékház. Az európai hírű, de itthon kevésbé ismert üvegművész életének jelentős részében élt és dolgozott ebben az ő megrendelésére átalakított lakóépületben, illetve az udvarban lévő műhelyépületben. Hosszas előzmények után hivatalosan 1999-ben alapították meg a múzeumi kiállítóhelyet, majd 2000-ben az intézmény vezetését pályázati úton nyerte el a jelenlegi igazgató.

Az ezt követő esztendőben az intézmény – műemlék épület és belső, kiállítások, programok – lényeges, alapvető változásokon ment át. A felújítás 2005-ben befejeződött és megnyílt az újjárendezett, gazdagabbá tett állandó kiállítás. Élémyszerűen mutatják itt be a XX. század első felére jellemző középcsalád és nagypolgári életformát és azt a rendkívüli, kiemelkedő eredményeket hozó és széles körben hatást gyakorló szellemi és gyakorlati munkát, amelyet Róth Miksa nevéhez kapcsolhatunk. Ezt az élményt tovább gazdagítja az időszakos kiállítás, amely számos, ismeretlen vagy elfelejtett munkáját mutatja be a ház egykori lakójának.

A belső átalakítás a felújítás mellett az intézmény tevékenységére is jellemző. A meglévő anyag szabályos nyilvántartása, megfelelő körülmények közötti raktározása mellett folyamatosan bővül a gyűjtemény. Jelentős és fontos hazai és nemzetközi kapcsolatok épültek ki, az intézmény neve egyre ismertebb a hazai és a külföldi szakemberek körében.

A megújulás az intézmény vezetője kitartásának, elkötelezettségének, határozottságának, kapcsolatainak, továbbá szakértelmének köszönhető. Már az újranyitás óta eltelt rövid idő alatt is érzékelhetően növekedett az Emlékház ismertsége, presztízse a sajtó és a nagyközönség körében is.

Az Erzsébetváros egyetlen muzeális intézményét jelenlegi vezetője hosszú távra szóló tervek alapján kívánja továbbfejleszteni. Ezek között első helyen az egykori műhelyépület teljes felújítása és szakmai központként, kiállítóhelyként való működtetése, valamint a helyi adottságok közművelődési, múzeumpedagógiai hasznosítása áll.

*Szépművészeti Múzeum, Budapest
(fenntartója a Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma)*

Az idén alapításának századik évét ünneplő múzeum elismerten az európai „középmúzeumok” legjobbjai. Gyűjteményeinek mindegyikében van különlegesen értékes műtárgy, vagy műtárgy-együttes és az egyetemes művészettörténet minden korszakáról tud teljes képet adni anyaga révén. Ezeknek az adottságoknak hosszú ideje megfelelt az intézmény belföldi és nemzetközi jelentősége, szakmai tevékenysége, kiállításai. Az utóbbi évtizedekben azonban érezhetően romlott az intézmény megítélése, s a helyzetet az elhúzódó és nehézkesen

haladó rekonstrukció tovább nehezítette. A vezetés érzékelte a problémákat, de megoldást nemigen talált. Az alig több mint egy éve kinevezett főigazgató legfőbb feladatának a hullámvölgyből kivezető út megtalálását és a fejlesztést tekinti.

Az épület rekonstrukciója néhány évi megtorpanás után új lendületet vett, s ennek látványos eredményei vannak: újabb kiállítóterek bekapcsolása, látogatói terek kialakítása, konferencia- és közösségi terek kialakítása. A rekonstrukcióval párhuzamosan folyik a raktári terek bővítése, felújítása, korszerűsítése, valamint a gyűjteményi anyagok nyilvántartásának frissítése, modernizálása.

Az intézmény talán a kiállítások terén lépett a legnagyobbat. A rendkívül sikeres „Monet és barátai” tárlatot követő időszakos kiállítások is nagyszámú közönséget vonzanak folyamatosan. A külföldi kölcsönzés eddig Magyarországon többnyire szokatlan gyakorlatát is bevezették, ami szintén közönségcsalogató hatású. Az időszakos kiállítások jól építenek a múzeum gyűjteményeinek különlegesen gazdag és egyedülállóan jelentős részeire (El Greco, Goya, Velasquez), és jól használik ki a nagy kiállítás és a tematikus kamaratárlat lehetőségeit. Mindeközben nem feledkeztek meg az állandó kiállítás tereinek folyamatos felújításáról, az anyag újrarendezéséről sem. A kiállítások külön figyelmet fordítanak a gyerekekre és családokra, valamint a fogyatékkal élőkre is. A nagy időszakos kiállításokhoz minden esetben színvonalas tudományos katalógus, vezető és családi foglalkoztató kapcsolódik. Folytatódott az egyes gyűjteményrészek katalógusban történő feldolgozása is.

A múzeum egyre több szponzort és támogatót tud megnyerni, megnyitói pedig olyan társadalmi eseménnyé váltak, ahová rang és divat elmenni, ahol megjelenni szükséges. Folyamatosan bővíti múzeumpedagógiai tevékenységét, egyre nagyobb számban vonzza a fiatalabb korosztályokat. Szorosan együttműködik az aktív, kezdeményező Baráti Körrel.

*Szórakodás- és Játékmúzeum és Műhely,
Kecskemét
(fenntartója a Bács-Kiskun Megyei
Önkormányzat Múzeumi Szervezetét
fenntartó megyei önkormányzat)*

Az 1979-ben módszertani és fejlesztő műhelyként, gyűjtemény nélkül létrehozott intézmény azóta működik a belváros szélén felépített épületben. Ez az induló helyzet ma is jelentős hatással van az intézményre, hiszen egyre inkább a centrum közepén áll, ellenben nem bővíthető és fejleszthető tovább. A raktár teljesen megtelt, a gyűjtemény-feldolgozó helyiség pedig rendkívül szűkös. 25 éves működése során ismertté vált az egész városban.

Szakmai tevékenységükhöz, kiállításaihoz nagyobb részt pályázatokon szereznek forrásokat, mivel a megyei szervezettől kapott, szakfeladatokra fordítható összeg nagyon alacsony. A szakalkalmazotti struktúra jónak mondható, híven tükrözi az intézmény eredeti „műhely” hivatását. A művészettörténetész-igazgatón kívül egy-egy etnográfus és játékszociológus-művelődésszervező, két múzeumpedagógus és egy gyűjteménykezelő dolgozik szakmai munkakörben. A Múzeum évi mintegy 25 ezer látogatójának nagyobb része is a foglalkozásokra jön.

A Múzeum gyűjtőmunkájában a kortárs játékkervezőkkel és készítőkkel való kapcsolat dominál. A régmúlt játéktárgyainak gyűjtésére – a régiségpiacon divatos játékgyűjtés miatt – csak elvétve, véletlenszerűen kerülhet sor. Gyűjtemény-fejlesztési tervük nincs.

A kiállítások az emeleten tekinthetők meg, ahova kissé nehézkes az eljutás. Az állandó és időszakos kiállítások többnyire Symarendszerű alumínium installációban, üveg mögött láthatók. Az első két teremben a muzeális játékokat állították ki, kb. az 1960-as évekig szerepeltetve tárgyakat. A kiállítás feliratai magyar nyelvűek, de az első teremben háromnyelvű kísérő kérhető. Az időszakos kiállítás több tárgya is kézbe vehető, nyelve ennek is magyar.

Az intézmény közönségkapcsolati munkája kiváló. A szakmai munkát alapítvány segíti, a múzeumpedagógusok a hét végén is tartanak foglalkozásokat. A honlapjukat önerőből, de napra készen és meglehetősen profizmussal tartják fenn és fejlesztik. Kiemelendő, hogy a sérült emberek széles körét fogadják látogatóként, a vakok számára Braille-írásos vezetőt tudnak adni, és külön foglalkozásokat szerveznek értelmi fogyatékosoknak is.

Publikációik, köztük a leíró katalógusok és a gyerekeknek szóló foglalkoztató füzetek igen színvonalasak, jól használhatók.

Textil- és Textilruházati Ipartörténeti Múzeum, Budapest (fenntartója a Textilmúzeum Alapítvány)

Az egykori Goldberger gyár első épületében, valamint a hozzá tartozó műhelyépületekben működő muzeális gyűjtemény fenntartója a Textilmúzeum Alapítvány, de igazán már csak az NKÖM éves támogatására számíthat. Ilyen körülmények között szinte rendkívüli teljesítmény, hogy az állandó kiállítások mellett még sikeres időszakos bemutatókra és népszerű múzeumi programokra is volt ereje az intézménynek: Budai Goldberger Leó halála 60. évfordulója alkalmából tisztelegő kiállítást szerveztek, valamint bemutattak egy rendkívül ötletes tárlatot „A mesélő harisnyák” címmel.

A kis múzeum és vezetője mindent meg-

tett a rendkívül szűk pénzügyi háttér mellett is az elsősorban iskoláknak szánt foglalkozások, programok folyamatos biztosítására, és csatlakozott a nagy országos rendezvényekhez (Múzeumok Éjszakája) is. Jó ötlet, hogy lelkes fiatal szakembereket alkalmaz lényegében saját bérforrás nélkül, de ugyanígy oldja meg a felbecsülhetetlen értékű, egyedi textilipari gépek és berendezések restaurálását is. Az épületegysétes rekonstrukciója sajnos megszakadt, bár az intézmény vezetője által kidolgozott közel 10 éves távlatra szóló koncepció, egy korszerű országos gyűjtőkörű szakmúzeum megvalósításának lehetősége, rendelkezésre áll. A gyűjtemény raktározási feltételei ideiglenesnek tekinthetők, ugyanakkor feltétlenül elismerésre méltó, hogy az intézmény vezetője ilyen körülmények között is folytatja értékmentő, leletmentő gyűjtési tevékenységét. A múzeumot és működését bemutató kiadványok (kiállításvezetők, évkönyv) megjelenítése is az ő ügyességét és kapcsolatrendszerét dicséri.

Vidovszky Béla Helytörténeti Gyűjtemény Városi Képtár, Gyomaendrőd (fenntartója a Közalapítvány Gyomaendrőd Város Közgyűjteményeiért)

A gyűjtemény már kerekén 20 éve színesíti a városi kulturális palettát. A fenntartó kuratórium elnöke, aki közszolgálatból vonult nyugdíjba, kiváló kapcsolatot ápol napjainkban is a helyi önkormányzattal az intézmény érdekében. Az épületet és annak kertjét másodmagával rendben tartja, csinosítja, virágokkal beülteti. Ugyanakkor fontosnak tartja az intézmény menedzselését más téren is (harmadszor indulnak „Az év múzeuma” pályázaton).

A gyűjteményt csak úgy lehet megtalálni, ha az ember eljut a táblákkal jelzett másik intézményhez, a Kner Nyomdaipari Múzeumhoz, mivel azzal szemben van elhelyezve. A hangulatos kis udvaron a közelmúltban Vidovszky Béla szobrát állították fel, kerti pavilont építettek a kert ápolat, gondozott. A gyűjtemény pedig sokkal gazdagabb, mint amit az intézmény neve sugall. A Szolnoki Művésztelep tagjaként jelentős ismertségre szert tett helyi születésű Vidovszky Béla anyagán kívül jelentős Corini Margit festmény-kollekciót Illésy Péter grafikai anyagot és Pásztor János által készített szobrokat találhatunk itt.

A kiállításban mintaszerű a rend, s a raktár is szakszerű, rendezett. Mivel az intézmény művészettörténésszel nem rendelkezik, külső művészettörténészt bízták meg a szakmai feladatok ellátásával. Az ő díjazása esetleges, alkalmi, de gondos munkájának hála, a nyilvántartási, leltározási munkák korrektül, magas színvonalon a korábbi években is megtörténtek. Feltehetőleg ugyancsak neki köszönhető a magas

színvonalú állandó kiállítás mellett az évi 6-7 szakszerű időszakos tárlat is.

A helytörténeti gyűjteménynek nincsen honlapja (bár a városi honlapon van némi szöveg és képek), nagyon kevés a látogatója. Közönségkapcsolatai is erősen korlátozottak.

Wosinszky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd (fenntartója a Tolna Megyei Önkormányzat)

A múzeum 2005-ben nyitotta meg mintegy 550 m²-en az „Örökségünk. Tolna megye évszázadai” című állandó kiállítását, amely az Alfa program és a fenntartó megyei önkormányzat támogatásával valósult meg, és egyik legjobb hasznosulási példáját adja az NKÖM eme programjának. Sikertől átépíteni a régi múzeumépület korszerű kiállítási célokra már alkalmatlan teremsorát, megőrizve az épület értékeit, de a galériák beépítésével új, hatékony kiállítási lehetőséget teremtve.

Az állandó kiállítás – a hagyományoktól eltérően – nem az egyszerű időrendet veszi alapul, hanem a tágan értelmezett megye életét tematikus egységekben dolgozza fel. Mai elveinknek megfelelően nagy súlyt helyeztek a látványra, a látogatóbarát megoldásokra. A kiállítási terekben rekonstruált történelmi helyszínekben mozgunk, közvetlen kapcsolatba kerülve a bemutatandó anyaggal, eseményekkel. Nagyvonalú és az anyag értelmezését szolgálja az installáció, amely átgondolt belsőépítészeti megoldásokat tükröz. Élvezetesekek a jól kialakított enteriőrök. A látványvilág szépen összecseng a szomszédos teremsoron látható tárlattal. Kiemelendő az interaktivitásra törekvés, az, ahogy a pinceszinten kialakították a kapcsolódó gyerekfoglalkozások és iskolai programok helyszíneit. Hasznosak, egyszerűen kezelhetők és gyorsak az interaktív számítástechnikai programok. Üdvözlendő a földszinten létrehozott kávézó is.

A 2005. év fontos eredménye Babits Mihály szülőháza szomszédságában egy új irodalmi hely, az „Irodalom Háza – Mészöly Miklós Múzeum létrehozása. A szépen rendezett ház sokoldalú múzeumi hasznosításra nyújt lehetőséget, az író hagyatéka pedig komoly feldolgozási munkát igényel. Mindez emeli a szekszárdi múzeum misszióját a magyar irodalomtörténet ismereteinek terjesztésében.

A Múzeum raktárai, raktározási körülményei megfelelőek. Kiemelendő a régészeti raktárak modernizálása, valamint a nyilvántartás vezetése, a számítógépes nyilvántartás és adatbázis-építés előrehaladása. Reprezentatív eredménye a múzeumnak a névadó életét bemutató, elegáns emlékkötet, valamint az intézmény tudományos évkönyvének tartalmilag igényes, megbízhatóan menetrendszerű megjelenése.

A PÁLYÁZAT DÍJAZOTTJAI

„Az év múzeuma 2005” kitüntető cím, első kategória (1,5 millió Ft)

Déri Múzeum, Debrecen

„Az év múzeuma 2005” kitüntető cím, második kategória (1 millió Ft)

József Attila Múzeum, Makó

„Az év múzeuma 2005” kitüntető cím, harmadik kategória (500 ezer Ft)

Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark, Ópusztaszer

Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület különdíja (300 ezer Ft)

Központi Bányászati Múzeum, Sopron

ICOM Magyar Nemzeti Bizottsága különdíja (300 ezer Ft)

Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest

NKÖM Múzeumi Főosztálya különdíja (300 ezer Ft)

Wosinszky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd

Magyar Nemzeti Múzeum különdíja (300 ezer Ft)

Árpád-házi Szent Margit Múzeumi Kiállítóhely, Segesd

Minden további résztvevő a bíráló bizottság elismerő oklevelét érdemelte ki.

About the Participants of the "Museum of the Year 2005" Award

In 2006 the Museum of the Year competition, established in 1996, was announced for the tenth time. Both the anniversary and the number of participants made the event outstanding: altogether 18 museums took

part in the competition. The winners are as follows:

1. „Museum of the Year 2006” first category: Déri Museum.

2. „Museum of the Year 2006” second category: Attila József Museum, Makó

3. Special Prize of the Pulszky Society – Hungarian Museum Association: Central Mining Museum, Sopron

4. Special Prize of the ICOM Hungarian National Committee: Ferenc Hopp East-Asian Art Museum

5. Special Prize of the Museum Department of the Ministry of National Cultural Heritage: Mór Wosinszky County Museum, Szekszárd

6. Special Prize of the Hungarian National Museum: St. Margaret of the House of Árpád Museum, Segesd

Regionális közművelődési találkozó Vaján Vay Ádám Múzeum, 2006. április 26.

Kriston Vízi József

„Azt mondják, az idegenforgalom a XXI. század vezető iparága lesz. És valóban, nagyon sok országban kiemelkedő jelentősége van. Magyarország még nem tart itt, de megfigyelhető, az idegenforgalom szerepe évről évre nő. Sokan a foglalkoztatás növekedését is elsősorban ettől várják. De milyen lehetőségei vannak Magyarországon a turizmus fejlesztésének?”

Nincsen meleg tengerünk, nincsenek magas hegyeink, nincsenek nagy számban éppen maradt ókori vagy középkori épületeink. Akkor mégis mire építhetünk? Igazából egy dologra: a magyar kultúrára. Kultúránk annyira különleges, hogy ha nem hagyjuk veszni főbb értékeit, mindig érdekes marad a külvilág számára.

Sokszínű kultúránk egyik fontos részét képezik a múzeumok. Múzeumi hálózatunk óriási értéket képvisel és nem költségvetési tehertételt képez, mint néhányan gondolják. Ahhoz, hogy múzeumaink vonzóak legyenek a turisták számára, sokat kell tenni. A hagyományos kiállítások – úgy tűnik, – nem elég érdekesek. Be kell vetni a legkorszerűbb technikai eszközöket és törekedni arra, hogy kiállításaink látványosak legyenek. Tehát annak a látványiparnak a részévé kell válniuk, amelyek fő fogyasztói a turisták. Ugyanakkor nem szabad elfeledni, hogy a múzeum az mindig múzeum marad. Meg kell őriznie azokat az értékeket, melyeket a múzeumok képviselnek. Nem szabad, hogy csorbát szenvedjen a szakmaiság, a

szakmai munka. [...] Végezetül még annyit, nincsenek kész receptek; jó ötletek vannak, melyeket át lehet venni, de minden múzeumnak saját magának kell megtalálnia arculatát. Ha ez sikerül, akkor egész biztosan célpontjává válik az idegenforgalomnak, és ily módon biztosíthatja sok múzeum fennmaradását.”

Ezekkel a gondolatokkal vezette be a kelet-magyarországi múzeumok közművelődési szakembereinek harmadik fórumát a házigazda Szabolcs-Szatmár és Bereg megye múzális közgyűjteményei képviselőjében dr. Szabó Sarolta megyei múzeumnigazgató-helyettes. A Debrecen, majd Miskolc után most Vaján folytatódott találkozó sorozat mostan elkövetkező óráinak hangulatát egy másik nyitány is megalapozta: Nagy Csaba tárogatóművész történelmi korokat, személyiségeket idézett meg impozáns hangszerjátékával és mutatta föl maga is nem tokba-kottába bújtatott örökségünk hangzó kincseit. A szervezők – bár jól tudják, Vaja nem hazánk földrajzi közepe, de mégis – a Rákóczi-kultusz egyik történelmi-múzeumi emlékhelyeként és számos kulturisztikai rendezvény (Téli és Nyári Alkotótábor, Komédiás Napok, képzőművészeti aukciók, Tárogatósök Világtalálkozója, Rákóczi- és Vay-konferenciák stb.) sikeres lebonyolítójaként fogadták örömmel és büszkeséggel Molnár Sándor igazgató úr s csupán néhány főnyi stábjának vendég-látó készségét. A téma is adva volt, megosztandó és beszélendő tapasztalat pedig bőven: miként látják a múzeumokkal kapcsolatos idegenforgalmi-turisztikai érdeklődést az ebben

működő és létező szereplők? Mivel a múzeumi szakma az elmúlt bő évtizedben – különböző szinten és mélységben, de bizony, többnyire maga is újragyártva közhelyeit – több ízben is foglalkozott a múzeumok és „a turisztika” kapcsolatának disztigválásával, ha úgy tetszik reálisabb alapokon történő közelítésével, ezért volt különösen is érdekes a vajai fórum forgatókönyve. Eszerint elsőként a Magyar Turizmus Zrt Szolnokon székelő Észak-alföldi Regionális Marketing Igazgatóságát képviselő marketing menedzser, az ifjú és lendületes, a téma szélességét érezve abban nem egykönnyen lubickoló Peszkei Gergely sózlalt meg s alapos felkészültségét is megcsillantva minduntalan visszatért kiindulópontjához: mire-kire támaszkodhat a múzeumok iránt (különböző indokból és céllal) érdeklődő turisztikai szakember. Természetszerűleg vetődött fel itt is a múzeumok és az elektronikus hírvivők szerepe, ám az is kiderült – a hozzászólások is ezt nyomatékosították –, hogy legfontosabb mozzanat a szakmaközi bizalom: „igényeljem, de legalábbis hitelesnek fogadjam el a másiktól kért/várt/igényelt információt s ahhoz egyenrangú módon, de ha kell, szakmai 'alázattal' tegyem hozzá a részemről rendelkezésre álló eszközt, tartalmat, segítő hordozót s mindezt munkánk közös alanya: a megnyerni óhajtott vendég – sokszor még fel nem ismert – érdekében.”

Jól tudjuk, ezt csak megfogalmazni egyszerű, a múzeumi mindennapok sűrűjében más-képp és jóval színesebben-árnyaltabban fest!

Ám ez alkalommal nem volt mit szépíteni és félrebeszélni: a múzeumi kulturális kínálat tartalomszolgáltatói és a – valljuk be, gyakran még elég nyögvenyelősen zajló – „fogyasztás” szervezői és generálói együttes találkozásának egyik állomása ez; hozzátéve, hogy mindez azért egy más közegben, az általános, inkább főváros-centrikus – ám így is eléggé ellentmondásos – tapasztalatokkal terhelt világon kívüli, regionális ízeket is magában foglalva. (Máris éreztük: ez a téma még több ízben, s ha kell ismét célirányosan előkerül további találkozóinkon!)

A csaknem 30 fős múzeumi érintettségű aktív hallgatóság örömmel nyugtázta, hogy a turizmus hivatásos szervezői azért már hallottak a Múzeumok Éjszakája vagy a Múzeumok Majálisa rendezvényekről, s a mostanában oly kurrens és látogatói létszám-növelő „igazi, nagy képzőművészeti kiállítások” szintén kezdik komolyabban érdekelni a jobbára gasztronómia orientált idegenforgalmi képviselőket. Nevükben az előzetesen felkért másik téma-gazda, Darin Sándor, a debreceni Grand Tours Utazási Iroda értékesítési vezetője szól, aki mondandója során nem igazán kertet: esetleges és minimális a rendszeresen folytatott kapcsolat a múzeumok, muzeális közgyűjtemények s a turizmus szervezők között. Ő a gyakorlat oldaláról nézve a kiszámíthatóságot és a tervezhetőséget emelte ki legfontosabbként, s nincs mit szépítsük: néhány kivételtől eltekintve mely múzeumunk tud/na bátran előre 2-3 éves távlatban pontos időbeosztással kiállítási programokat, uram bocsá' jó előre kidolgozott programcsomagokat asztalra tenni? Márpedig, e nélkül nem lesz működtethető állandóan és velünk szerveződő turisztikai partner-hálózat. – Ezért is fontosak a régiókban egymást követő tavaszi turisztikai vásárok-börzék, mert a rövid távon tervezhető kínálataink is „elszúthatók” – jelezte hozzászólásában más kolléga véleményével ellentétben ezt frappánsan megfogalmazva Deményi György, a Debrecen/Hajdú-Bihar megyei múzeumok közművelődési igazgató-helyettese. S ugyancsak ő javasolta: legyünk jelen egymás életében, információs pultjainkon legyen/ek ott a régió többi múzeumainak ajánló lapjai is! – Miért is ne? – (kvj.) – csakis rajtunk múlik! – A speciálisan turisztikai terület által gondozott média-megjelenések fontosságát végül is mindenki hangsúlyozta; Veres Gábor, a Heves megyei s egri múzeumi közművelődés felelős vezetője örömmel és bátorítással szól az ilyen jellegű kapcsolatépítés és -ápolás eredményeiről és tapasztalataikról: a nagy példányszámú regionális tájékoztatókban, turisztikai vásárokon, az MTV „Itthon otthon van” műsorperceiben stb. való részvételtől. Azt azonban még a sokak által irigvelt, persze hatalmas erőfeszítésekkel és marketingmunkával megvalósított és folyó Egri Vár Múzeum-projekt egyik vezetőjeként is kénytelen volt elmondani: maguk a különböző szintű és tárca-érdekeltségű pályázatok, célelőirányzatok kusza forráshelyzete is

jócskán belejátszik a tervezés és kiszámíthatóság folyamataiba.

A turisztikai képviselők itt is serkentették: bátrabban kellene élni a különféle múzeumi-kulturális utak, múzeumközi látnivalók önálló és karakteres összefűzésével, miként azt teszik pl. a közeli Beregben a Kis- és a Nagy-Szilvaút programjaiban, vagy a tematikus falu-napok (tök, dió, lekvár, szilva, kender, zöldalma stb.) kínálatában. Igaz, a kultúrát többnyire nem a múzeumok vagy a tájházak jelentik, hanem a kísérő rendezvényeken jeleskedő „Fekete Pákok” és hasonszórú társaik. A Grand Tours képviselője szintén javasolta több, az idegenforgalom helyi és regionális szereplői számára szervezendő nyílt, tematikus nap/rendezvény múzeumi biztosítását, hogy a naprakész tájékozottsággal sajnos nem igen rendelkező idegenvezetők ismeretei is (kellően diszkrét formában ugyan, de) feleleveníthetők legyenek.

E ponton szólalt fel N. Kemenes Mária kulturális-turisztikai szakértő, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei önkormányzat nemrég megbízott projektmenedzsere, aki a múzeumokat és rangos vagy éppenséggel rejtett-lappangó gyűjteményeket az örökség turizmus komplex keretei közé ágyazva gondolja láttatni, s habár az észak-alföldi régió fejlesztési koncepciójában sem szerepel (ki tudja, milyen okból?) a múzeumokhoz köthető sajátos kultúra-képző funkció, ám talán épp ezért lehet igazi kihívás az ebből is fakadó helyzet. Kettőssége: készítő verseny, de olyan, amely csakis a közös, valamint a jelenleg még nem ismert vagy csak fenntartással kezelt „idegen” partnerekkel való együttműködésen alapul. Speciális foglalkoztatást és a szakmai kompetenciák körének szélesítését adja és igényli; pl. a Tiszadob centrummal kimunkálás alatt lévő Andrassy-út projekt, amely a szomszédos megyék, illetve térségi szereplők társulását veti fel. Többen is fölvetették (Kriston V., Veres, Deményi pl.), hogy a múzeumi gyűjtemények már korábban is az életmódból fakadó természetes regionalitás és a térségi együvé tartozás tárgyi és szellemi hagyatékára támaszkodva alakultak ki és őrződtek meg, erről sajátos és fura módon éppen e tárgyi kultúra mai (intézményesített) őrzői vagy fenntartó gazdái feledkeznek meg. A vitában óhatatlanul felmerültek az újabban jelentkező kérdések: egy-egy utazási-kirándulási programban lassan fordított irányban jelenik meg a múzeum/i látványosság, látnivaló. Azaz – Nagyné Bősze Katalin, a Sóstói Múzeumfaló vezető közművelődési szakembere megfogalmazásában – eddig a múzeum maga volt a központi cél s ehhez mérten jelent meg a többi szatelit szolgáltatás (büfékínálat, egyéb látnivalók), most már azonban az „erdei hamburger és kóla, valamint a wc-szolgáltatás után jöhet csak jó esetben a múzeumfalusi séta, ismerkedés, és a drágának titulált tárlatvezetés”.

E kérdéskörben vetődött fel a múzeumi szolgáltatások ára-díja is, amely a turisztikai szervezők elképédését ismét kiváltotta,

ám elismerték: a múzeumi dolgozók piac- és realitásérzéke (nem „humanizmusa”) azért jól dolgozik, a megmosolygott 200 és 500 forint között mozgó állandó és időszakos kiállítási vagy belépődíjak bizony legtöbb esetben a csoportos programcsomagok összeállításában nem szerepelnek; azokat minden szereplő a „szabadon választott” kategóriába sorolja. Némedi Varga Zoltán, a B-A-Z megyei múzeumigazgatóság menedzsere a múzeumi utak és látványosságok kérdéséhez fűzte: az úgynevezett megyei kismúzeumok (Tokaj, Szerencs, Széphalom) esetében a történelmi tudatunkban rögződött számos előkép, olvasmányismeret szintén hasznos összefüggésben jelenítheti meg a táj/vidék/gyűjtemény együttesét. Ezért is kell keményen megdolgozni a miskolci kollegáknak a Herman Ottó Múzeum Képtárának bevezetéséért a helyi köztudatba! Hajzer Gizella, a Déri Múzeum közművelődési stábjának erőssége tovább árnyalandónak tartja a megye határok helyetti térségi kötődést, mint van az pl. Berettyóújfalu, Hajdúböszörmény, Polgár, vagy épp Tiszafüred esetében. S az sem mellékes, hogy a múzeum milyen kapcsolatot ápol és épít a kulturális intézményi rendszer többi, netán hasonló (kiállító funkciójú) szereplőivel.

Tőlük jött az újabb felvetés: egy évről-évre visszatérő kulturális (és turisztikai) börze és workshop megrendezésének javaslata. Zárszó helyett a házigazda, Molnár Sándor igazgató is szólt, s a rendelkezésre álló rövid idő ellenére is rutinos szakszerűséggel mutatta be – előbb szóban, majd kiállítási séta közben – az Alfa-program keretében 2004 tavaszán ismét megnyitott, díszében, parkjával és immár állandó történelmi kiállításával büszkélkedő Vay Ádám Múzeumot, amely a mellette példás oszlopként álló Múzeumbaráti Kör és Alapítvány jóvoltából folytathatja nagyobb fennakadások nélkül mindennapjait, és ühleti látogatóbarát ünnepeit. Ennek köszönhetően élvezhettük baráti vendégszeretetüket s a találkozót megkoronázó ebédet is! Végezetül mintegy dupla desszertként dr. Cserenyák László múzeumigazgató barátunknak (Mátészalka, Év Múzeuma 2004 Különdíj) vetített hangulat-képes prezentációját élvezhettük „Szatmári táj, szatmári ember” címmel. Mindenki ismét megérezte: milyen nagy is ez a kis haza!

Regional public educational meeting in Vaja

Tourism is predicted to be the leading industry of the 21st century, so Hungary also has to be prepared to meet requirements and increase touristic activities within the country. The main attraction can possibly be Hungarian culture. One of the chief representatives of culture is the museum network and still there is a lot to do to make them really appealing places to visit without ignoring their primary functions and values. Institutions and professionals must share their ideas, must learn from each other and must be creative and co-operative to set up an up-to-date, attractive image. At the meeting different professionals shared their views, experiences and expectations with the participants.

Nemzetközi kapcsolatok

Használati utasítás a hétköznaphoz A Műszaki Múzeum, Bécs háztartástechnikai és orvostechnikai állandó kiállítása

Vámos Éva Katalin

A világ legtöbb műszaki múzeumában a háztartástechnikátörténete a múzeum leglátványosabb sarkában megtűrt kedves mellékszereplő. A Műszaki Múzeum, Bécs-ben 2005. október 13-án megnyílt egy 2300 m² alapterületű állandó kiállítás, melyet az elmúlt 120 év hétköznapi eszközeinek szenteltek. A kiállítás egy remek darabokból álló, hatalmas háztartástechnikai és orvostechnikai gyűjteményen alapul, melyet újfajta megközelítésben mutat be. A rendezőknek (projektvezető: Lisa Noggler, kurátor: Susanne Wersing) feltett szándékuk volt, hogy ember és technika kölcsönhatását elemezzék a kiállításban Bruno Latour másfél évtizede híressé vált felfogásában, mely szerint a találmány nem magában áll, hanem mint újítás további fejlődés kiindulópontja.

Részletek a kiállításból – Details of the exhibition

Megváltoztatja az emberek elvárásait, kívánóságait, elképzeléseit, félelmeit. Éppen ezért a kiállítás nem bájos enteriőrök egymásutánja, hanem összefüggések elemzése műtárgyak segítségével. A dolgok jeltartalmat hordoznak, a tárgyak tanúkká válnak.

A kiállítási körsétát két kisebb egységgel kezdik: „Fogadóterem”, ahol egy gyűjteményi részbetekintünkbe, melyben az elkövetkezendő témákra egy-egy darabban utalnak; a „Kívánságok/elképzelések” című rész többnyire képekkel utal a technikáról az elmúlt 120 évben alkotott elképzelésekre, elvárásokra és félelmekre.

A „Mérsni, rendszerezni” című részben utalnak arra, hogy minden tudományos munka és műszaki fejlődés alapja a mérés és rendszerezés, és ehhez a területhez tartozik a szabványosítás. Az emberi test XIX. századi antropológiai felmérése tette lehetővé

a XX. század elejétől a használatukban racionális munkaeszközök kialakítását. Ezt a használatában racionális konyha (1920) példáján mutatják be, utalva e gondolatok és eszközök hatására a tömeges lakásépítésekben és a várostervezésben.

A „Helyettesíteni, hozzáadni” téma az emberi test hiányosságainak pótlásával foglalkozik. Ehhez a múzeumnak rendelkezésére állt egy, az első világháborúból maradt hatalmas protézis-gyűjtemény. A protéziskészítő iparág fejlődését a kiállítás napjainkig követi.

Az „Ellátni, fogyasztani” kiállításrész a szén, a gáz, az elektromosság szerepét mutatja

a háztartásokban. Ezek elterjedésének előfeltétele a nagy ellátórendszerek kiépülése. Nyomon követhetjük a villamos áram útját a termeléstől a dugaszolóaljzatig. Képet kapunk a tanulási folyamatról, melyen a társadalom ment keresztül a villamos berendezések biztonságos használatáig. Szembeállítják az elektromos gyógyászatot a villamos áram által okozott sérülésekkel. A kiállítási egység végén az „Építőanyag-konyhában” párhuzamot vonnak az ételek elkészítése és az építőanyagok gyártása között. A konyha része a „fizikai szakácskönyv”, mely megmagyarázza a közismert receptek alapján, milyen fizikai és kémiai folyamatokon alapul a főzési technika. Példákon magyarázza meg azt is, hogy egy-egy étel miért nem sikerül néha, és összehasonlítja a nagyüzemi főzést a különböző építőanyagok, pl. téglá vagy beton készítésével.

A „Meghajtani, mozgatni” című részben az emberi test, főleg a kéz mozgásának segítői, javítói és sokszorozóiként látjuk a mosógépeket, varrógépeket, borotvákat, multifunkcionális háztartási gépeket, háztartási kis elektromotorokat.

Az „Óvni, felügyelni” című részben a por és a fertőzések elleni védekezés, a higiénia, a higiénikus otthon kérdései kerültek előtérbe.

Ehhez a múzeumnak egy ragyogó higiénia-gyűjtemény állt rendelkezésére, mely a tisztítás (mosás, testápolás) vízzel és víz nélkül témától a nyílászárókig mindent magában foglal. A biztonság kérdésköréhez egy közismert és kiemelkedő zár- és kulcsgyűjtemény állt rendelkezésre, a városi biztonság bemutatásához a szintén híresen jó tűzoltógyűjteményt hasznosították.

„Ártalmatlanítani, eltüntetni” néven a városi szemét, a szennyvíz és az árnyékszék kezelésének kérdését követik a történelmen át. Bemutatják a vonatkozó városi rendelkezéseket, a gazdasági és műszaki paramétereket és a higiénáról szóló vitákat korszakonként.

Sétánkat a kiállításban az egyes kiállítási

Részletek a kiállításból – Details of the exhibition

Fotók – Photos: Gulyásné Gömöri Anikó

egységek különböző színvilága, ritmusa és a nagyon különböző ismeretközvetítési technikák teszik izgalmassá. Az interaktív és kérdésselvető részek váltakozása, a látogató bevonása a kiállításba (a látogató a tárgyakat használó látóvalóvá válik) minden korszaltály számára érdekessé és vonzóvá teszi a kiállítást.

Jelen sorok írója ezzel a rövid összefoglalóval fel akarta hívni a Mozart és Freud miatt 2006-ban Bécsbe készülő muzeológusok és múzeumbarátok figyelmét erre az újszerű kiállításra. Véleménye szerint ez a kiállítás megér egy kétórás látogatást a Műszaki Múzeumban, a Mariahilfer Strasse 212-ben.

“User’s Manual to Everyday Life”

The Permanent Exhibition of the Vienna Tech-

nical Museum on Household Technology and Medical Technology

In the majority of the world’s Technical Museums the history of household technology is tolerated somewhere in the farthest corner of the museum as something playing a secondary role. At the Vienna Technical Museum a permanent exhibition devoted to the everyday tools of the past 120 years was inaugurated on a surface area of 2300 m² on September 13, 2005. The exhibition is based on a huge collection of excellent objects of household technology and medical technology shown from a new approach. The organizers’ (project leader Lisa Nogler and curator Susanne Wersing) intention was to analyse, in the exhibition, the interaction of man and technology according to Bruno Latour’s conception that became famous about 15 years ago. It says that an invention does not stand in itself but is, as an innovation, the starting point of further development. It changes the expectations, wishes, ideas and fears of people. That is why the exhibition is not a series of attractive interiors but the analysis of relationships with the aid of objects.

The exhibition starts with two smaller units: “Reception rooms”, where the visitor gets an insight into a part of a collection referred to by an appropriately chosen object, and “Wishes/ideas” where the ideas, expectations and fears related to technology in the past 120 years are hinted at. The main parts of the exhibition are entitled “Measuring and Systematizing”, “Substituting and Adding”, “Supplying and Consuming”, “Driving and Moving”, “Protecting and Supervising” and “Disposing of, and Making Disappear”.

With this brief summary the author wishes to draw the attention of the curators and friends of museums intending to visit Vienna, in 2006, for the sake of Mozart and Freud, on this new type of exhibition. In her opinion the exhibition is worth a 2-hour visit at the Vienna Technical Museum, in 212 Mariahilfer Strasse.

Visszatekintés

Kriptaleletek kálváriája, avagy őrizzük meg, ha már napvilágra hoztuk!

Újvári Mária

Nagy terhet vesz az a „kismúzeum” magára, amelyik kriptafeltárással vállalkozik! A váci Tragor Ignác Múzeum 1994-ben döntés előtt állt: vagy elszánja magát az erejét meghaladó feladatra, vagy lemond a feltárási lehetőségről, és tudomásul veszi a XVIII. századi, bolygatatlan kriptá végleges felszámolását. 1994 novemberében, amikor a Fehérek temploma kriptáját először megtekintettük, két dolgot tudtunk biztosan: 1.) nem lesz könnyű a feladat, 2.) egy ilyen komoly kultúrtörténeti kincset, ennek ellenére, nem adhatunk át az enyészetnek.

Munkacsoportot hoztunk létre, melyben muzeológusok, antropológusok és restaurátorok vállalták, hogy a közel száz évig használt kriptában sorakozó festett, kárpitozott koporsókat feltárják; a kriptá kedvező mikroklímájának köszönhetően a természetes úton mumifikálódott holttesteket kiemelik; megfigyeléseiket pedig minél pontosabban rögzítik. Ez kicsit olyan volt, mint ugrás a sötétbe, hisz a gyakorlatban még nem ismert munkára vállalkoztunk mindannyian. Később, az előkészületek során a felada-

tok és eszközök számbavételekor kezdtük megérezni a felelősségét annak is, hogy ezeket a leleteket: tárgyakat, testeket – ha már kiemeljük „megszokott” környezetükből – meg kell tudnunk őrizni az utókor számára. Még azt sem tudhattuk pontosan, mekkora leletanyagról van szó, hiszen első alkalommal alig jutottunk a bejáraton túl, annyi ép koporsót találtunk egymásra rakva. Csak később, az ott készült fényképfelvételeinket látva, szembesültünk a feladat nagyságával.

A múltó idő a nagyon eleven benyomásokat is elhalványítja az ember emlékezetében. Tizenkét év – relatíve – nagy idő, ezért találmra elővettem egy *dossziét* a feltárási dokumentációból, hogy élesedjen a kép. A feltárást régészeti módszerekkel, rétegről-rétegre haladva végeztük. Ennek során igen sok fotót készítettünk az egyes munkafázisokról, valamint előre megtervezett, nyomtatott dokumentációs adatlapon kézírással rögzítettük az egyes objektumokra (a koporsókra) vonatkozó információkat. A feltárást követően a dokumentumok önálló dossziéba kerültek, ezeket a mai napig használjuk minden, a leletanyaggal kapcsolatos munka során, melyek egyre vastagodnak.

Az 5. dossziét tartom a kezemben: 1994.

november 29-én, szinte az elsők közt tartuk fel a harmincnégy éves korában elhunyt Skripetz Veronika koporsóját. Minden információt igyekeztünk feljegyezni, megállítva egy pillanatra a megállíthatatlan időt. De beszédek és későbbi feljegyzések is: a kézírással lap mellett egy nyomtatott példány tanúskodik arról, hogy 1995. 03. 19-én, a helyszínen felvett adatok számítógépes rögzítése már megtörtént, a leletek fertőtlenítéséről szóló jegyzet 1996. március 14-én már a kinyomtatott adatlapra írtuk. (A konzerválási munkák a feltárást követően haladéktalanul elkezdődtek, ekkor éppen a textíliák fertőtlenítése folyt. A fertőtlenítésben részt vevő restaurátorok: Bakó Ádámné, Lakiné dr. Tóth Ilona és Újvári Mária voltak.)

A feltárással egy időben – esténként – az elhunytak azonosítását végeztük, a koporsók adatainak és a halotti anyakönyvi bejegyzéseknek az összevetésével: erről tanúskodnak a ceruzás jegyzetek. Minden munkanap után, sőt néha napközben is, előhívtuk a felvételeinket (ez még a digitális kamerák előtti kor!), bebiztosítva magunkat, hogy ne vesszen el semmi, utólag pótolhatatlan, fontos információ. Emellett az idő is sürgetett, a feltárást idejét szükségszerűen rövidre befejezni a munkát. Attól tartottunk, hogy ha a hőmérséklet megemelkedik, olyan kémiai és biológiai folyamatokat indukálhat a kiemelt tárgyakban, amely a megsemmisülésükhöz vezethet. Az egész kollekciónak szerves anyagokból – textíliákból, bőrből, viaszból és fából álló –, kiváló táptalajt nyújtva gomba-spórák és mikroorganizmusok számára. Ezek, a klímaváltozás hatására, bármely pillanatban aktivizálódhattak, veszélyeztetve tárgy és ember épségét. Ezért kellett különös gondot fordítani a feltárást követően a munkacsoport tagjainak egészségvédelmére is.

A körülmények, vagy talán a csillagok állása kedvező volt: szinte minden, amit elterveztünk, megvalósult. Sikertörténet a több mint kétszáz koporsó feltárást és kiemelését, a bennük lévő tetemeket és a hozzájuk tartozó viseleteket és szakrális mellékleteket is biztonságba helyezni.

A helyszínen, a kiemelt leletek elcsomagolása előtt egy elsődleges, mechanikus tisztítást végeztünk, melynek során lehetőség szerint minden tárgyról ecsettel, enyhe porszívózással és csipesz segítségével eltávolítottuk a rátapadt szennyeződést, a korhadék, a rovarmaradványok nagy részét. A különböző viseletelemeket, temetkezési tex-

Restaurált tárgyak tárolása

The storing of restored objects

tíliákat az átmeneti tárolás céljára készített nagyméretű fatálcákon, kiterítve helyeztük el. A csomagolásnál egy-egy dobozba, tálcára általában ugyanazon koporsó anyaga került. Ezen belül igyekeztünk anyagfajták szerint is osztályozni, a későbbi konzerválási munkák megkönnyítése érdekében. A csomagoláshoz papírvattát és savmentes fátyolfóliát használtunk, ezzel töltöttük ki a tárgyak közti hézagot, illetve ezt használtuk az érzékeny tárgyak stabilizálására. (Ekkor még Magyarországon csak nagyon szűk körben ismerték a preventív konzerválás fogalmát, viszont mint látható, a gyakorlatban

már ösztönösen, a józan ész alapján így próbáltuk megakadályozni a további károsodást!)

A kriptá páratartalma a feltárási időszakban rendkívül magas (85-90%), a hőmérséklete viszont rendkívül alacsony (8-9 C°) volt. Ezért az átmeneti tároláshoz olyan helyiséget kerestünk, melynek klímája csak minimálisan tér el ettől, ill. kedvező átmeneti értéket biztosít a későbbi raktározás szempontjából. Fontos kritérium volt még az is, hogy elég nagy legyen egy ilyen terjedelmes tárgye gyüttes befogadására. Legalkalmasabbnak a múzeum időszak kiállítóterme, a

Görög templom mutatkozott, ahol ugyanekkor a páratartalom 70-75%, a hőmérséklet 12-15 C° volt. Valamennyi leletet itt tároltuk a tavaszi felmelegedés kezdetéig. A néhány fokos hőmérsékleti, ill. kismértékű relatív páratartalom ingadozás, az alacsony hőmérsékleten történő enyhe száradás nem tett kárt a tárgyakban. A tetemetek időközben a Természettudományi Múzeum elszállította.

Ott álltunk hát több száz dobozzal, tálcákkal, bennük fantasztikus tárgyakkal, festett és kárpitozott koporsókkal, és fogalmunk sem volt róla, mihez kezdünk velük. Hol fogjuk raktározni, hogy fogják átvészelni a klímaváltozást, sikerül-e valaha konzerválni, restaurálni akár csak egy kis töredéküket is? A Fehérek temploma két kriptájában (a templomtorony és az oldalkápolna alatt) összesen 262 koporsót, az osszáriumban pedig 40 elhunyt maradványait tártuk fel. Mára mindezekből összesen 1783 db tárgy került beletárolásra. Időközben kitavaszkodott, emelkedett a hőmérséklet, ezért meg kellett oldanunk a templomban tárolt leletek további raktározását. Újra kereshettünk egy minden szempontból alkalmas raktárt, ahol a rengeteg kis- és nagydobozt, tálcákat és koporsókat biztonságosan el tudjuk helyezni. Ilyen esetben jól jön, ha a múzeum rendelkezik egy nem túl száraz (mondhatni nedves!), sötét és hideg raktárral. Ebben a váci múzeum akkoriban verhetetlen volt, szinte csak ilyen raktárakkal rendelkezett. Végül is sikerült elkülönítve elhelyezni különböző raktárakban a leletegyüttest, így elkerülve a gyors kiszáradást.

A legnagyobb problémát a koporsók tisztítása, konzerválása és raktározása okozta. Ha csak egy átlagos méretű koporsóra gondolunk, amely közel 2 méter hosszú, 60 cm széles és 60 cm magas, már a legtöbb, túlszűfolt múzeumi raktárban nehézséget jelentene az elhelyezése. Csakhogy ilyen koporsóból a váci múzeumnak hirtelen 68 db jutott, további 101 darabnak csak a fedelét őriztük meg. A festett koporsók többségének festékrétege rendkívül porlékony volt, viszont a szennyeződések a festés stabilizálása előtt el kellett távolítani. Nyilvánvalóvá vált számunkra, hogy ez a feladat meghaladja a múzeum erejét, hiszen sem a restaurátorok száma, sem a rendelkezésre álló szűkös anyagi eszközök nem tették lehetővé a koporsók gyors és szakszerű állagvédelmét. Ebben a helyzetben csak az összefogás ereje segíthetett. Ezt ismerte fel Kovács Petronella, a Képzőművészeti Egyetem farestaurátor hallgatójának szaktanára. Az ő ötlete volt, hogy hirdessünk restaurátor tábor, ahová hívjuk el azokat a kollégákat, akik „kosztért-kvártélyért” hajlandók segídezni e szép feladat megoldásában. A tisztítási, festékrögzítési technika kidolgozásában is részt vett az egyetem.

Az első tábor 1995 nyarán szerveztük, ahol mintegy kéttucatnyi festett koporsót

*Fiatall asszony restaurált színes szoknyája, 1774.
The restored coloured skirt of a young woman, 1774
Fotó – Photo: Roboz László*

*Fiatal leány restaurált főköjtöje, 1795.
The restored bonnet of a young girl, 1795*

konzerváltak a résztvevők. Ezt még két nyáron megismételtük, sőt az egyetem restaurátor hallgatói is részt vettek egy szakmai gyakorlaton, így összességében a koporsók többségét három év alatt sikerült tárolásra, ill. kiállításra alkalmassá tenni. A táborok anyagi háttérének megteremtéséért hallatlan erőfeszítéseket tettünk: pályázati forrásokból (Nemzeti Kulturális Alap, Szabadművelődési Alapítvány), adományokból, sőt a Váci Múzeum Egyesület által szervezett jótékony-sági bál bevételéből sikerült biztosítanunk a szállás- és étkezési költségeket, a munkához szükséges vegyszereket, szerszámokat, védőfelszerelést. Itt kell megemlítenem Vác város vezetőinek és polgárainak hozzáállását a kriptafeltáráshoz, illetve a sajtó által „szenzációsnak” titulált leletgyűjtéshez. A város vezetői az első lépéstől támogatták a

feltárást és a munkafolyamatokat, segítséget nyújtottak az állandó kiállítás megrendezéséhez. A város polgárai – miután tájékoztattuk őket és a segítségüket kértük – szintén mellénk álltak, és magukénak érezve elődeik „hagyatékát”, erkölcsi és anyagi támogatást adtak a leletanyag megmentéséhez.

A festett koporsóknál nagyobb kihívást jelentett a 75 db kárpitozott koporsó megmentése. Esetükben szóba sem jöhetett az anyagfajtánkénti tisztítás, konzerválás, hiszen a rajtuk lévő textilanyag szakadozottsága, mállekony volta, a rögzítő rézfejtű szegek korróziója, lepattogása, valamint a hordozó faanyag fertőzősége folytán csak egy-egy esetben lehetett kezelni őket. A technológia kidolgozása után külön munkaterv készült, amely kijelölte a feltétlenül restaurálandó koporsókat. Ezek a tárgytípuson belül

legjellemzőbb darabok voltak. A Képzőművészeti Egyetem tárgyrestaurátor hallgatói Mátéfy György szaktanár irányításával, valamint a Nemzeti Kulturális Alap pályázati pénzeszközei most is hathatósan hozzájárultak ahhoz, hogy a leglátványosabb kárpitozott koporsókat sikerült restaurálni. (Ezt a munkát az egyetemi hallgatók mellett B. Perjés Judit, Sterbetz Katalin és Újvári Mária végezték.) A többi kárpitozott koporsó tisztítására, konzerválására és megfelelő módon történő tárolására ütemterv készült.

A másik, igen kényes tárgykollekció a viseleti és temetkezési textilanyagok. A szerves maradványok és mikroorganizmusok jelenléte miatt féltünk, hogy beindul a penészedési, korhadási folyamat, ezért a legsürgősebben fertőtleníteni kellett őket. Ehhez a munkához a Tragor Ignác Múzeumnak nem volt alkalmas textilrestaurátor műhelye, és nem voltak meg az anyagi eszközei sem. Ezért a kulturális minisztériumhoz fordultunk gyors segélyért, illetve a Nemzeti Kulturális Alaphoz nyújtottunk be pályázatokat. A pályázati pénzforrások tették lehetővé, hogy a legszükségesebb állagvédelmi munkákat a megfelelő időben el tudjuk végezni, és a legkényesebb anyagok megmeneküljenek.

Közben a Képzőművészeti Egyetemen a börtárgyak restaurálása, B. Perjés Judit és Kissné Bendefy Márta szaktanárok vezetésével szintén elkezdődött, és jó ütemben haladt. A szakrális mellékleteket – olvasókat, feszületeket, skapulárekat – a váci múzeum szakemberei: Hostyinszki Attila és Újvári Mária restaurálták. A papíryanag (szentképek, imakönyv) restaurálását Lukács Katalin, a Ferenczy Múzeum restaurátora végezte. Egy újabb sikeres pályázat eredményeként lehetőség nyílt arra, hogy a viseletek egy részéről felmérési rajzok készüljenek, melyek alapján néhány közülük restaurálásra került, illetve rekonstrukció készült róluk. A felmérést E. Nagy Katalin, az Iparművészeti Múzeum és Sipos Enikő, a Magyar Nemzeti Múzeum főrestaurátorai végezték; a rekonstrukciók és a restaurálás Bakó Ádámné, Lakiné dr. Tóth Ilona és Újvári Mária munkája.

Felmerül a kérdés: miért volt szükség arra, hogy ilyen feszített tempóban történjen a kiemelt tárgyak konzerválása, restaurálása? A válasz egyszerű. Egyrészt az anyag kényes volta szükségessé tette a mielőbbi fertőtlenítést, másrészt a nagyságrend miatt. Ugyanis ilyen mennyiségű és terjedelmű leletanyag raktározása mérhetetlen anyagi terhet jelentett volna a váci múzeumnak, a megsemmisülés kockázatáról nem is beszélve. Egyetlen megoldás kínálkozott: minél előbb bemutatni a közönségnek, mert így a tárgyak egy részét el tudjuk helyezni a kiállításban, valamint a remélt nagy látogatottság bevételéhez is juttathatja majd a fenntartót. A kiállítást már egyébként is nagy érdeklődéssel várta a közvélemény.

A kiállítás megvalósult: 1998-ban, három évvel a feltárás befejezése után megnyílt a *Memento Mori. Kriptaleletek a váci Fehérek templomából* című állandó kiállítás. (Rendezője Ráduly Emil és Zomborka Márta.) A létrehozásához szükséges anyagi eszközöket részben a kulturális minisztérium, részben az NKA állta. A helyszínt – egy gyönyörű középkori pincét – Vác Város Önkormányzata bocsátotta a múzeum rendelkezésére. Sajnos a pincét időközben több vízbetörés is érte, ennek következtében a pártartalom oly mértékig megemelkedett, hogy a kiállítást csak korszerű klímaberendezések működtetésével lehet üzemeltetni. A műszereket a Preventív Konzerválási Alapból elnyert pályázati pénzből vásároltuk. A vitrinekben lévő tárgyakat többször érte penészfertőzés a megemelkedett páratartalom miatt, ezért folyamatos restaurátori odafigyelést igényelnek.

A kiállítás megnyitásával ugyan lezárult a feltárást követő munka egy fontos szakasza, de korántsem a legnagyobb, ugyanis a tárgyak zöme még abban az állapotban volt, amiben kiemeltük őket a kriptából. El kellett kezdeni a leltározást, és ezzel egy időben a tárgyak állapotfelmérését, tisztítását és átsomagolását. Ezt a feladatot, a kiemelt tárgyak teljes leltárba vételét a feltárás egyik vezetője, Ráduly Emil, a Néprajzi Múzeum munkatársa végezte restaurátori segítséggel. Embert próbáló feladat volt a több száz, még fertőző, szennyezett tárgy mechanikus tisztítása, a szükséges mérések, fotózások elvégzése és az átsomagolás. Mindezt meglehetősen mostoha körülmények között, a már említett romos raktárépületben kellett elvégezni, fűtés nélkül, mert nem kockáztathattuk a tárgyak épségét.

Időközben a Tragor Ignác Múzeum új épületbe költözött, ahol sikerült elkülönített, egészséges raktárhelyiségekben elhelyezni a kriptaleletek nagy részét (sajnos a festett koporsók még mindig nincsenek biztonságban). Itt folyamatosan nyomon követhetjük a hőmérséklet és a páratartalom változását, minimálisra csökkenthető a porszenyezés és a természetes fényt is ki tudtuk szűrni. Az új épületben már korszerű restaurátorműhely áll rendelkezésre a további műtárgyvédelmi feladatok elvégzéséhez. A munka nem ért véget, hiszen az anyag jellegéből következően a fertőzésveszély még mindig fennáll, továbbá a fertőtlenítési, restaurálási munkákat és a korszerű, műtárgybarát anyagokba történő átsomagolást is folytatni kell.

A leletegyüttes iránti érdeklődés igen nagy. Az anyag teljes körű tudományos közlése, feldolgozása még várat magára, bár már sok publikáció, szakdolgozat, filmfelvétel témája volt a feltárt kriptá, a restau-

Restaurált tárgyak tárolása – The storing of repaired objects

rált leletek több bel- és külföldi kiállításon is szerepeltek. (A teljesség igénye nélkül: a Múcsarnokban, Brüsszelben az Europalián, Pozsonyban, Athénban és Franciaországban.)

A kutathatóság feltételét jelenti a tárgyak biztonságos hozzáférhetősége. (A biztonság egyaránt vonatkozik a tárgyra és a kutatóra!) Olyan csomagolási módot kellett találni minden, még nem fertőtlenített/konzervált tárgy számára, hogy fizikailag hozzáférhető legyen, ugyanakkor ne sérüljön meg, és a kutató se fertőződjön munkája során. A korszerű csomagolóanyagok használatával ezek a feltételek lassan teljesülni látszanak. Természetesen a tárolószekrények lehetnének korszerűbbek, hisz pillanatnyilag a Néprajzi Múzeum sok-sok évvel ezelőtti leselejtezett textilszekrényeiben tároljuk az anyag nagy részét, de az eddigi körülményekhez képest már ez is ideálisnak mondható.

A bevezetőben azzal kezdtem mondandómat, hogy nem könnyű egy kismúzeumnak megbirkózni azzal, hogy hirtelen több száz, terjedelmes, ámde kényes tárggyal gyarapodik a gyűjteménye. Az eddigiekből talán kiderült: nem könnyű, de nem is lehetetlen. Igaz, hogy ez rengeteg, nem kifejezetten tudományos, illetve szigorúan vett múzeumi munkát jelentett, hiszen a szponzorok felku-

tatása, a jótékonyági bálók, és a restaurátortáborok szervezése nem tartozik ebbe a kategóriába. Mint ahogy néhány éve még a folyamatos pályázatírás és lebonyolítás sem tartozott ide, mára pedig a mindennapi munkánk részévé vált. Változnak az idők, változnak a feladatok, de a tárgyak maradandók, ha segítünk nekik ebben!

The Sufferings of the Vault Finds, Or Let Us Preserve Them If We Uncovered Them

A relatively small museum faces great challenges when undertakes to uncover vaults. The museum professionals of the Ignác Tragor Museum had to decide in 1994, whether they should resolve to try the almost impossible or let all the possible finds of the 18th century vault disappear. Work teams were set up, in which curators, anthropologists, and restorers undertook the task of uncovering the coffins in the vault. In 29 November, 1994 the first mummified body was revealed: that of Veronika Skripetz, died at the age of 38. In the two vaults of the Dominican church altogether 262 coffins were found and opened, 40 bodies more were found in the ossary. More than 1700 objects were registered. After 3 years of hard work of restoration the results of the research of the vault was shown to the public in the permanent exhibition "Memento Mori. Finds From the Church Vault of the Dominicans in Vác".

Kiállítások

Ami a színfalak mögött rejlik – Rejtélyek, sorsok, MÚMIÁK A Természettudományi Múzeum időszaki kiállítása

Bajzáth Judit – Papp Ildikó

Az ötlet

„Világ múmiái egyesüljenek!” a múzeum Ember-tani Tárának munkatársai fejében született meg 2004 októberében. A merész terv szerint a kiállítás a világ különböző részeiről, különböző időben, különböző módszerekkel mumifikált, vagy különbözőképpen mumifikálódott múmiákat mutatta volna be, a váci leletegyüttes megismeretése mellett. Ilyen bemutató még a világon sehol sem volt, Magyarországon pedig egyáltalán nem lehetett az egyiptomi és egy-két kriptában talált múmián kívül, mondjuk dél-amerikai múmiabatyut látni. A nagy tervből lett aztán a kisebb, természetesen anyagi okokból 2005 októberében (!). És akkor jött a szakmai koncepcióváltás: olyan átfogó és hiánypótló vándorolatható kiállítás megépítése és működtetése, amelyik először mutatja be a Váci Fehérek templomából feltárt múmia-leletegyüttest és róluk hiteles, természettudományos ismereteket közöl. A leletegyüttes a múzeum Ember-tani Tárának nevezetes gyűjteménye, és eddig még nem voltak kiállítva.

Kell egy csapat

A koncepció kidolgozása mellett a kiállítást megvalósító csapat összehozása volt a másik legfontosabb tennivaló. Örök vita, hogy kiből álljon, milyen feladatokkal, milyen hatáskörrel. Az MTM gyakorlatában évek óta a Közművelődési és Kiállításrendezési Főosztály felel a kiállítások tervezéséért és megépüléséért, együttműködve a múzeum tudományos részlegeivel. A múmia-kiállítás megvalósításáért felelős csapat tagjai a következők voltak:

- Antropológus-néprajzos szakmai csoport: szakmai rendező (Szikossy Ildikó), szakértők (Pap Ildikó, Kustár Ágnes, Guba Zsuzsa, antropológusok; Zomborka Márta, néprajzkutató); és tizenhat, köztük 2 külföldi, tudományos együttműködő partner. (A tudományos kutatás nemzetközi együttműködésben zajlik.)

- Kiállításrendezési csoport: kiállításrendező (Katus Magdolna), kiállításvezető (Felföldi Zita, Tócsér Jánosné).

- A kiállítás hasznosításáért felelős csoport: közművelődő-múzeumpedagógus (Holler Judit, Hartmann Éva), kiállítási szakreferens (Buzár Ágota).

- PR- és marketingért felelős csoport: PR-munkatárs (Árva Anita).

- Később csatlakozott a kiállítás kivitelezéséért felelős csapat: a C.Enter Informati-

kai- Szolgáltató Kft.(informatikai kivitelezés), Tó-Art Medic Kft (installáció), Oberon Stúdió (látványtervező), Kreatív Flotta (grafikai tervező), Titania Master-Pro Stúdió (multimédiás filmek).

Természetesen a kiállítás létrehozásához nélkülözhetetlen szakmai partner volt a váci Tragor Ignác Múzeum. És persze kellett a „főgonosz”, aki a munkát határidőre „behajtotta”, a kiállítási projekt vezetője (Bajzáth Judit). A leírásból is kitetszik, hogy a múzeum ezt a kiállítását az oly sokat emlegetett projektmódszerrel valósította meg. (Ennek tanulságai külön megéremnek egy írást.)

Kell egy sztori

A kiállítás forgatókönyvének a megírását 11 tagú csapat vállalta magára: antropológusok, kiállításrendezők, látványtervezők, közművelők, néprajzos, informatikusok, közönségkapcsolatokkal foglalkozó munkatársak. A nagy létszám a kiállítás sokrétűségét, különböző technikai megoldásait, többszintű „felhasználhatóságát” tükrözi. Így persze sokkal nehezebb dolgozni, de jobb forgatókönyv állítható össze.

A jó kiállítás számunkra a jó sztorival kezdődik. Amíg nincs meg a kiállítás dramaturgiai és természettudományos szakmai váza, addig nem tölthető meg részletes tartalommal és öltöztethető fel látvánnyal. A forgatókönyv megírásakor ez volt az egyik sarkalatos kérdés, mi legyen a történet? Mit mesélünk el a látogatóknak? Ráadásul egy történetnek van eleje, vége, sőt még tanulsága is. A mi történetünk a következő lett:

A kiállítás a Váci múmia-leletegyüttes feltárásának lépéseit, a múmiák saját, személyes történetét, valamint természettudományos módszerekkel való vizsgálatuk folyamatát és eredményeit meséli el. A történet végére a látogató egy valódi szereplőkből álló, XVIII–XIX. századi kisváros lakóinak biológiai jellemzőit és sorsát ismerheti meg.

A történet úgy kezdődött, hogy a Váci Fehérek Templomának altemplom-ajtaja be volt falazva. A bejáratra véletlenül bukkantak a templom restaurálásakor. Ez a lejárta az altemplom kriptájába vezetett... Ez a befalazott ajtó a kiállítás fő dramaturgiai motívuma: „Ott is lehetnek ajtók, ahol nem sejtet és nyílnak egy olyan helyre, ahol titokzatos, ismeretlen világok vannak.” Az „ajtókat” sorba kinyitva fokozatosan ismerjük meg a teljes történetet.

A kriptából kivezető „ajtó” egy másik térbe nyílik, ahol a megkezdett történet folytatódik. Itt mutatjuk be, hogy mit rejtenek a megtalált koporsók, kiket fedeztek fel a kutatók, milyen

személyes emberi sorsok fejthetők meg. Milyen volt a régi Vác, a XVIII. századi élet Magyarországon. Egy újabb „ajtó”, ami a Tudástárba vezet, újabb történeteket tár fel: miről mesélnek a múmiák, azaz a múmiák tudományos vizsgálatával mi minden tudható meg róluk személyesen: biológiai jellemzőikről, életmódjukról, környezetükről, a korról, amiben éltek stb. Ennek megfelelően kellett a leleteket is kiválasztani. A 21 db múmia képviseli a kriptában megtalált leletek összességét, a XVIII. századi Vác polgárait. A címtablóban szereplő múmiával együtt összesen 22 személyt láthat a közönség a kiállításban.

„Világos, hogy interaktív!”

Fogalmazódik meg a sztori után azonnal. A szakmai koncepcióban megfogalmazottak: a személyes érintettség, a hiteles információátadás, a megértés, az átélhetőség, a sajátélmény stb. csakis ezzel a kiállítástechnikával valósítható meg. Hogyan magyarázhatnánk el a TBC-baktérium kimutatásának menetét jobban, mint interaktív elemek segítségével? Ezért a megvalósításban egy következő szempont is érvényesült: az interaktivitás. (Ez persze azonnal megnöveli a kiállítás költségvetését.)

Átfogó szemlélet

Bár nem szerepe egy természettudományi múzeumnak, hogy más tudományterületek eredményeit adja át, esetleg a művészetek eszközeivel éljen, a kiállítás természeténél fogva interdiszciplináris ismeretek közlésére ad lehetőséget. Nemcsak a szigorúan vett antropológiából, hanem a történelem, az irodalom, a művészetek és a filozófia tanaiból is építkezik. Ezért a kiállítás többretegű:

- Tudományos ismeretterjesztés síkja, ahol a látogató tudományosan hiteles információkat kap a múmiákról;

- Sajátélmény síkja, ahol megteremtődik a személyes érintettség, ahol személyes történetek, sorsok jelennek meg, a látogató megismerheti a mumifikálódott személyek sorsát;

- Esztétikai sík, ahol a múmiák, a halál bemutatása a művészet eszközeivel, nem elborzasztó módon történik.

A célcsoportok megfogalmazása

A kiállítás több célcsoportnak is szól. Elsősorban a nagyobb diákoknak és a felnőtteknek fogalmazza meg a kiállítás üzenetét: nemcsak egyiptomi múmiák léteznek, létrejöttek ideje, helye, módja és miéért sokféle lehet. Magyar-

országban is vannak múmiák. A múmiák az ismeretek valóságos kincstárjai, hiszen saját, személyes történetük van, időutazók. Segítségükkel múltunk egy része ismerhető meg. A múmiák halott személyek. A kiállítás másik fontos üzenete, hogy az elmúlás természetes.

A szakmai tartalom

A Magyar Természettudományi Múzeum Embertani Tárának gyűjteménye a régészeti ásatások során felszínre került emberi csontmaradványokon kívül természetesen mumifikálódott emberi maradványokat is őriz. A 265 egyén maradványaiból álló múmia-együttest a váci Fehérek templomának kriptájából tárták fel 1994-1995-ben. A természetes mumifikálódást az egyedülálló mikroklima, az alig változó, alacsony hőmérséklet, a nagyon gyenge, de állandóan meglévő légmozgás tette lehetővé. A kriptá leletanyaga 1731 és 1838 közötti koporsós temetkezésből származik. A rendelkezésre álló halotti anyakönyvekből és a koporsók felirataiból ismert a betemetettek neve, neme, életkora, bizonyos esetekben a halál oka is. Adatok vannak a családi kapcsolatokra is. A kriptába temetettek többsége polgári, kisebb részük egyházi személy.

A váci leletegyüttes további tudományos értéke az is – szemben a mesterségesen mumifikált testek jó részével –, hogy belső szerveik nagyrészt épségben megőrződtek, ami lehetővé teszi a testek sokoldalú természettudományos vizsgálatát. A tudományos kutatások eredményeiből mintha egy mozaik darabkáit összeillesztenénk rekonstruálhatók a 150-250 évvel ezelőtti városka lakóinak biológiai jellemzői: a megélt életkor, az átélt sérülések és betegségek, a táplálkozási szokások, az életmód, a rokoni és szociális kapcsolatok, az arcvonások stb.

A Fehérek templomában mumifikálódott holttestek megkülönböztető figyelmet érdemelnek azért is, mert ilyen nagyszámú természetesen mumifikálódott gyűjtemény Európában sehol máshol nem létezik, sőt a világon is ritkaságszámba megy. A kiállítás megrendezésével e páratlan leletegyüttest kívántuk a nagyközséggel is megismertetni. Ritkán adódik arra lehetőség, hogy a tudományos kutatások eredményei a nagyközség számára is megismerhetővé, érthetővé váljanak. Ez esetben azonban szinte teljes egészében közkinccsé tehetjük azokat. A kiállításban 18 múmia sorával ismerkedhet meg a látogató. A kiállítás végén lévő Tudástár a múmiák vizsgálatának az utókor számára is fontos üzenetét hordozza. A rég halott emberek különleges utóéletükkel a ma élőkön is segíthetnek.

A múmiák kiállításával kapcsolatban felvetődik a kegyeleti jogok kérdése. Már maga a feltárás is a Váci Püspökség engedélyével történt, csakúgy, mint a múmiák múzeumba történő őrzése. Bár két-háromszáz éve elhunyt emberekről van szó, megilleti őket a kegyelet. Ezt igyekeztünk elérni a kiállítás körülményei-

nek megteremtésével. És ezért kérjük a kiállítás bejáratánál elhelyezett táblán a látogatókat, hogy kellő tisztelettel közelítsenek az egykor élt emberek múmiái felé.

Műtárgyvédelem

A megvalósítás egyik elsődleges szempontja a műtárgyvédelem biztosítása. A múmiák ugyanis speciális környezeti feltételek mellett őrizhetők és mutathatók be. Biztosítani kell az eredeti (kriptabeli) klimatikus feltételeket:

- hőmérséklet: max. 21 °C,
- páratartalom: max. 45 %.

A múmiákat csak legfeljebb 50 Lux értékű, hideg fényvel szabad megvilágítani és pormentes, jól zárható vitrinekben kell bemutatni.

Mivel az új kiállítási épületegyüttes műszaki adottságai (szabályozható hőmérséklet, páratartalom, állandó légmozgás) mindenben megfelelnek a leirtaknak, nagyobb ráfordítás nélkül megvalósíthatók a műtárgyvédelem követelményei.

Vándorkiállítás

A kiállítás megvalósításának másik fontos technikai szempontja a vándoroltathatóság. A bemutató installációs rendszere szétszedhető elemekből áll, saját világítási rendszerrel. Így módon bármilyen adottságú térre (belmagasság legalább 4 m) adaptálható. A számítástechnikai és interaktív berendezések is könnyen beépíthetők, indíthatók.

Tervezés és kivitelezés

Mivel ránk is vonatkoznak a törvények, a kiállítás megvalósítása (tervezés és kivitelezés egyaránt) közbeszerzési eljárás keretében történt. Szerencsénkre a nyertes cég a C.Enter Informatikai-Szolgáltató Kft, valamint a Tó-Art Medic Kft. mindenben rugalmas és együttműködő partnernek bizonyult. A forgatókönyv alapján született meg a kiállítás látvány-, grafikai, informatikai és kiviteli terve a múzeumi csapat közreműködésével, ill. ellenőrzése mellett.

Bár a forgatókönyv jó útmutatónak szolgált, ahogy mondani szokás, az ördög a részletekben rejtőzik. Néhány nagyon nehéz technikai kérdést kellett megoldaniuk a tervezőinknek és kivitelezőinknek. Íme néhány belőlük:

– A kiállítás helyszíne, a múzeum Kiállítási Csarnoka felülről, természetes fényt kap két óriás méretű üvegkupoláján keresztül. Terveinkben teljes sötétség szerepelt, mivel a látványterv alapja a fény-árnyék (sötét) sokrétű jelentése volt. A két, egyenként 14 m átmérőjű kupolát be kellett fedni úgy, hogy a tűzvédelmi előírásoknak is megfeleljen.

– A kiállításban több informatikai alapú interaktív berendezés (érintőképernyős monitorok) mellett egy, eddig Magyarországon múzeumokban még nem használt többcsatornás, multimédiás bejátszó berendezést is használunk. Erre azért van szükség, mert a kiállításunk

egyik kulcslátványa – a múmiabemutató helyszínén – a személyes sorsokat, a XVIII. századi Magyarországot és Vácot megelevenítő 10 percenként ismétlődő 5 perces film. Ennek a különlegessége, hogy 10 különböző nagyságú és elhelyezkedésű felületre egyszerre vetítjük. A film ráadásul 8 különböző képsorozatból áll, amihez hang is társul. Azaz a látogató szinkronban, lát 8 különböző hangos filmet, különböző helyeken, miközben a múmiák között áll. A film a XVIII. századi életet kíséri nyomon a születéstől a halálig, felvillantva ismerős, történelmi személyiségeket, élethelyzeteket, történéseket, tárgyakat, műalkotásokat stb. Fontos volt, hogy a nyitvatartási idő tartama alatt a 10 kivételt mindig egyszerre működjön és egyetlen gombnyomással elindítható és leállítható legyen.

– A kiállítás egyik – most már mondhatjuk – legkedveltebb interaktív eleme, a látogató által indítható CT-berendezés, amivel egy múmia CT-vizsgálata demonstrálható. Az illúziót az teszi teljessé, hogy miközben a CT-berendezés beindul az asztalon fekvő múmiával, egy számítógépen megjelennek azok a felvételek, amelyeket a gép készít a testről. A vizsgálat végén lekérhető a magyarázatokkal ellátott felvételek.

A nehézségekkel tarkított tervek után már csak a kivitelezés maradt hátra...

Most, hogy már működik a kiállítás, teljes sötétség van, működnek a berendezések, pereg a film, jönnek a látogatók, elmondhatjuk, hogy a sokrétű, gondos munka meghozta gyümölcsét: „Kedves Rendezők! A kiállítás nagyszerű, bár a halottakról szól, mégis az »Élet« vonul végig a termeken.” (Idézet a vendégkönyvből)

A kiállítás létrejöttének fő támogatói az NKA és az NKÖM, valamint a HP Magyarország. Bővebb információk olvashatók a kiállítás honlapján: www.mumiak.mttm.hu

A fényképeket készítették: Fuisz Tibor, Katus Magdolna, C.Enter Informatikai és Szolgáltató Kft., Molnár István, Kreatív Flotta Bt.

What Is Behind The Scenes – Secrets, Fates, Mummies The Temporary Exhibition In The Natural History Museum

The exhibition is an outstanding undertaking to present the now nation-wide known finds of mummies from Vác: giving a detailed account of the steps of the work of uncovering, and of the stories behind the mummified bodies. By the end of the exhibition the visitors will have taken an insight into the life and fate of the inhabitants of a Hungarian small town in the 18th century. The finds, consisting of the bodies of 265 individuals buried between 1731 and 1838, were uncovered in 1994-94 from the vault of the Dominican church in Vác. From the death certificates and the inscriptions on the coffins almost all the particulars of the mummies are known, sometimes even the family relationship could be tracked back. The people, whose remains lay in the vault for centuries, mostly belonged to the burghers of the town, some of them to the clergy. In the exhibition the life and after life of 18 individuals are presented, from the time of their burial to the time of uncovering and researching.

Egy kiállítás vendégkönyvébe

Ráduly Emil

A „Rejtélyek, sorsok, múmiák”, a Magyar Természettudományi Múzeum kiállításának létrehozása alapján véve nagyon jó gondolat volt. A téma nem elsősorban a *múmiák* miatt jó és újszerű (hiszen van amúgy is elégséges *rejtély* és *sors* a közbeszédben), hanem azért, mert egy olyan múzeumi kutatási területet mutat be, ahol közös vizsgálati anyagban és annak kiállítási reprezentációjában találkozhatnak egymástól látszólag távol álló (céljukban talán nem, módszertanilag viszont valóban elkülönülő) múzeumi diszciplínák, a fizikai és a kulturális antropológia kutatási eszközei és eredményei. Előre bocsátom, hogy véleményem szerint a találkozás ez alkalommal sem jött létre. A váci kriptá feltárásában, sajnos eredetileg sem vett részt az MTM (dr. Susa Éva, az Igazságügyi Orvostani Intézet munkatársa vezette az antropológiai feltárást), viszont az anyag embertani részének példaszzerű megőrzése és feldolgozásának nemzetközi kitekintésű megszervezése az Embertani Tár elévülhetetlen érdeme. A gyakorlatban kezdettől fogva nincsenek szinkronban a váci leletanyag-ira irányuló kutatások, sajnálatos módon nem alakult ki tartalmi együttműködés a különböző műhelyekben folyó feldolgozó- és kutatómunkák során, így a jelen kiállítás apropóján sem. Ennek részben intézményi-szervezeti okai is vannak, hiszen míg az MTM országos múzeumként forrásokat tudott biztosítani az egyedülálló antropológiai leletanyag példaszzerű megőrzésére, a tárolási körülmények biztosítására, a folyamatos kutatás megszervezésére, addig a váci Tragor Ignác Múzeumban a belső szervezeti-intézményi „hátszéllel” is küzdeni kellett, s kell mindmáig.

Eltérő szaktudományi szemlélettel nehéz, s talán nem is illendő összehasonlítani a mennyiségeket, de azért sokat mond ez az arány: az osszarium leleteivel együtt is csak mintegy 300 személy (ezeknek csak egy része „valódi múmia”, a többi jobbra „csontváz”) földi maradványaihoz közel 1800 db egyedileg nyilvántartásba vett múzeumi „műtárgy” tartozik, a koporsóktól kezdve a leszakadt apró inggombokig bezárólag. Többségük anyaga nehezen kezelhető textilfa, bőr, fa. A mennyiségi arány is lehet magyarázat arra, hogy a leletanyag társadalmi-kulturális szempontú feldolgozása még nem fejeződött be (bár eddig is számos egyedi és általános vonatkozású publikáció és szakdolgozat született az anyagról a fizikai antropológiai vonatkozású publikációk mellett. A feldolgozási és a kutatási munkálatok módszertanilag eltérő jellegűek, de tematikailag sem összehangolt folyamatként jellemezhetőek.

A kiállítás mindkét felében (hiszen valójában két, közös című, de majdnem önálló kiállításról

Halotti köntös hiteles rekonstrukciója, 1782
Authentic reconstruction of a grave garment, 1782

van szó eltérő szemlélettel, eszközökkel, installációkkal) kiemelt hangsúlyt kap a TBC jellemző jelenléte a leletanyagban. Ez nyilván vitathatatlan tény, a tárlatlátogató közönséget is kellően sokkolja a „Morbus Hungaricus” emlegetése, de az árnyaltabb fogalmazáshoz, a történeti kutatások és publikációk stílusához szokott kiállítás látogatóban óhatatlanul felvetődik a kérdés: valóban ez volt-e a jellemző halálok ebben az időben?

A kérdésre a kiállítás nem ad választ, a maga eszközeivel nem is adhat. A kriptá reprezentatívnak sem nevezhető, hiszen esetlegesen, a mai szóval a „felső középosztályból” létrejött mintája alapján ez nem is állítható. A XVIII. századi Vác sem nevezhető reprezentatívnek egészségügyi szempontból a korabeli Magyarországot tekintve. Lakói ugyan jobbágy jogállásúak, s földesuruk a váci püspök vagy a káptalan volt, ugyanakkor a helyi társadalom tagoltsága, szervezetsége, életmódja, tényleges jogállapota mezővárosi jellegű, sok tekintetben még annál is kedvezőbb volt. A domonkos kriptá „vonzáskörzete”, a későbbi nevén Felsővárosi Plébánia területén nagy számban többszintes, kőből épült lakóházak is álltak (épültek) a XVIII. század folyamán, lakóik zömével iparosok, kereskedők és a kisváros egyházi és világi tisztviselői („az értelmiség”) volt.

Vácson ebben az időben az országos átlagot valószínűleg meghaladó színvonalú lehetett az egészségügyi ellátás. Csak ebben a kriptában (de még további két templom volt, ahová „civilék” is temetkezhetek) találtunk több képzett orvost, sebészt, akik a város alkalmazásában állottak. Ezen felül a városban, ebben a korszakban szinte folyamatosan állomásozott valamilyen katonai alakulat, illetve annak törzse, amelynek tagjai

között képzett orvosok is voltak, lehettek. A kriptában talált, szakszerűen boncolt holttestek (amelyek a kiállítás látványosságai egyébként, s tanult orvosok működését bizonyítják) szintén azt erősítik meg, hogy a kiállítás által sugallt képzetellen ellentétben Vácson az egészségügyi helyzet a kor viszonyai között nem lehetett a legrosszabb. Az országos mortalitási adatok alapján a történész köztudat és közmegegyezés szerint a TBC a XIX. század végén, egészen más gazdasági állapot és lakókörülmények között lett össztársadalmi értelemben vett súlyos problémává. Persze a XVIII. századi Vácson ez a ténylegesen jelenlévő fertőző betegség néhány egyedi esetben látványosan súlyos példákban jelent meg, de a kiállítás ezeket, sajnos túlhangsúlyozza. Ebben a korszakban az igazán „Morbus Hungaricus” a rendszeresen visszatérő országos járványok jelentették, mint pl. az 1740–41. évi nagy pestisjárvány (voltak kisebb járványok is). A kriptá leletanyagában ez persze nem jelentkezik a korabeli közigazgatás-közegészségügy eredményes működése következtében, de a város lakosságának legalább tíz százaléka így is áldozatul esett.

A kiállítás címe is arra utal, hogy rendezői talajában nem a történelmi tények, hanem a rejtelmek izgatták. Ez nyilván összetettségű a célközönség érdeklődésével, s ebből a szempontból érthető is a kettős kiállítás első részének hangulati bevezetése és kialakítása. A kiállításrendezők érdeklődése olyan területekre is elkalandozott, ahová (múzeumi kiállítási körülmények között) talán nem kellett volna.

Problémák vannak mindjárt a kormeghatározással, pedig ez egyszerű dolog lehetne újkori anyag esetén. Egy temetési leletanyag csak

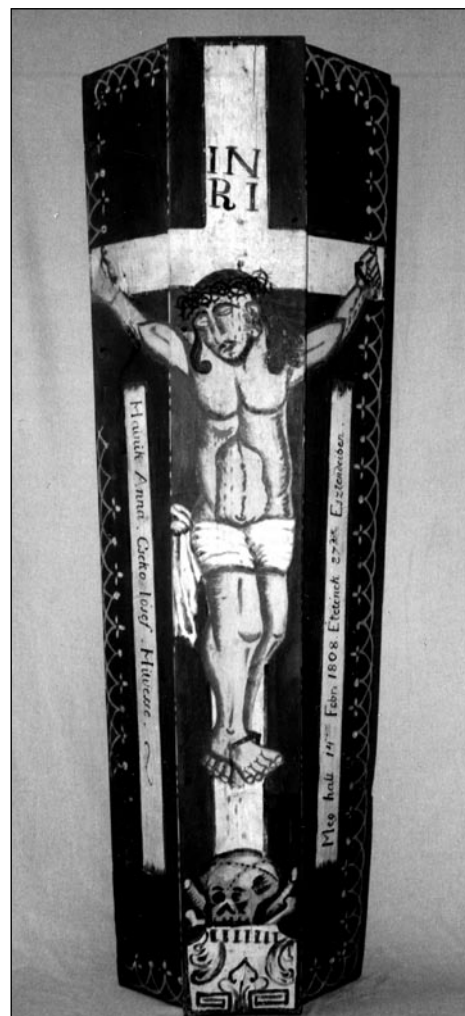
nagyon nagy bátorsággal írható le, határozható meg az „1674-1838 között éltek” formulával. A kezdő dátum eleve érthetetlen, hiszen azt sem tudjuk, mikor került az első holttest a kriptába, továbbá a korai koporsók zöme datálatlan. (A jelek szerint 1730, a nagy, nyilvános kriptá megépítése előtt már valószínűleg temetkeztek a templom alatti pincékbe.) A legkorábban elhunytak születési évét név hiányában sohasem ismerhetjük meg, ráadásul többségük bevándorló volt, távoli tartományokból származott. Az viszont pontosan tudható, hogy nem 1838-ban volt az utolsó betemetés a kriptába (amelyet 1808 után gyakorlatilag temetkezésre már csak kivételesen, két esetben használtak). A kriptá egyik névtelen „lakója” ugyanis 1841 húsvétján még Nagyváradon meggyönt, halálának ezt követő időpontja azonban ettől még mindig bizonytalan, csak a jó állapotban megmaradt látványos viselete adhat némi támpontot a kor meghatározásához.

Hasonlóan pontatlan, alaptalan állítás több is van a kiállításban, amelyekre nehéz magyarázatot találni. A feltárási fotódokumentációk alapján, a tárgyi anyag részletes ismerete nélkül és kellő forráskritikai szemlélet hiányában furcsa eredmények születtek. A kiállítás rendezőinek állításával szemben, pl. az 1748-ban elhunyt, W. M. monogrammal azonosított személy valószínűleg nem Winkler Mátyás laikus szerzetes, akiről más forrásból tudható, hogy szakmáját tekintve asztalos volt. W. M. koporsója ugyanis éppen az egyetlen, amelyet biztosan nem asztalos, hanem egy barkácsoló kedvű személy készített, valószínűleg saját maga számára, természetesen halálát jóval megelőzően, hiszen a gazdagon díszített koporsón szereplő évszám utolsó két számjegyét jól láthatóan már egy másik kéz festette fel utólag. W. M. holttestére egy stílizált szerzetesi öltözet került a kiállításban, ráadásul kékre festve, ami a „váci fehér barátok” esetében joggal furcsálható. A feltárást során egyébként értékel-

hető viseletelem nem volt megfigyelhető ebben az esetben (egy köpenytöredék került csak elő), az öltözet tehát minden részletében félrevezető.

A kiállítás rendezői a többi esetben is nagyvonalúan viszonyultak a viseletekhez, amelyeknek egyike sem tekinthető hiteles rekonstrukciónak vagy másolatnak. Nem követték a feltárási dokumentációban szereplő megfigyeléseket, nem vették mintául a megőrzött viseletdarabokat, de a korabeli egyéb ábrázolásokat, analógiákat sem. Így kaphatott Orlovits Mihály pantalló-szabású zöld nadrágot (pedig valószínűleg testhezállós szabású kéket viselhetett eredetileg, legalábbis kék selyemmel bevont gombjai fennmaradtak. Viseletéből szinte csak a zsinórozás ismert (az ma valóban zöldnek látszik a fémszalak korróziója miatt), a posztoszövet azonban maradéktalanul megsemmisült az idők során, mint a legtöbb ilyen anyag a váci kriptában. Fisher Antal kirurgus viselete sem maradt fenn, csak a fotódokumentációból látható, hogy németes öltöze (mellény, térdnadrág, selyem nyakkendő) jóval elegánsabb volt annál, mint amit a kiállításban kapott (egy ügyetlen cipővel is kiegészítve, bár őt eredetileg cipő nélkül temették el).

A közönség természetesen nem ismerheti az egyes személyek eredeti viseletét, nem tudhatja, hogy mennyi maradt meg belőle, alkalmasak-e a maradványok és a feltárási dokumentumok a viseletek rekonstrukciójára? A bemutatásra kerülő tetemek kiválasztási szempontja láthatóan nem az volt, hogy melyekhez tartoznak jó megtartású, a színeket, a szabásvonalakat, stb. részletesen őrző leletek, a sokkal összetettebb női viseleteket pedig még nem is említettem. Ahol lehetett volna a hitelességre törekedni, ott is a könnyebb megoldást, a felszínes rekonstrukciót választották. Pl. Würth Ferenc kanonok (a korszak egyik nagy tekintélyű, meghatározó szerepű váci főpapja) koporsójában jó állapotban megmaradt az igényes kivitelű fekete selyem reve-

Hajnik Anna koporsója, 1808
The coffin of Anna Hajnik, 1808

renda, a cipő és a birétum. A kiállításban viszont valami egész más látható, kiegészítve egy értelmezhetetlen, tenyérmű széles, hosszú rózsaszín szalaggal. Ráadásul a fejét egy rozmarin koszorúval is feldíszítették, ami pedig csak gyermekek, ill. a még nem házas leányok, kivételesen ifjak koporsójában fordult elő. Egy másik neves váci egyházi személy, Simon Antal (a Siketnéma Intézet első igazgatója) is kapott bőven rozmarinot a kiállításban, hasonló elrendezésben, mint az eladósorban lévő lányok esetében lehetett szokás akkoriban a városban. A rozmarin díszítőmotívumként is gyakori a váci kriptá festett koporsóin, de természetesen csak gyerekek, ill. leányok esetében. A példák tovább sorolhatóak, a lényeg az, hogy a történeti szemléletű társadalomkutató megfigyeléseit, ismereteit, értelmezési eszközrendszerét indokolatlan volt ilyen mértékben figyelmen kívül hagyni a kiállítás megvalósítása során.

Mindezekről függetlenül, önmagában is nehéz kérdés az, hogy hogyan kell és lehetséges korrekt módon bemutatni egy mumifikálódott holttestet múzeumi kontextusban. Csontvázak esetében a felöltöztetés gondolata általában nem merül fel, ezért a múzeumok kezelésében lévő leletanyagok kiállítási és egyéb reprezentációiban az emberi maradványok és a temetési mellékletek határozottan elkülönülnek egymástól. A jelen kiállítás

Fiatal lány a ravatalon, rozmarin díszítéssel, 1795. Rekonstrukciós rajz: Sabján Tibor
Young girl on the catafalque, with rosemary-decoration, 1795. Reconstruction sketch: Tibor Sabján

második részében, amely a váci múmiák orvosi vizsgálatáról szól, ennek az elvnek megfelelően viseletek, tárgyi mellékletek nélkül jelennek meg a látogató előtt a tetemek, így azt a jelentést hordozzák csupán, ami az adott kiállítási fejezet tematikájából következik. A látogatók egy része elsősre nyilván idegenkedve fogadja a holttestek szinte tapintható közelségét, de az orvoslástörténeti kutatások kontextusában ez természetesen hamar feloldódik. Tapintatosabb „tárgy kiválasztással” azért lehetett volna ezen valamit segíteni, hiszen pl. a CT-vizsgáló-berendezésben bemutatott személy előnytelen testalkata már kortársainak is nehézséget okozott abban, hogy illendő módon, a közösség elvárásainak megfelelően felravatalozhassák.

A múzeumi kiállításban bemutatott felöltöztetett holttestek esetében nem működik a hagyományos, közvetlen viszony a „múrtárgy” és a befogadó, a látogató között, pontosabban csak abban az esetben működne, ha az eredetiség nyilvánvaló lenne, vagyis a holttestek és ruházatauk a feltalálásuk-kori állapotukban (*in situ*) kerülnének a vitrinbe. Minden más esetben a kiállítás tulajdonképpen tudatosan hamis látszatot kelt, hiszen az „eredeti” múmiát olyan mesterséges környezetben mutatja be, amely a látogató szemében hitelesnek tűnik. Az eredeti, restaurált ruhadarabokat nem lehet a holttestekre visszahelyezni, ezért másolatot vagy rekonstrukciót kell készíteni. Foltos, nagyon szennyezett, elszíneződött, szakadozott viseletdarabokról (ilyenek kerülnek elő egy kriptafeltárásból) nincs sok értel-

me másolatot készíteni. A hiteles rekonstrukció során (ha elegendő támpont áll rendelkezésre) elkészíthető a ruházat temetési állapota, ez azonban óhatatlanul *újszerű* lesz a múmia állapotához képest, hiszen ő nem rekonstrukció, hanem *eredeti*, de több száz évvel *„idősebb”*. A leginkább vállalhatatlan eljárás a múzeumi gyakorlatban az, ha a rekonstruált viseletet mesterségesen „hozzáöregítjük” a múmiához. A váci Tragor Ignác Múzeum *Memento Mori* című állandó kiállításának tervezésekor 1998-ban már szembesültünk ezzel a máig feloldhatatlan ellentmondással. Akkor a hiteles rekonstrukció megoldását választottuk, de úgy, hogy a kiállítási interpretálásban a hangsúly ne az újraöltöztetett múmiákra, hanem a holttestek felravatalozására, a dokumentációk alapján rekonstruált ünnepléses körülményekre essen.

A *Rejtélyek, sorsok, múmiák* című kiállítás rendezői a viseletek és temetési kellékek terén nem is törekedtek a hitelességre, a jellemző és ellenőrzött jelenségek bemutatására. A legtöbb esetben (jobb szó híján) stilizált öltözékekben bemutatott múmiák tulajdonképpen csak statiszták, akik borzongató színházi díszletben, jelen esetben egy titkokkal terhes kriptában mutatkoznak. A kiállítás alcíme ugyan éppen ezt ígéri, pedig a kiállítás második fele (alapvetően más szemléletű megközelítéssel, eltérő installációval, stb.) nem titkokat, hanem ismereteket közöl. Az első részben megismert titkok a valóságban persze többnyire találgatások és álkérdések (mikor, miért és hogyan vágták le egy apáca ujját, miért vették ki

a szívét egy másikkal, stb.). Nincs semmi jelentőségük a mai kor embere számára ezeknek a „tényeknek”, eredetileg sem jellemző esetekről van szó. A legnagyobb baj az, hogy a kiállításnak ez a bevezető része nem is emlékeztet egy múzeumi kiállításra, sokkal inkább a manapság divatos „tudományt népszerűsítő” kereskedelmi televíziók és színes magazinok stílusát követi, azok eszköztárszerét alkalmazza.

A múzeumot látogató közönség jóhiszeműen úgy véli, hogy ebben a kiállításban a történeti valóság egy ritkán látható szeletét látja, s azt természetesen hitelesnek is fogadja el. Valójában ez a kiállítás csak egy egyszerű dioráma (mégis csak a Természettudományi Múzeumban vagyunk!), ahol a múlt sokrétűsége, a pontos és lényeges ismeretek helyett csupán borzongató hangulati élményt kapunk. A váci kriptaleleteknek a történeti muzeológia elvárásainak megfelelő feldolgozása és bemutatása pedig továbbra is várat magára.

Into The Guestbook Of An Exhibition

One of the most unique anthropological finds, the mummies of the Dominican church of Vác are displayed in the Hungarian Natural History Museum in a special, archaeological-natural history exhibition. The finds were discovered when in 1994 the renovation of the church was started. A huge vault was found containing coffins where the mummified bodies of 265 individuals lay, untouched for more than 200 years. The author of the article gives a detailed analysis of the show, not omitting its strong and weak points.

(Al)világot járt múkincseink Út a kiállításához

Buzinkay Péter

Különös tárlat megrendezésébe vágott bele az idei év első hónapjaiban a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) az Országos Rendőrfőkapitányság (ORFK) és a Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnoksága (VPOP). A tárlat nem azért sajátos, mert a legkülönfélébb tárgyak, régészeti leletek, templomi kegytárgyak, régi és modern festmények, köztéri szobrok, középkori kódexek kerültek egymás mellé, ilyen múzeumokban is látunk. A kiállítás azért rendhagyó, mert a válogatás kizárólagos szempontja és összekötő szála az alvilági előtörténet volt: ilyen tárlatot nemcsak a hazai közönség nem láthatott még, de nemzetközi párhuzamai sem gyakoriak.

Miért hát a kiállítás, miért éppen most és miért éppen itt? A válasz – az eseményeket ismerők számára – egyértelmű, bár röviden elmondani nem lehet, hiszen hosszabb előtörténete van. Kulturális örökségünk veszélyeztetettsége nem újkori dolog. Háborúk során már az ókorban is kedvelt hadizsákmány volt a művészet bár-

Részlet a kiállításból – Detail of the exhibitions

melyik kincse, s ez azóta sincs másként. (Elég a nemrég hazakerült sárospataki könyvekre, vagy a még mindig „hadifogságban” levő több tízezer tétéles második világháborús múrtárgyvesztésünkre gondolni.) A művészet és a kultúra emlékei azonban nemcsak a háborúskodások

során vannak veszélyben, hanem békeidőben is: a tolvajok, csempészek a múzeumokat, köz- és magángyűjteményeinket, de műemléktemplomainkat, kastélyberendezéseinket, köztéri szobrainkat sem kímélik. Különösen is azóta, hogy a XX. században jelentősen megélenkiült a

Részlet a kiállításból – Detail of the exhibitions

nemzetközi műkereskedelem, valamint a nagy műtárgyvásárló országok múzeumai és gyűjtői egyre nagyobb étvággal szedik össze kollekcióikat.

E veszélyeket felismerve születtek nemzeti törvényeink, majd a nemzetközi összefogás jegyében az 1970. évi Unesco Egyezmény és az 1995-ös Unidroit Egyezmény, és az európai unió irányelv is, hogy kulturális örökségünket érintő jogellenes cselekményeket, az illegális műtárgyforgalmat a jog eszközeivel is visszaszorítsák. Sőt ezt kiegészítendő etikai ajánlások is születtek a múzeumok, műtárgyvásárló gyűjtők és kereskedők számára is, hogy az érintettek a jogi eszközök hiányosságait az önként vállalt tisztességes eljárásukkal egészíthessék ki.

A hazai jogalkotás ezt igyekezett követni, a műtárgyak védeltségéről, kiviteli engedélyezéséről szóló rendelkezések mellett, a fenti nemzetközi egyezményeket is hatályba léptették. A gyakorlatban azonban ez még kevés volt, így 1997-ben, majd 2001-ben a belügyi és a kulturális tárca megállapodásban rögzítette alárendelt intézményeik együttműködésének szükségességét. A belügyi oldalon ekkor hozták létre az ORFK-án a Műkincsvédelmi Alosztályt, amely a kulturális oldalon a KÖH-hel (ill. elődintézményeivel) vehette fel a kapcsolatot. Az elmúlt két-három évben egyre élénkebb, szorosabb munkakapcsolat alakult ki az említett hatóságok munkatársai között, majd a Vám- és Pénzügyőrség is jelezte szorosabb együttműködési szándékát, hiszen a műkincs-csempészet hatékonyabb felderítéséhez – a rendőrséghez hasonlóan ők is – szakmai segítségre szorulnak.

Kialakultak tehát a kapcsolati pontok, az információáramlás, a kölcsönös tájékoztatás, képzések rendje, s 2004-től a KÖH internetes honlapján is megkezdődött a lopott műtárgyak adatbázisának rendszeres feltöltése és frissítése. Ehhez 2005 elejétől egy ingyenes szolgáltatás is társult: az adatbázisba bekerülő lopott műtárgyak adatairól az aukciós-házaknak, régi-ségboltoknak, galériáknak és bárkinek, aki beje-

lentkezett a KÖH elektronikus úton (e-mailen) rendszeresen közvetlen tájékoztatást küld.

2005 nyarán tehát megérett a helyzet arra, hogy a munkakapcsolatok intézményesítése is megkezdődhessen. Ennek jelentőségét nem csupán abban kell látni, hogy a kialakult együttműködés rendjét rögzítse (fegyveres testületeknél ez is nélkülözhetetlen, ugyanis ha ez nem parancs, akkor nem kell és nem is lehet végrehajtani), hanem a közös továbblépés irányait is kijelölje. A megindult egyeztetések egy pontján szükségessé vált a három hatóság legfelsőbb szintű vezetői találkozója is. 2005 novemberében e találkozó során, a felmerült vitás kérdések rendezése után határozta el a három hatóság vezetője, hogy a háromoldali együttműködési megállapodás aláírásához méltó körülményeket kell biztosítani. Így merült fel a gondolat, hogy az ünnepélyes aláírás háttérét, mintegy illusztrációként pár a bünyügyi eljárás során megkerült műalkotás kiállítása adhatná. A gondolatot mindjárt továbbfűzve arról is döntés született, hogy ez legyen egy, a teljes büntüldözői tevékenységi kört bemutató közös kiállítás.

A háromoldali, ORFK-VPOP-KÖH együttműködési megállapodás aláírásának és evvel együtt a közös kiállítás megnyitásának időpontját végül március 22-re tűzték ki, így az előkészítésre alig három-négy hónap maradt. A kiállítás helyszínét és csaknem teljes költségtérítését a KÖH biztosította, a BM Országos Bűnmegelőzési Központjának hozzájárulásával. Az ORFK és a VPOP a saját hatáskörükben felderített ügyeket és műtárgyak „hozta”, a KÖH pedig a rendezés, szervezés és a kivitelező céggel való egyeztetés terheit vállalta magára. A három hatóság munkatársainak rendszeres találkozói és folyamatos kapcsolattartása révén kiforrott a kiállítás koncepciója és a megvalósítás menetrendje is.

A kiállítás mintegy 130 tételét és azok bünyügyi történeteit, illetve a tárgycsoportokat bemutató szöveges és fényképes tablókat, valamint a kivetítőket is végignézve a látoga-

tó szomorú képet kaphat arról, hogy valójában minden, ami mozdítható, hozzák, viszik, s arról is, hogy „bűnözőink” sajnos igen jó ízléssel rendelkeznek. A rendezés alapvető célja örökségünk veszélyeztetettségének minél teljesebb bemutatása, és ezen keresztül a szakmai, illetve a széles nyilvánosság, sőt a döntéshozók figyelmének felhívása volt. Ezért kerültek külön csoportokba más-más bűncselekményből származó tárgyak: lelőhelyek kifosztásából vagy csempészsakmányokból származó régészeti leletek, templomaink kincsei: liturgikus, szakrális tárgyak, közgyűjteményi anyagok, régi és modern festmények, műemléképületek tartozékai és csaknem védtelen köztéri alkotásaink darabjai. Az elmúlt évek eseményeit összegyűjtve és csoportosítva így láthatóvá lett, hogy műkincseink, örökségünk veszélyeztetettsége nem csupán néhány véletlen és egymástól elszigetelt esemény, hanem ez mára komoly és intézkedést igénylő üggyé vált.

A szakmai előkészítés mellett nem kis gondot (és pénzügyi terhet is) jelentett a kiállítás megfelelő biztonságának, vagyonvédelmének megteremtése is, hiszen a látlatnak otthont adó Örökség Galéria a korábbiakban nem állított ki ekkora mennyiségű és értékű műtárgyanyagot egyszerre. Itt szerencsére vagyonvédelmi cégek (*B Consulting Service Vagyonvédelmi Kft.*, *Persecutor Vagyonvédelmi Kft.*) önzetlen támogatására is számíthatunk. Munkánk elismerését jelentette, és a továbblépés szempontjából is fontos esemény volt, hogy – a háromoldali együttműködési megállapodás aláírásával egybekötve – a kiállítás megnyitását a belügyminiszter vállalta el.

Reményeink szerint a kiállítás és a frissen aláírt együttműködési megállapodás nem a végállomás, hanem a műtárgyakkal kapcsolatos jogellenes tevékenységek elleni küzdelemnek csak fontos állomása, amit továbbiak fognak követni: létrehozva az együttműködésnek egy szorosabb intézményes formáját, és nem utolsósorban a hatósági munkát is hatékonyabban kiszolgáló, egyúttal a nyilvánosság számára is könnyebben kezelhető teljeskörű, a lopott és keresett műtárgyakat nyilvánartó adatbázist.

Treasures from the (Under)world The way to the exhibition

A very special exhibition was set up by three organisations, the Bureau for the Protection of Cultural Heritage, the Hungarian National Police and the National Customs and Excise Office. It began with the initiation of more efficient co-operation among these offices in order to prevent and settle crime cases involving art treasures. Hungary has already adopted the relevant international standards and has joined the corresponding international agreements but still there is a lot to do in this respect. The co-operation that has been reinforced upon this idea was celebrated by a special exhibition presenting objects that were stolen. There is a wide range of exhibits from medieval codices to statues, and this action is also meant as an awareness-raising act, opening towards a larger public.

Műanyag kiállítás a Néprajzi Múzeumban

Beszélgetés az alapanyagokról Torma László restaurátorral

Marton Erzsébet

Enumeráció

M. E. Hálás vagyok a sorsnak, hogy a 'Könyvesen' dolgozva volt alkalmam megismerni a restaurátorokra jellemző – régészektől és más muzeológusoktól eltérő – elemző, anyagokhoz kötődő gondolkodásmódot.

T. L. Szerintem teljes életet csak úgy lehet élni, hogy ha a szellemiség és a gyakorlatiasság egyként működik az emberben. Ez sok emberből ki is tör; hogy manuálisan is csinájának valamit, esetenként művészettel is foglalkozzanak.

M. E. Beszéljünk a pályáról. A Néprajzi Múzeumban több mint harminc éve – elsősorban bőrök – restaurálásával foglalkozol. Hogyan kerültél ide?

T. L. Kémiai-vegyipari képzésben részesültem a Chinoiban. Nem nagyon szerettük, ám mivel gimnáziumban nem voltak jó jegyeim matematikából, nem tudtam rögtön továbbtanulni, ezért megtanultam apám mesterségét. Ő szűcsmester volt, nekem is megvan a szűcsmesteri képzésem, azóta tulajdonképpen továbbviszem, mint szolgálatot. Dolgoztam szűcsmesterként, utána egy antikváriumban – együtt ez négy évig tartott – majd a múzeumba kerültem. 1966-ban érettségiztem, és 1971-től dolgozom a Néprajzi Múzeumban, a 'képzőn' 1979-ben védtem meg a diplomámat.

M. E. Az ember egész életében menekül a családja elől, és rá kell jönnie egy idő után, hogy mégis mennyire meghatározza az érdeklődését, a jellemét. Én is azért lettem régész, mert fél éves latin-történelem tanulás után az egyetemen rájöttem, hogy hiányoznak a tárgyak.

T. L. Ezt meg tudom érteni. Például a műanyag kiállítás kapcsán észrevettem, hogy ha én állandóan a szellemi oldalt kell, hogy képviseljem, egy idő után nekifogok valami gyakorlati tevékenységnek. Mostanában, a Rádióban Szakács Ildikóval egy éjjeli műsorban beszélgetünk, és ennek kapcsán elgondolkodtam azon, hogy vajon ez a gyakorlatiasság a művészetben, a tudományban hogyan működik.

M. E. Nagyon fontos dolognak érzem, sőt azért kértelek fel erre az interjúra is, mert ez tetszett meg a tárlatvezetésedben.

A kiállítás háttéréről

T. L. Arra jöttem rá, hogy azért szeretek a Néprajzi Múzeumban dolgozni, mert a mindennapok kultúrája közvetlenül érint mindenkit. Hogy a tárgyi kultúrában ilyen sok tiszta, világos megoldás van, engem mindenképpen doppingol. Olyan jó értelemben véve teszi mindennapivá a tudományt, hogy ez sokszor még a néprajzkutatók számára sem világos.

M. E. Hozzáteszem, hogy a régészek egy része sem. Mivel a régészettudomány közel kétszáz éve 'úri foglalkozásként' indult, nagyon sokszor – a művészettörténethez hasonlóan – külső jegyek leírásából indult ki. Éppen a természettudományos módszerrel végzett radiokarbon kormeghatározás, a technológiai vizsgálatok jelentették ebben a gyakorlati fordulópontot.

T. L. Már két éve szeretnék benyújtani – csak a műanyag kiállítás ezt háttérbe szorította – vezetéssel OTKA pályázatot, amellyel létrehoznánk egy néprajzi anyagismeret adatbázist. Benne lenne az anyag – a színezékektől a kerámián át a rostos anyagokig –, a technológia, a tárgyi kultúra és a vizsgálati lehetőségek. Nem bonyolult, hanem például az első szempont lenne mindjárt az érzékszervi vizsgálat, nevezetesen mi az, amit minden segédeszköz nélkül, tudással és tapasztalattal meg lehet oldani.

M. E. Erről eszembe jut Bándi Gábor, aki megnyalta a cserepet, hogy a kelta korongolt edénytöredéket a korongolatlan bronzkoritól megkülönböztesse.

T. L. Amikor Finnországban tanítottam, a hallgatóknak a nyersbőr tulajdonságait akartam bemutatni. Tizenhat lány volt a csoportban, s a legnagyobb meglepetésemre a segítségnek hívtak finn tanár a szájába vette a bőrt és megrágtta. Azonnal kért sót, mert addig nem merte beáztatni, ugyanis azt mondta, hogy a nyersbőr nagyon savas, ha beáztatja, azonnal össze fog ugrani.

M. E. Ez olyan tipikus női dolog. Például anyagboltban az ember nem vesz ruhaanyagot anélkül, hogy meg ne érintse – bár ezért az eladók mindig haragszanak.

T. L. Tudod, mi volt a hibája a 'Félre gatyá, pendely' kiállításnak? Úgy volt kiállítva először, hogy mindent meg lehetett fogni. Egy hét után foltos lett minden ruhadarab, és kénytelenek voltunk dobogót állítani elé, hogy ne lehessen a szép néprajzi anyagot megfogdosni. Ezért van a műanyag kiállításban egy doboz, amibe bele lehet nyúlni, és meg lehet minden anyagfaját tapintani.

M. E. Ehhez hasonló a Victoria and Albert Múzeumban láttam Londonban a kerámia kiállításon. Volt egy nagy fiókos szekrény, töredékekkel, amit a látogatók kihúzhattak, kézbe vehettek, az ép, festett porcelánedények viszont bent voltak az üvegtárlóban. Meg is kapta pár éve az „Év európai múzeuma” díjat.

T. L. Véleményem az, hogy egy kiállításnak elsősorban látványként kell működnie. A látvány olyan összefüggéseket kell megteremtenie, hogy az is, aki nem akarja elolvasni a szövegeket, kapjon ismeretanyagot. Tehát ez a látás. Ezt követheti a tapintás. A szaglás. Olyan kiállításokat kellene építeni, ami az emberek érzékszerveihez hozza közel a tárgyakat. Rendben van, hogy szellemi mondanivalót is kell közvetítenie, de közvetlenebb a kiállítás, ha az érzékszervekre is hat. Gondold el, ha a műanyag bekerül egy múzeum-

ba, már más a hozzáállás a tárgyhoz. Azért, mert múzeumban van, más szemmel nézünk egy egészen hétköznapi tárgyra. Ez azért jó, mert eleve a másik oldalát is be lehet mutatni, sőt azt is, hogy a tárgynak jelentősége van, azért van a múzeumban. Ugyanez hátrány is lehet.

M. E. Felhívnom a figyelmet a bevezető tablón Moholy-Nagy írására!

T. L. Kimaradt a Moholy Nagy László idézetből egy mondat, amit csak pontatlanul tudok idézni, de az a lényege, hogy nem a kereskedelem meg az ipar a fontos, hanem az ember maga. Ő már a fogyasztói kultúra szelét megérezte akkor, és rögzítette azt, amit a designerek ma is szem előtt tartanak, hogy a tárgyak tervezése szempontjából az ember a legfontosabb.

A műanyag kiállítás

M. E. Én szegény bölcsész megláttam a műanyagok családfáját – és elszörnyedtem. Olyan, mint egy valódi családfa, de a megfejtéséhez szükségem volt a szakmai vezetésre, s arra kérek ismételd meg!

T. L. Ha meglepetést szeretnék okozni, akkor úgy kezdeném, hogy az első műanyag már 1570-ben megszületett. Tulajdonképpen akkor nem tudták, hogy ez műanyag, de a bencés apátok már készítették kazeinből tárgyakat, egyébként az a kis gyufatartó készült kazeinből. Ez túróból van. A fehérjét vízzel forralják, feloldják lúggal, s akkor kapnak egy átlátszó képlékeny anyagot.

M. E. Jé, az apám evvel ragasztotta a porcelánt.

T. L. Az első adat tehát 1570-ből van, aztán feledésbe merült, és csak az 1900-as évek elejétől újították fel a módszert.

M. E. Tehát ezért az első ág a családfán a fehérje.

T. L. A fehérje csak egy példa volt. A műanyagoknak olyan előzményeik voltak, amiről ugyan nem tudták, hogy ezt később műanyagoknak fogják hívni, de vagy tulajdonságaik, vagy a technológia révén tulajdonképpen műanyagoknak tekinthetők. Ilyen a linóleum vagy a gumi.

M. E. Mi a helyzet a másik oldalággal? Ezek szinkronban vannak?

T. L. Ha meg akarom határozni, hogy mi a műanyag – az első gondolatom: tulajdonképpen nincs is olyan, hogy műanyag. Vagy természetes alapanyagok léteznek, vagy mesterségesek. A földgáz, kőolaj, kőszén – ezek a szintetikus műanyagok alapjai, de előtte már léteztek cellulóz típusúak vagy gumik –, amelyek mind természetes alapúak. Ezek tehát a másik oldal ágai. A családfa pedig néprajz egyik bemutatási eszköze.

M. E. Van-e a két oldal között lényeges különbség?

T. L. Vízszintesen nézve ez egy történeti kronológia. Tehát a legelső szintből látszik, hogy a

természetes alapú műanyagok voltak a legkorábban.

M. E. Például a vulkánfiber bórönd, a linóleum.

T. L. A műanyagok meghatározása a következő: olyan ipari felhasználásra alkalmas anyagok, amelyek szerves óriásmolekulából állnak, és vegyipari módszerekkel állítják elő. Tehát a vulkánfiber még nem tekinthető teljes mértékben műanyagnak, mert csak megoldják a papír felületét, s akkor egy olyan réteg jön létre, amely tulajdonságait tekintve viszont már műanyag.

M. E. Egy óriásmolekula?

T. L. Igen. Hiszen a papír, mint cellulóz is már óriásmolekula, csak ez mosható, nem ázik át. Ugyanez a helyzet a másik ággal. A viaszosvászonnal, annak viszont van egy másik tulajdonsága, hogy lenolajjal készült. A lenolaj ismét egy óriásmolekula lesz, mert természeténél fogva polimerizálódik. Természetes úton ugyanazt játssza el, amit az ember, később a műanyaggal megtett. A természetes polimerizáció eredménye a viaszosvászon – ami ma már PVC –, a linóleum, amit ugyan Magyarországon soha nem gyártottak, de a mai napig használatban van a művészek által használt linóleum, és azt gyártják. A bakelit, a nylon – minden olyan kifejezés, ami a műanyagokra vonatkozik – mára általános használatúvá vált. A linóleum megnevezést használjuk az összes műanyagpadlóra, attól függetlenül, hogy az alapanyaga PVC vagy bármi más. A mai nejlonszatyor poliamidból készül, mégis nejlonnak hívjuk. Kialakult a kiállítás rendezése során egy hipotézisem, hogy az ember hogyan bánik a műanyaggal? Úgy bánik, mint amilyen ő maga. Mivel saját maga által készített anyag, vagy nem becsüli eléggé, vagy nagyon is fetisizálja.

M. E. Mi az a latex?

T. L. Ami a gumifából kicsorog, az a kaucsuktej, és ha elpárolog a nedvesség, nyersgumit kapunk, ez a latex. Ezt azután vulkanizálják, magyarul ként építenek be a molekulái közé, s ezért rostok alakulnak ki közöttük kénhidakkal. Azaz, így lesz belőle óriásmolekula, s ezáltal műanyag. A köznyelv mégsem tartja a gumit műanyagnak. Ugyanez vonatkozik a mesterséges színezékekre vagy a gyógyszerekre. Tulajdonképpen mindegyik lehetne műanyag.

M. E. Miért? A mesterséges színezékek óriásmolekulák?

T. L. Azért nem teljesen, ám a népi kultúra színvilága teljesen megváltozott tőlük. Itt bemutattuk a műtrágyát, műbort, mógumit, amelyeket a köznyelv nem tart ugyan műanyagnak, viszont ide sorolhatók; helyesebb lenne a *mesterséges anyag* kifejezés. Ténylegesen műanyag viszont – a cellulózból készült – celluloid. Ami tulajdonképpen fából van, a cellulózt kivonják, nitrálják, ez a cellulóz-nitrát, amely az első nagyon gyúlékony filmek alapanyaga lett. A celluloidot aztán nagyon sokféle kezdték el használni. Jellemző hogy a celluloid úgy született meg, hogy anyaghiány keletkezett a világban, ami az egész műanyag kérdésre jellemző.

M. E. Mi történt 1869-ben?

T. L. A kémia akkor volt a csúcspontján, és

kiírtak egy pályázatot elefántcsont helyettesítésére. A celluloid lett a győztes, készítették belőle billiárdgolyót, ám annak nem vált be, viszont nagyon sok más célra felhasználhatóvá lett, mint pl. a film. A celluloidnak egy baja volt, hogy gyúlékony, ezért mindenféle kísérletet végeztek ennek megszüntetésére. Melléktermékei lettek a viszkózból készült szivacs, a celofán, a tapétaragasztó.

M. E. Mi a bakelit?

T. L. Beszéltünk a tudomány furcsaságairól. Az 1870-es években már előállítottak olyan műgyantát – ez a bakelit alapanyaga – amellyel nem tudtak mit kezdeni. Nem volt pontos fagyáspontja, forráspontja, tehát olyan tulajdonságai voltak, amelyeknek a kémikusok principiumai nem feleltek meg. A gyantásodás a kémia tudományában, mint tévút szerepelt jó sokáig. Míg Baekeland flamand vegyész rá nem jött, hogy mi a probléma, és hogy evvel az anyaggal nagyon jól lehet bánni, ha bizonyos fokozatokat betartanak. Hővel és nyomással a gyantának olyan tulajdonságai jöttek elő, hogy a hőre keményedő műgyanták között szerepel. Az első szintetikus műanyag. Ezek a tárgyak nem lágyuló műanyagok, le sem bomlanak – ezért tiltakozik ellenük a világ –, nem lehet újra felhasználni őket. Gondold el, mi lesz kétszáz év múlva, ha a bakelitból fognak következtetni a huszadik századi kultúrára, milyen furcsa lesz az a világgép, amit rólunk kialakítanak. A bakelitnek az volt az egyik tulajdonsága, hogy csak sötét színű, viszont jól megtalálták azt az arányt, amikor még össze lehetett gyúrni őket, és egy márványozott szín állt elő. Ezért hoztak létre egy olyan műgyantát, amely már világos színű lett – ezek az aminoplasztok –, és szépen színezhetőek, ezek itt a műanyag tálcák. Az anyagban lévő tulajdonság, mint esztétikum, akkor még fontos volt. Később ezt a műanyagoknál már elfelejtették. Vannak nagyon jó tulajdonságú műgyanták is, amelyek ma sem nélkülözhetőek, mert hőállóak, a keménységük olyan, hogy konyhabútor, pozdorja, dekorítómez borításnak ma is használjuk. A bakelit megint egy olyan szó, amit minden másra is rámondunk, pl. a 'bakelit' hangléte soha nem volt bakelitból.

M. E. Mi a PVC?

T. L. A másik nagy ág a hőre lágyuló anyagoké. A poliészterek, a PVC, a vinilacetát.

Kiderült, hogy a PVC nagyon sokféle alkalmas, keményebb, lágyabb anyagokra is. A PVC-t vagy por, vagy granulátum alakjában állítják elő, s eddig a pontig a nyersanyaggyártás a műgyantákat jelentette. Ettől az időtől élesen elválik már a vegyipar, amely az alapanyagot gyártja, a feldolgozóipartól. A PVC-t a kisipar és a nagyipar egyaránt por formájában kapja. Új tulajdonságokat kerestek eközben – a PVC nem volt elég kemény –, amire jött a polisztirol, amely átlátszó, üvegszerű. Az volt az egyik cél, hogy valamivel kiválthassák az üveget, és az ólomkristály tárgyakat is elkezdték utánózni. Az utánzás a műanyagnál egy tipikus korszakra jellemző. Nagyon nehezen alakult ki a saját technológia. Újabb nagy lépést jelentettek a szilikonok és a teflon. Mindkettő létezett már a második világháború előtt, de

először a hadiipar használta fel. A szilikonnak és a teflonnak az egyik legjobb tulajdonsága, hogy nagyon magas hőt bír: Oldhatatlan, ezért a gyártása problémás, a forgácsoló eljárás vált a teflon esetében a leginkább használatossá. Esztergálják, fűrészelik, hasítják. A szilikon a hőt is bírja, fényre nem érzékeny, viszont sem a szilikon, sem a teflon nem dolgozható fel újra. Nobel-díjat kaptak viszont a kémikusok nemrég a lebomló műanyag feltalálásáért. A műanyag molekulái közé építenek be olyan anyagot, ami reagál a humin savakkal, nedvességgel, s ezért valósággal szétesik, három-hat hónap alatt, ha olyan helyre kerül. A kezedben hurcolászva persze nem fog lebomlani.

M. E. Úgy látom, egy újabb csoportot alkotnak a nagyon magas hőt elviselő tárgyak.

T. L. Ezek a kompozitok, avagy összetett műanyagok. Olyan tulajdonságaik vannak, amelyek más anyagban nincsenek, és ezért olyan területeket tudnak lefedni, amelyeket a hagyományos anyagokkal nem lehet. Itt látható például egy versenykerékpáros sisak. Attól szép, hogy áttetsző poliészter gyantába karbonszövet van ágyazva, és a kis pöttyök, a karbonszálak kereszteződése, a sisak vastagsága alig két milliméter. Ha ezzel buksz, akkor sem történik semmi bajod. Az első bukósisakot is poliészterből készítették. Olyan erősek – a vékonyságuk ellenére –, hogy nyugodtan lehet védősisakként használni őket. A tűzoltósisak nemcsak kemény, hanem kb. ezer fokig a hőnek is ellenáll. Ugyanilyen sajátos az itt kiállított búvárruhanya – polikloroprén – ez is a háborúnak köszönhető, mivel a kaucsuk ültetvényekhez nem tudtak hozzájutni, s megpróbálták a gumit kiváltani. Az egyik legjobb műkaucsuk-féle volt a polikloroprén, amely a mai napig létezik. Habsítani lehet, könnyű, ezért alkalmas búvárruhának. Ugyanilyen összetett műanyag a cipő és a számítógép alaplap. A nyomtatott áramkör műanyagok nélkül nem jöhetett volna létre. Ti. a műanyagot bevonták fémfóliával, s ott, ahol az 'út' kellett, levédtek saválló anyaggal. Majd berakták savba, a főlösleget pedig leoldották.

M. E. A következő terem tehát a gyártásé, feldolgozásé – például a kedvencemé, a kiskádé meg a billé, amelyeknek azért van pereme – mint Tóled tudom, hogy ne forduljon ki a gyerek az amúgy préselt formából.

T. L. Itt egy gép ábráján összefoglaltuk a legérdekesebb folyamatokat. Számomra – a kézművesipart ismerve – az a legérdekesebb, hogy nincs szinte olyan része a feldolgozóiparnak, ami valahol-valamikor már ne létezett volna. Viszont az a kombináció, amit a műanyagok gyártásában létrehozta, egyedül. Vegyük a palackokat. Pontosan úgy fújják, mint a régi üvegeket. Amikor filmet készítettünk a Coca Cola Magyaránál, azt láttuk, hogy 40 ezer palackot fújnak óránként, óriási technológia áll egy műanyag palack mögött. Itt látható egy kis Siemens rádió bakelitből, amit magyarok gyártottak, a Villamosszigetelő és Kábelgyár elődje sajtolta a házát. A bakelit egyik legjobb tulajdonsága az elektromos szigetelő képesség.

M. E. Evvel a kiállítással egy kultúrtörténeti kincset mutattok be!

T. L. Alapvetően másképpen született, s ebben nagy érdeme van Fejős Zoltán főigazgatónak, valamint Frazon Zsófinak és Turai Tündének. De ők se gondolták először, hogy ennyi minden kapcsolatban van a műanyaggal.

M. E. A feldolgozás bemutatására vegyünk sorra néhány tárgyat!

T. L. A technika története során kiderül, hogy az ember először síkban gondolkodik, s utána térben. Ez a cekker egy sík tárgy, amelyet bevagdossnak, kitágíthatod, ha belepakolsz. A műanyag gyártása során is egy lapot, fóliát készítenek, aztán összehajtogatják. A műanyag nem alkalmas nagyméretű tömör tárgyak készítésére, ezért egy kéreg típusú tárgy jön létre. Pl. a kis gyerekbrogó elbírja a gyereket, mert önmagát merevíti ki. Ilyen merevítést érnek el bordázással, peremezéssel a gyerekkádnál.

A formatervezők, akik jól ismerik a műanyagot, erre a tulajdonságára esztétikailag is építenek. Ez a palack például – amelyből 80 ezer darabot készítették – Nívó-díjas lett 1981-ben, Gollob József tervezte. Sümegi László ipari formatervező Nívó-díjas tárgya a vércukorszintmérő. Nézd meg, mint tárgy is milyen szép! A harmincas években gyártottak aminoplasztból kislány formájú kölnisüvegeket. Itt egy másik tárgy – a fekete elefántos hamutartó – amely

mára az art deco könyvek elengedhetetlen illusztrációja lett. Ez a piros kávédaráló az első műanyag ebből a típusból. 1938-ban, a Műanyag ipar című folyóiratban olyan tárgyi kultúra mutatkozik be, amiből megállapítható, hogy a magyar design milyen magas szinten állt a harmincas években. PVC csipketerítők, poliészter poharak – ezek már a 60-as, 70-es évekből, tipikusan az utánzó tárgyak köre. Ezt a BIP flakont Olaszországból vettük meg, a magyarok továbbfejlesztették és formatervezési különdíjat kapott. 1976-ban. A műanyagiparban a formakészítés a legdrágább. Csak akkor éri meg, ha utána a tárgyat nagy sorozatban gyártják. Az ipari forma-tervezés egyik trükkje – a kis UFO alakú porszívó – amely hétköznapi használati tárgy, de formájával előre mutat. Az esztétikailag jól megtervezett tárgyak között sok olyan van, amelyek évtizedekig is képesek forgalomban maradni. Kisiparilag, üvegszállal erősített poliészterből készültek az elektromos dodzsemekek kocsiszekrényei, Papp Tamás és Papp Zoltán egy kis műhelyben gyártotta őket. Sajnos, ma már hihetetlen nehéz anyagi helyzetben vannak. Olyan kedvesek voltak, hogy csak elhoztuk – nem is tisztáztuk, mikor adjuk vissza. Filmet is forgattunk náluk, például arról, hogy hogyan készül a műanyag csúszda. De felhívom figyelmet a filmekre. Látható, például, ahogy egy teljes hűtőszekrény borítása elkészül tíz perc alatt.

M. E. Hihetetlen.

T. L. Engem elképeszt a technika, hogy mi rejlik egy egyszerű joghurtos pohár vagy palack mögött! Kevesen tudják.

M. E. Visszakanyarodhatunk ahhoz, amit a bevezetőben mondtál, hogy az ember vagy lebecsüli ezeket a tárgyakat gyors előállításuk, nagy szériájuk miatt – vagy fetisizálja! Ezt minden látogató maga eldöntheti. Gratulálok a rendezőknek és köszönöm a vezetést!

Plastic Exhibition In The Ethnographical Museum Interview With László Torma About The Base Materials

Interviewer Erzsébet Marton was asking restorer László Torma about the new exhibition concept of the Ethnographical Museum, about his own interests and about the billion types of our most often used material: plastic. Torma lets the reader know why, after 35 years, he still is dedicated to the work being carried out at the museum. The material culture of the every day life interests everyone, so when dealing with objects of our every day life the restorer is constantly living in the past-present-and future. During the interview Torma gives a short account of the history of several kinds of plastic: PVC, polyester, silicone, Teflon, polystyrene, talks about their usage, and their ever growing importance they have in our lives.

Nem térkép e táj – Budapest XIII. kerülete a magasból Kiállítás az Angyalföldi Helytörténeti Gyűjteményben

Juhász Katalin

Az Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény a XIII. kerület múzeumaként e városrész kulturális és történeti örökségének megőrzésével, közreadásával foglalkozik. A kerület határain túl országos, sőt nemzetközi körökben is ismertek és elismertek kiállításai, kiadványai, kutatási és múzeumpedagógiai tevékenysége. „Az év múzeuma 2002” pályázaton 2003-ban az ICOM Magyar Nemzeti Bizottsága különdíját nyerte el.

A gyűjtemény tevékenységét a kerületi Önkormányzat is támogatja, melyért 2000-ban elnyerte a Múzeumpártoló Önkormányzat címet. Az itt megvalósuló kiállítások és programok egyre inkább turisztikai jelentőséggel is bírnak, mivel a külföldről ide látogató turisták egy része kifejezetten érdeklődik a kuriózumok, s köztük a főváros külső kerületei iránt. Ebben az évben a gyűjtemény a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által szervezett és támogatott országos rendezvénybe, a Múzeumok Éjszakájába június 24-én is bekapcsolódik, amely jelentős ismertséget szerezhet a hajdani külvárosnak.

A most megrendezett kiállítás több szem-

pontból is különleges és érdekes mind az itt lakók, mind a távoli vendégek számára. Egy folytonosan változó, pezsgő városrész jelenét és múltját mutatja be sajátos szemszögből.

Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj... – hangzik Radnóti Miklós ismert versének kezdő sora. A repülés kevesek kiváltsága. Akad azonban olyan szerencsés, akinek ez a szenvedélye egyben a munkáját jelenti. Schäffer László fotóművész harminc éve foglalkozik légifotózással. Angyalföld számára mégsem térkép. Kiváló helyismerettel, lakóhelyének szeretetével felvértezve fényképez a magasból. Talán éppen ezért e fotókon a perspektivikus látásmód mellett az apró részletek is hangsúlyt kapnak.

A kiállítás helytörténeti rendezői, Juhász Katalin és Szabó Ivett, valamint a grafikai tervező, Zalatnay Mária a jelenkori fotókhöz a múltó idő perspektíváját társították. Így nemcsak a térben, hanem az időben is utazhatnak látogatók. A mai helyszínek régmúltban készített ábrázolásait az Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény, a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeuma, a Magyar Nemzeti Múzeum és Budapest Főváros Levéltára anyagából válogatták. A kerület ortofotóját és Schäffer László légifotóit a

fotókat készítő XIII. kerületi Polgármesteri Hivatal Főépítési Irodája bocsátotta rendelkezésre.

Schäffer László 1951-ben született, gyermekkorától fotózik. 20 évig a Magyar Filmhíradó munkatársaként film- és fotóriportokat készített szerte Magyarországon és a nagyvilágban. A fotográfiának szinte minden ágát műveli az épületfotózástól kezdve a csendéleteken át a reklámfotóig. Eddig 27 könyvet illusztrált. Az 1970-es évek közepétől kezdve itthon és külföldön is rendszeresen készít légifotókat. A XIII. kerülethez erősen kötődik, műterme is itt található. 12 éve folyamatosan fotózza a kerületben megvalósuló fejlesztéseket, építkezéseket. A szakma kollektív kiállításainak rendszeres résztvevője. Hat önálló és tucatnyi csoportos kiállításon mutatta be alkotásait. 1980-ban elnyerte a World Press Newsreel díjat, 1983-ban Award of Merit kitüntetéssel ismerték el munkásságát.

A kiállításhoz programok sora kapcsolódik. A legkisebbek Gulyás Anikóval, a Budapesti Origami Szövetség elnökével repülő tárgyakat hajtogathatnak. Az iskolások emellett különböző nehézségi fokozatú, a kiállítás képeiből készült puzzle kirakásával próbálkozhatnak. A Múzeumok Éjszaká-

Angyalföld részlete, légifelvétel
Detail of Angyalföld, aerial photograph

ja angyalföldi rendezvényén Gedeon Zsolt, a Red Bull papírrepülőhajtogató nemzetközi versenyének távolság kategóriás magyar bajnoka tanítja újabb fortélyokra az érdeklődőket.

A kiállítás nagy sikerű interaktív részét képezi Kerék Tamás és Szabó Ivett által készített CD-ROM, amelyen további képek is megtekinthetők, és a tájékozódást térkép is segíti. A CD-ROM lehetőséget nyújtott arra, hogy a kiállítás virtuális változata is elkészüljön, amely a museum.hu honlapon keresztül, vagy a www.ajamk.hu honlapon is elérhető és megtekinthető.

**Not just a map — the 13th district
of Budapest from above
Exhibition in the Local History Collection
of Angyalföld**

The Local History Collection of Angyalföld focuses on the preservation and representation of the heritage of the 13th district of Budapest, having been a really active and lively organisation. Its operation is largely supported by the local government. This year the collection is taking part in the Museums , Night Programme, trying to attract even more tourists. The current exhibition is a special one, introducing this part of town from a new viewpoint. Photographer László Schäffer has been taking aerial photographs for nearly 3 decades and his special field of interest is the new developments and constructions in Angyalföld. The exhibition gives a selection of his photographs accompanied by a series of other events and interactive devices, keeping visitors happy for a long time.

Könyv- és folyóirat szemle

Restaurálási tanulmányok Tímár-Balázs Ágnes emlékkönyv

Basics Beatrix

Amint azt a kötet címlapja előtt olvashatjuk, megjelentetésének kezdeményezői a legközelebbi munkatársak voltak, s 2001-es felhívására érkeztek meg a benne közölt tanulmányok a következő két év folyamán. A szerkesztőbizottság tagjai B. Perjés Judit, E. Nagy Katalin, K. Bendefy Márta, M. Kovács Petronella és Sipos Enikő voltak, a kiadás anyagi terheit pedig a Pulszky Társaság vállalta, a NKÖM, a Nemzeti Kulturális Alapprogram, a Magyar Nemzeti Múzeum és dr. Timár György további támogatásával.

Az első írás Timár-Balázs Ágnes pályájának indulására emlékezik vissza, s maga a tanár, Rusznák István professzor teszi ezt meg, röviden, de minden lényeges momentumot megemlítve. E bevezető után részben témájukat tekintve időrendben sorakoznak az egy-egy kiemelkedő jelentőségű műtárgy, illetve lelet vagy leletegyüttes megóvását ismertető tanulmányok, meg-megszakítva egy-egy, a szakma elméletét, tudománytörténeti szempontból jelentős eredményét bemutató írással.

A restaurátor a restaurálás műveletének során felmerülő feladatok megoldásakor – úgy gondolom – ahhoz fogható izgalmat érezhet, mint amit egy műtárgy azonosítása, keletkezési körülményeinek tisztázása során egy művészettörténész. Az első három tanulmány mindegyike különleges szakmai feladatról szól. Az Anjou-kori selyemkárpit feltárása, megmentése és konzerválása nem akármilyen mesterségbeli tudást igénylő munka; a készítés módjának és technikájának rekonstruálása, az anyagvizsgálatok után magának a konzerválásnak a folyamatát ismerhetjük meg. Az összefoglalás és értékelés a műtárgy mesterének azonosításával foglalkozik, stíluskritikai párhuzamok alapján.

A váci domonkos templom kriptájának feltárása az elmúlt évek régészeti szenzációjának bizonyult. A kriptából származó lelet-együttes páratlan forrása lett a XVIII. századi magyar társadalom életmódjának, viseletének, kultúrájának. A krypta kedvező mikroklímájának köszönhetően a holttestek többsége mumifikálódott. A feltárás munkáját télen kellett elvégezni, hogy az említett mikroklímában a lehető legkevesebb változás történjék. Mindez alapvetően befolyásolta a munkavégzés körülményeit. A feltárás során a restaurátorok és muzeológusok munkája szorosan összekapcsolódott. A feltárás, dokumentálás és konzerválás munkafolyamatai egymást követték, s a leletegyüttest bemutató fejezet szövege és képei ezt remekül illusztrálják. A tisztítás és konzerválás munkájának eredményeképpen megóvott tárgyak és a

korabeli viselet részei a XVIII. századi művelődéstörténet páratlan értékű forrásai, amelyeknek bemutatása is mintaszerű.

A Magyar Tudományos Akadémia Keleti Gyűjteményének két kódexe Kaufmann Dávid gyűjteményéből származik. Az úgynevezett Kaufmann Haggadah és egy héber imakönyv konzerválásának bemutatása két különleges emlék megóvásának története.

A gyakorlati részt követő elméleti írás a restaurálás új irányzatát ismerteti; a múzeumi tárgyak, a közösség és a restaurálás új kapcsolatát tárgyalva.

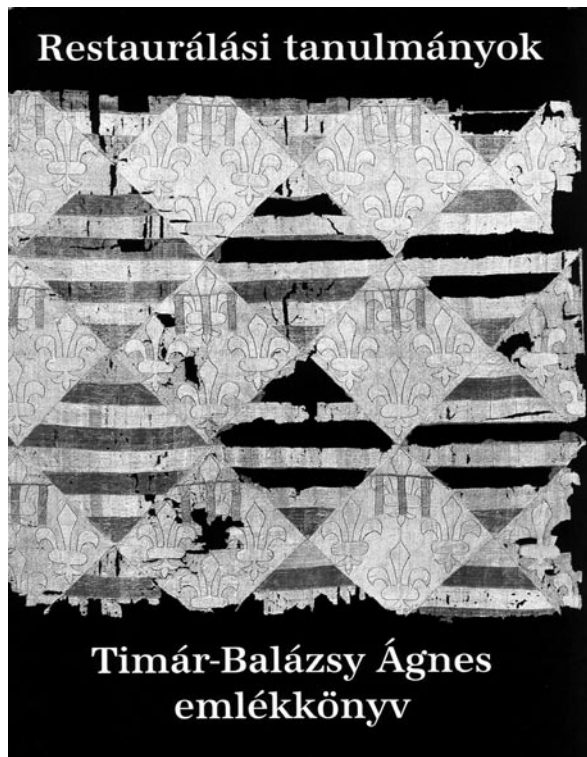
Az újabb, konkrét restaurálási feladatokkal foglalkozó tanulmánycsoport első dolgozata ismét különlegességgel foglalkozik: a turini leplel megjelenő testlenyomat konzerválási módszerének lehetőségével. A konzerválás, megőrzés szempontjai ez esetben szembekerültek a tárgy szakrális, relikvia jellegével. Olyan bonyolult igényeket kellett a munka során kielégíteni, amelyek egymásnak ellentmondani látszottak. A restaurálás eredménye látványos volt: a tárgy szakrális jellegét jelentősen erősítette.

A következő restaurálási feladat – talán kissé szokatlan módon, hiszen ezúttal világi emlékről, egy XVIII. századi magyar diszruháról van szó – hasonló dilemma elé állította a szakembert. Meg kell-e tartani a későbbi átalakításokat, azok részei-e a műtárgy történetének?

Egy XVII. századi haarlemi receptkönyv 900 oldalas kéziratának tanulságait dolgozza föl a következő tanulmány, megvizsgálva a feketének a többi színhez való viszonyát, s a különböző anyagfélések festhetőségét. A fémfonal-variációk osztályozó összefoglalása, anyaguk azonosítása és elemzésük minden bizonnyal igen jelentős segítsége lesz a jövőbeli konzerválásoknak, restaurálásoknak. A tanulmány alapvető összefoglalás, s mint ilyen, különleges szerepet tölt be a kötet írásai között.

Különösen érdekes a fémszálak nedves tisztításáról szóló kockázatelemzés. A kifejezés szokatlanul tűnhet ugyan, jóllehet pontosan fedi a témát. A restaurálás gyakorlatát, technikai oldalát vizsgáló dolgozatokat ismét egy inkább elméleti jellegű írás követi a négy évszázad magyar lábbeli viseletére gyakorolt keleti és nyugati hatások elemzésével. Az efféle tipológiai-formai áttekintés más szakterületek művelői számára is rendkívül hasznos.

További három tanulmány a hagyományos

konzerválási-restaurálási beszámoló: 1848-as tábornoki atilla, a színes varrott szecessziós csipkék és II. Rákóczi Ferenc festett úti kárpitja megőrzésének lehetőségeivel és problémáival ismertet meg bennünket. Közöttük, illetve őket követően két teoretikus írás olvasható a szakma ausztriai oktatásának tapasztalatairól és jövőjéről, valamint eszmefuttatás a restaurálás filozófiájáról.

Megtudhatjuk, mi is a bulyavász, milyen típusai, változatai léteznek, mire használták, s ismét több szakterület határterületére érkezünk. A restaurálási beszámolók a tárgyak és korszakok tekintetében igencsak különböző területekre vezetik az olvasót: XVII. századi hímezett borítású táblajáték, ókori egyiptomi festett leletek, nápolyi betlehemes figurák, az Eötvös Loránd Tudományegyetem zászlaja a tárgyai az egyes leírásoknak.

A színek nemcsak a textilfestés tekintetében fontosak, a századok során az öltözékek színének gyakran volt szimbolikus jelentéstartalma, s ez időről-időre változott. A vörös szín például a XVII. században a gyász színeként is elterjedt, mint a halotti pompa kifejezője.

Az utolsó oldalak megemlékezések, nekrológok – szerencsére sok fényképpel illusztrálva, rajtuk a mindig mosolygó Timár-Balázs Ágnes. A záró bibliográfia méltó összefoglalása egy sikeres, eredményes, rendkívül gazdag – bár sajnos fájdalmasan korán lezárult életműnek.

(*Restaurálási tanulmányok. Timár-Balázs Ágnes emlékkönyv.* Szerkesztette Éri István. Kiadja a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület. Budapest, 2004. 200 p.)

In memoriam

Búcsú Szabadváry Ferencről (1923 – 2006)

Vámos Éva

Szabadváry Ferenc 1923. szeptember 1-jén született Kőszegen, városi családban, négy gyermek közül az első fiúként. Középiskoláit a kőszegi Bencés Gimnáziumban végezte. Kőszeg és Nyugat-Magyarország egész életében fontos maradt neki, bár munkás éveit Budapesten töltötte. Már a gimnáziumban egyértelműen megmutatkozott különös érdeklődése a történelem iránt. Régész szeretett volna lenni. Hazaszeretettét és az anyanyelv iránti tiszteletét is korai ifjúságából hozta magával. Világszemléletét áthatotta a német, a latin és a francia nyelv és kultúra mély ismerete és tisztelete. Egyetemi tanulmányait azonban, szülei kívánságára, a József Nádor Műszaki Egyetemen folytatta, mert neki kellett volna később a családi szappangyárat vezetni. A család mindig fontos volt számára. Úgy érezte, neki kell a négy testvért és azok családját összekötni. Feleségével, Holecsek Krisztinával otthonukban szervezték a családi összejöveteleket a szűk család közel 30 tagjának.

A történelem már egyetemi hallgató korában is beleszólt az életébe. 1944-ben a Műszaki Egyetemet a közelgő front elől Németországba költöztették, Budapest ostroma helyett Drezda bombázása jutott osztályrészül. A túlélő évfolyamtársakkal minden évben találkoztak, megemlékezni a napról, melyet átvészelték. A Budapesti Műszaki Egyetemhez tanulmányaitól haláláig, 65 éven át hűséges maradt. Itt kezdetben analitikai kémiával foglalkozott az Erdey László által vezetett Általános és Analitikai Kémiai Tanszéken. Egy diákja kérdése adta az ösztönzést, hogy kémiatörténettel kezdjen foglalkozni, melynek hamarosan kiváló művelője, majd iskolateremtő professzora lett Magyarországon. Pályája lassan indult, de 16 évi tanáregyédekés után az 1960-as évek közepétől gyors egymásutánban lett kandidátus, a kémiai tudományok doktora és professzor. Nemzetközi hírnevét „Az analitikai kémia módszereinek kialakulása” (1960) című művével szerezte, melynek angol nyelvű változatát többször is kiadták. A második kiadás „A kémiatörténet klasszikusai” sorozat részeként jelent meg. A művet öt nyelvre fordították le, közte japánra is. Ezért a művéért az Amerikai Egyesült Államokban Dexter díjjal tüntették ki. Ezt a díjat a SHOT (Society for the History of Technology = Technikatörténeti Egyesület) nevű világszervezet adja ki, és ő kapta elsőnek az európai kontinensről 1970-ben. A díjat nem vehette át személyesen, Észak-Amerikába egyetlen egyszer, 1985-ben jutott el.

Hazai tanítványai számára örök kiindulópont és kézikönyv lett „A kémia története

Magyarországon” című munkája, mely 1972-ben jelent meg, a már régebben elhunyt Szőkefalvi-Nagy Zoltánnal, mint társszerzővel. Ez a mű is megérett az újrakiadásra. Összefoglaló munkái közül kiemelkedik „Az elemek nyomában” (1961), „A kísérletezés úttörői a XIX. században” (társszerzővel, 1963), „A kémia nagy pillanatai” (társszerzővel, 1980) és „A magyar kémia művelődéstörténete” (1998). Saját maga „Lavoisier és kora” című monográfiáját tartotta kedvencének, mely négy nyelven jelent meg (1968). Életrajzi monográfiát írt Than Károlyról (1972) és Winkler Lajosról (1975), melyeket alapmunkaként forgatnak a kémiatörténészek. A termékeny szerzőnek könyvein (19) és könyvrészletein (9) kívül 382 publikációja jelent meg hazai és nemzetközi folyóiratokban (a tanulmányok jegyzéke megtalálható a Technikatörténeti Szemle XXV. kötet, 2001-2002. 15-38. oldalon).

Előadásait a közvetlen és közérthető megfogalmazás és a kedves humor, néha önironia tette vonzóvá. Minden iskolától függetlenül, egyedül rá jellemző módon társította a természettudományos és a történelmi ismereteket. Sok nagy előadásában (319 darabot regisztrált ő maga, saját nyilvántartásában) csodálhattuk meg széleskörű nyelvismeretét, európai szellemét, szinte végtelen lexikális tudását. Mint minden vállalt feladatát a szakmában, a közéletben és a magánéletben egyaránt, így előadásait is végtelenül komolyan vette. Rendezvényszervezők kedvence lett, mert előadásaira mindig jó korán megjelent, a gondosan szerkesztett, humorral fűszerezett anyag, a megadott időkorláton belül lendületesen és lelkesen hangzott el. Tanítványait is így nevelte: „Megbetegedni lehet, de előadás el nem marad”. A bürokráciával soha nem kötött békét. A feladatot, amit nem talált értelmesnek, kéréllhetetlenül elutasította.

1971-ben került a Műszaki Emlékeket Gyűjtő és Nyilvántartó Csoporthoz, melyet két évvel később az ő vezetésével szerveztek Országos Műszaki Múzeummá. A múzeum neki köszönheti, hogy tudományos műhellyé emelkedett, és kiállítóhely nélkül is megbecsült tagja lett a nemzetközi múzeumi szövetségeknek. A múzeum az ő tevékenységének eredményeként bővült egy háromszintes új raktáreépülettel, de számos helyszín bejárása és tervezet elkészítése ellenére új állandó kiállítási otthonra nem lett. Szabadváry főigazgató úr azzal vette át az Országos Műszaki Múzeum vezetését, hogy ő nem lesz „raktár-igazgató”. A tervek és az elképzelések sorozatos szertefoszlását növekvő keserűséggel vette tudomásul.

Szabadváry professzor, amint a tudomány- és technikatörténetben, úgy a műszaki muzeológiában is iskolát alapított. Sok

fiatal muzeológust és kutatót indított el az akkor Magyarországon újak számító interdiszciplináris kutatási ágban. Tanítványaitól egyaránt megkövetelte a természettudományos pontosságot és a történelmi hitelességet. Biztatta őket a humoros és empatikus megközelítésre, arra, hogy képzeljék el, milyen lehetett a korabeli körülmények között és a ránk maradt eszközökkel dolgozni.

Prof. dr. Szabadváry Ferenc nevét külföldön előbb ismerték, mint itthon. Munkásságához méltó díjakat itthon az 1990-es években kezdett kapni. Nagyon büszke volt rá, hogy az első demokratikusan választott kormány 1991-ben Széchenyi díjjal tüntette ki, a Magyar Tudományos Akadémia 1995-ben választotta tagjává. MTESZ díjat 1996-ban kapott, és ugyanebben az évben kapta az Európa-díjat.

Mindig felismerte tudományterületei új tendenciáit és azok közül a fontosakat lendületesen támogatta. Ezért lett több nemzetközi és hazai tudomány- és technikatörténeti, valamint muzeológiai szervezet alapítója. Alapító elnöke volt a Közép-Európai Műszaki Múzeumok Együttműködési Uniójának (MUT, 1991). Ő alapította 1986-ban a Magyar Kémikusok Egyesülete Kémia és Vegyipartörténeti Szakosztályát, és azután annak nemzetközi partnerét, az Európai Kémikusok Egyesülete Szövetségének (FECS ma EuCheMS = European Association for Chemical and Molecular Sciences) Kémiatörténeti Munkabizottságát. Alapító tagja volt a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége Tudomány- és Technikatörténeti Bizottságának 1971-ben, és részt vett a Magyar Tudományos Akadémia Tudomány- és Technikatörténeti Komplex Bizottsága létrehozásában.

Távózkodása mind a hazai, mind a nemzetközi műszaki muzeológia, a tudomány- és technikatörténet nagy vesztesége. Szabadváry Ferenc díszelnök már nem fogja megnyitni „A tápláléklánc története – a mezőgazdaságtól a fogyasztáson át a hulladékig” című kémiatörténeti konferenciát Gödöllőn 2006. augusztus 31-én, melyet még betegen is segített tanácsaival. Nem fogja megnyitni a XXIII. Nemzetközi Tudománytörténeti Kongresszust 2009. július 27-én Budapesten, és nem fogja látni az Országos Műszaki Múzeum új otthonának átadását. A tanítványok, az egész muzeológus-, tudomány- és technikatörténész társadalom már csak tisztelettel és híven őrizheti a nagy tudású, vidám, ragyogó előadó, határozott múzeumi főigazgató emlékét.

A Farewell To Ferenc Szabadváry (1923 – 2006)

Hungarian technical museology lost one of its greatest figures. Ferenc Szabadváry was born in Kőszeg as

Tököly Gábor (1952-2006)

Basics Beatrix

Amikor Sárospatakon, a kiállítás megnyitón elváltunk, néhány nap múlva újra találkoztunk volna, hogy együtt rendezzük az Andrásy Dénes tárlatot a Budapesti Történeti Múzeumban. Akkor nem ezt vártam... Minden aktuális munkám vele volt közös – a már említett kiállítás, egy könyvünk, amelyből ő már megírta a maga részét. Nem is akármilyen fejezetet, hiszen az Andrásyakra vonatkozó szinte minden eddig összegyűjtött tudását összefoglalta benne, szellemesen, okosan, kiválóan. Úgy, ahogyan korábban is mindig írt, dolgozott.

Az általa írt „Ki kicsoda Rozsnyón” című, 1999-ben megjelent kötetben magát, mint „régész, helytörténész, szakíró, publicista” jelölte meg. Rozsnyón járt általános iskolába, gimnáziumba, de Budapesten, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen végezte el a régészet szakot. 1975-ben szerzett diplomát, ezt követően egy évig az érsekújvári Helytörténeti Múzeum munkatársa volt. A következő múzeumi állása már szülővárosába vezette vissza, a rozsnyói Bányászati Múzeumba. A nyolcvanas évektől a rozsnyói Műemlékvédelmi Hivatalban dolgozott, 1992-től igazgatója volt.

Amikor a kilencvenes évek közepén elkezdtem Betlérbe járni, már mint „híres műemlékest” ismertem meg – egyelőre csak hallomásból, a kollégák dicsérő szavaiból. Amikor a Betléri Kastélymúzeum igazgatóhelyettese lett, akkor végre személyesen is. Betlérben éppolyan makacs és elszánt kitarással folytatta a munkát, mint a műemlékvédelemben. A szakma lehető legmagasabb szintű gyakorlása volt számára a legfontosabb: mindent észrevett, amin változtatni, javítani kellett. Szinte kifogyhatatlannak tűnő ismeretei, hatalmas gyakorlata, jó szeme és nem utolsósorban kiváló íráskészsége révén olyan sokat tett a gömori műemlékvédelemben és múzeumügyben, amelyhez hasonlót ritkán találunk. Sorozatot indított el „Kastélyok, kúriák, udvarházak Gömörben” címmel, amelynek első kötete 2003-ban jelent meg. Nem akármilyen vállalkozás ez, hiszen egymaga látott neki olyan feladatnak, amit máshol egy munkacsoport is nehezen vállal. Ha írásainak jegyzékét végignézzük, feltűnik, hogy a szakmai jellegű publikációk mellett szívesen művelte az újságírás műfaját is, sőt nem egy filmforgatókönyv, rádiójáték szerzőjeként is ismert volt. Ezeket olvasva nyilvánvaló, milyen tehetséges volt szépiroként is.

A legfájdalmasabb, legelkeserítőbb, hogy mindezt múlt időben kell leírom. Hagyatéka hatalmas és fontos. Szerencsére talált utódokat, olyan fiatal művészettörténészt is, aki reméljük követi őt. Még nem fogtam fel igazán, hogy már nincs közöttünk. Valójában nem is igaz ez, hiszen amit elvégzett, az a miénk, nekünk kell tovább folytatnunk.

Gábor Tököly 1952 – 2006

Gábor Tököly, a unique and outstanding figure of archaeology and monument protection died, leaving behind an oeuvre which is both complete and significant. He graduated in 1975 at the Eötvös Loránd University in Budapest, but returned and worked in his hometown of Rozsnyó, from 1992 he became the head of the local Bureau of Monument Protection. His bequest is great but fortunately he found and trained several young art historians, who will help to preserve what Tököly gave to the profession

Közgyűlési előadások

Történelmi és néprajzi irodalmi munkásságom kezdeteiről

Janó Ákos

Amikor az ember egy bizonyos kort elér, készte-tést érez arra, hogy életének korábbi szakaszait áttekintse, szerbe-számba vegye azokat az eredményeket, amelyeket elért, és amely lehetőségeket elmulasztott kihasználni. Különösen így van ez azokkal, akik valamely szaktudományban tevékenykednek és a kimeríthetetlen feladatokat érzékelve, a lehetőségek szűk határain belül eleve csak részeredményekre számíthatnak.

Debreceni egyetemi jegyzeteim és egyéb írásaim több mint ötven év után kerültek ismét kezembe, amelyeket az elmúlt évtizedeken át, mint ifjúkorom emlékeit őriztettem. Ezek között azok a dolgozatok keltették fel újra a figyelme-met, amelyek ma már nem tűnnek másnak, mint egyfajta tudományos érdeklődés első jelei, valamint a középiskolai és egyetemi oktatás által, s a szakirodalmi olvasmányanyagból szerzett ismeretek egy-egy szűk témakörben megmutatkozó kifejeződései: az önálló alkotómunka korai kísérletei. Mindezek mellett figyelmet érdemel az a szemléletmód, amely az ismereteket adó, a nép iránt elkötelezett új tudós nemzedéket felkészítő egyetemi történelmi intézet vezetése részéről ezekben a dolgozatokban is megnyilvánul. A nemzeti múlt és a nemzet gerincét alkotó jobbágy-paraszt nép történelmének következetes feltárását és megismertetését szolgálta mind előadásaiban, mind hallgatóival való közvetlen kapcsolatában az intézet vezető professzora, Szabó István, akinek az 1940-es évek végén, a nagy történelmi hamisítások korszakának kezdetén is „a legfőbb törekvése volt, hogy egyedül azt adja elő, amit történeti igaznak ismert fel” (A magyarság életrajza. Bp, 1941. Előszó). Hallgatóiban nemcsak az ismeretanyag elsajátításának készségét és eredményeit igyekezett meglát-ni, hanem az egész ember érdekelte, s a tudományban való felkészítését is ennek megfelelően végezte.

Magam már kora ifjúságomban a paraszti élet, a népi kultúra és hagyományok iránt kezdtem érdeklődni, s származásomnál fogva, meg a népi írók hatása alatt is, a magyar mezőgazdaság helyzete, a parasztnép sorsa, múltja foglalkoztatott. Ezt látva adta professzorom részemre szemináriumi beszámoló, majd szakdolgozat készítése céljára azokat az agrártársadalommal kapcsolatos témákat, amelyeket akkori ismereteimnek és felkészültségemnek megfelelően megfogalmaztam. Ezek az írások is tükrözik azt a szellemiséget és a paraszti sorskérdések iránti figyelmet, amit az egykori debreceni Történelmi Intézet képviselt, s ami ma is aktuális és a mai fiatalok számára is tanulságos lehet. Ekkori

írásaim természetesen magukon viselték a tudományos munka gyöngéit, a gyakorlatlanság jeleit, formai és tartalmi hiányosságait. Ezek mellett kifejezőmódjában nem nélkülözték az abban az időben már kötelezőnek ítélt sablonokat, politikai szövegeket, amelyek beidegződése – különösen fiatal korban – a szemérmesség és ferdítések veszélyeit hordták magukban. A kézzel (egyik esetben ceruzával) írott, vagy hibás gépelésű szöveg újbóli leírása alkalmával igyekeztem ezeket a formai és stilisztikai hibákat korrigálni, a politikai jellegű szövegeket mellőzni. Szerkezetileg és tartalmilag azonban a dolgozatok szövegén lényegében nem változtattam.

Úgy tekintem ezeket az írásokat, mint a fiatal zongorista első ujjgyakorlatait, de ezektől a dolgozatoktól egyenes út vezetett a *Hajdúvidről* szóló, a földnélküli szegényparaszt családoknak a volt uradalmi birtokon faluközösséggé szerveződésének történetéhez (Debrecen, 1963.), valamint a *Fejezetek a szanki és mórincgáti tanyásgazdálkodás múltjából* (Kecskemét, 1982.), a *Falu a pusztában – Szank község települése és népessége a XIX. században* (Kecskemét, 2002.) című könyvekhez. Legutóbb jelent meg az *Egészségügyi viszonyok és gyermekhalandóság egy alföldi faluban a XIX. században* című tanulmányom (Cumania 18. Kecskemét, 2002. 227-259.), amely ugyanebbe a témakörbe sorolható.

Mindezek után már csak saját emlékeim felidézése céljából is kívánatosnak éreztem ezeket a dolgozatokat az újrafelállításuk, amelyek hajdan a történettudomány műhelyeibe vezettek és ottani első botladozásaimat tükrözik. Ezeket a dolgozatokat két további korai, nagyobb terjedelmű munkámmal együtt most egy kötetbe foglalva „*Ifjúkori dolgozatok a mezőgazdaság, agrártársadalom és pásztorélet köréből*” címen kívánám megjelentetni.

A kötet első három dolgozata az 1940-es évek végéről és 1950-ből származó kisebb témafeldolgozásokat tartalmazza. Az első, *Az önkéntes örökösök a gyakorlatban* című munka a XIX. század elején a reform-korszakkal kibontakozó, a jobbágyság intézményének felszámolására és a feudális társadalmi viszonyok megváltoztatására irányuló törekvések gyakorlati megvalósulását, illetve annak korlátjait tárgyalja. Az 1840. évi országgyűlés által hozott, az önkéntes örökösökről szóló törvény lehetőséget biztosított ugyan a magukat felszabadítani igyekvő jobbágyoknak, de arról nem gondoskodott, hogy a jobbágyság többsége a megváltás költségeinek hiányában élni tudjon ennek lehetőségével. Így ezek a mozgalmak csak részeredményeket érthettek el, a jobbágyság teljes felszabadítása csak az 1848. évi forradalmi reform-intézkedésekkel válhatott valóra.

Második *A magyar kapitalizmus kialakulása* című dolgozat elemzi azokat a gazdasági, pénzügyi viszonyokat, amelyek a feudalizmus bomlásával fokozatosan kezdtek felváltani a termelésnek önellátásra törekvő módját és nemcsak az ipari termelésben, hanem a mezőgazdaságban is a tőkefelhalmozásra, a piacgazdálkodásra törekvő első jeleit mutatták. Ezzel együtt járt a kereskedelem fejlődése, az út- és vasúthálózat kiépülése, a gázipari és feldolgozó ipari tevékenység kibontakozása, a bányák jobb kihasználása, a kőszén, a vasérc és a nemesfémek szerepének megnövekedése, s ezekkel együtt az általános vagyonosodás és kulturális fejlődés megindulása, valamint a társadalom szerkezetének polgári átalakulása. Mindezekkel szemben azonban ott kísértettek a földtől, mint egyetlen termelőeszköztől elszakadt volt jobbágy-lakosság és az ipari proletáriátus mind erősödő elégedetlensége és társadalmi, politikai mozgalmainak fenyegetése.

A harmadik dolgozat *A mezőgazdasági bér-munkásság 1867-től 1945-ig*, a Habsburg uralkodóházzal történt kiegyezéstől a második világháború végéig az agrártársadalom legelnyomottabb, legsanyarúbb sorsú rétegével foglalkozik. Az ide sorolt, állandóan a megélhetés gondjaival küzdő társadalmi csoportokat a gazdasági és uradalmi cselédek, a napszámosok, a summások, a részes munkások és a kubikusok alkották. Mindegyik csoport életlehetőségeit a földbirtokviszonyok határozták meg. A földbirtokok tagozódása határozta meg az agrártársadalom szerkezetét is, valamint az e kategóriákba sorolható agrármépeesség szociális, kulturális helyzetét.

A negyedik a *Pásztorok a Hortobágy mellyékén* című nagyobb dolgozat anyagának helyszíni gyűjtését az 1950-es évek elején végeztem. A debreceni Déri Múzeum megbízásából jártam be az egy idő óta közigazgatásilag is meghatározott pusztai övezetében elterülő településeknek a Hortobágyhoz hasonló adottságú, morfológiailag egymástól kevésbé eltérő, állattartásra és legeltetésre alkalmas nagy kiterjedésű pusztáit, amelyeken a régebbi extenzív, rideg és az újabb félrideg állattartási módok és pásztoréleti szokások még megfigyelhetők voltak. E helységek között főként Hajdúböszörmény és Hajdúnánás területén kerestem meg az ott élő és szolgálatot teljesítő pásztorokat, juhászokat és gulyásokat, s elbeszéléseik alapján a határhasználat módját, a jószágértartás múltját, a pászortársadalom szervezeti formáját, valamint a szolgálat rendjét, erkölcsi szabályait illető leírásokban igyekeztem róluk portré-szerű képet rajzolni.

A pásztorok egész évi tevékenységét, a jószág legeltetésének, gondozásának, gyógyítá-

sának teendőit, a pusztai élet minden megnyilvánulását, a maguk ellátásának módjait (főzés, táplálkozás), viseletük, ruházódásuk hagyományait, eszközeik, készségeik készítését és használatát, társadalmi kapcsolataik és társas életük szokásait, a maguk és a jószág számára készített időszakos állásokat vagy állandó jellegű építményeket, valamint a jószág hasznának (szaporítás, nyírás, fejés, tejfeldolgozás) biztosítását korábbi szerzőink részletes és elemző leírásokkal tették számunkra ismertté. Ezek után feladatunknak csupán azt tekintettük, hogy a jószág-tartással és a pásztrok életével kapcsolatos emlékeikről, személyes tapasztalataikról, életútjukról és viselt dolgaikról adjunk tájékoztatást úgy, ahogy azokat az ismeretanyagok szíves és készséges közlésével részünkre átadták. A „portré-szerű” ábrázolás nemcsak az egyén jellemző fizikai, főként arcvonásainak megjelenítésében, hanem lelki, szellemi és tudati adottságainak tükröződésében fejeződik ki. Adatközlőnk személyisége, egyéni karaktere egész életvitelükben, tapasztalataikban és a pásztorsággal, a pásztorelettel kapcsolatos ismereteikben, öröklött vagy szerzett tudásukban nyilvánult meg. A pásztorelet hagyományainak és szokásainak ilyen megközelítését és leírását újszerűnek és szokatlannak ítélem. Korábban csak Málnási Ödönnek a hajdúszoboszlói juhásztról közzétett tanulmányában láttam kezdeményezést nevezetesebb és köztiszteltben álló juhász-egyénségek megrajzolására. E helyett később a kutatók a pásztor-kultúra megnyilvánulásait, a pásztor-hagyományokat és szokásokat inkább tematikus megközelítésben vagy elméleti síkon igyekeztek megrajzolni.

Az ábrázolt 24 pásztor között 13 juhász és 1 juhász-feleség, valamint 8 gulyás és 2 gulyás-feleség volt. Róluk, mint a több évszázados múltú alföldi pásztorelet talán utolsó hagyományörző képviselőiről e munkánkkal is tisztelettel emlékezünk.

Az ötödik, *Állattartás, pásztorelet a szanki és mórégáti pusztán* című dolgozat anyagát az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején gyűjtöttem a Duna-Tisza közének középső részén, a török hódoltság alatt elnéptelenedett, majd a XIX. század folyamán újra benépesült pusztá egyik falujában. A dolgozat 1977-ben megjelent a közigazgatásilag önállósult község kialakulásának századik évfordulójára, de a kiadvány ma már nem hozzáférhető. Ez indokolja a kisebb szövegmódosításokkal és javításokkal átdolgozott újabb közreadását.

A török időkben elpusztult falvak helyén a nagy kiterjedésű puszták hasznosításának egyetlen lehetséges módja a rideg állattartás volt. Az állattenyésztés első sorban a szarvasmarhára, a ló-, juh- és sertéstartásra épült. Ezzel a honfoglalás idején és a később betelepült kunok körében virágzott nomadizáló pásztorelet és pásztor-kultúra hagyományai és emlékei keltek életre, s határozták meg a puszták új lakóinak életformáját. A rideg állattartás és a vele kapcsolatos pásztorelet a XIX. század második feléig, a nagy,

közös használatú legelők felosztásáig, egyéni tulajdonba vételéig és a földművelés térhódításáig, a tanyás gazdálkodás kialakulásáig tartott.

A dolgozat bemutatja az egykor még fosztatlan kiskun puszták képét, a határhasználat módját, az állattartás rendszerét, a pásztortársadalom szerkezetét és a pásztorelet szokásait, törvényeit, íratlan, hagyományos szabályait. Külön fejezetet szentel a pásztrok állatgyógyító és rontó tudományának, a természet ismeretének, babonás hiedelmeinek. A puszták jellegzetes alakjai voltak a betyárok, akik az elvadult vidéken jó búvóhelyeket találtak és a pásztrok körében megértő, de néha bűnös kapcsolatokat tartottak.

A fenti dolgozatokat tartalmazó tervezett kötet anyagából egy hajdúnánási gulyást igyekeztem bemutatni a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékén tartott előadásom keretében, amit – gondolom – a most jelenlévők közül is többen hallgattak. Ott az ősi táltoshitből származó, ködös, misztikus lelki alkatú, java-ember hírében álló idős hajdúnánási gulyás alakját és „tudományát” mutattam be. Természetesen nem akarom ismételni az ott elmondottakat, ezért a bemutatásra most egy szintén idős, sokat tapasztalt, változatos, színes életű hajdúböszörményi juhászt választottam, aki a pásztori élet és „mesterség” egyik legjobb ismerője és a juhász életforma hiteles kifejezője volt.

Pintye Miklós juhász, Hajdúböszörmény, Pród pusztá

Pásztor családból származott, született: 1873-ban. Apja és nagyapja is itt élt, ők is juhászok voltak. Arról nem tud, hogy ősei mikor és honnan kerültek erre a vidékre, de nem a hajdú „öslakosság” köréből valók. A megkérdezett pásztorok között a maga 80 évével ő volt az egyik legidősebb és legtapasztaltabb. Közlései számunkra azért is igen értékesek, mert ismeretanyaga három pásztorgenerációt fogott át. Az alább közölt ismereteket mind tőle jegyeztük le.

A tagosítás előtt (1886) az egész határban csak három tanya volt: Viden Nagy Szabó Mihályé, Kövér Gáboré és a Réten Sóvágó Gáboré. A böszörményi legelőn kettő, az egyik Pród felső-, a másik az alsó részén. Ezeket Felső- és Alsó-tanyának mondták. A pásztorszállásokkal szemben ezek állandó jellegű építmények voltak vályogfalakkal és nádtetővel. A gulyásoknak Bagotán, az ökörcsordának Perzsétén voltak szállásaik. Három ménes is járt a határban, kettő Pródon, egy Bagotán.

A pusztán tavasztól a nyírásig, amíg hideg, szelések jártak, karámban éjszakázott a jószág, amit nádból készítettek. Ősszel, amikor szabad volt a határ, rossz időben a nyáját a nádasokba állították. A tarlón nem építettek karámot, nyáron nem is volt arra szükség, mivel ilyenkor már nem kellett rossz időtől tartani. Amint mondták: – Minden bokor szállást adott a jószágnak, meg a pásztornak is.

A kunyhót úgy építették, hogy a víz ne érje el. Négy sarkán egy-egy ágas tartotta a tetőt,

oldalát napraforgószárral vagy náddal rakták be. A tagosítás után az ilyen kunyhó már ritka volt. Később vályogból építették, így a pásztrok szálláshelye állandósult. A szárnyék és nádkunyhó helyett a tartósabb és tágasabb építményben a pásztor családja is elfért. Ekkor a kunyhó körül kisebb méretű gazdálkodás alakulhatott ki, amit a pásztor felesége és gyerekei végeztek. A legelőn baromfit, sertést tartottak, ezek számára kisebb ólakat készítettek.

Apja és nagyapja idejében az egész vidéken csak *magyar juh*ot (rackát) tartottak. Bár ismerték már a *birskát* (merinóit) is, de nem szerették, mert hamar elkapta a rühöt. Egy Hajdú János nevű juhászról mesélték, hogy nem ette meg a birkahúst a rühe miatt. A magyar juh gyapját és tejet is többet adott, s gyengébb legelőn is megélt, mint a birka. Vilmányi János juhász olyan gyengén tartotta a juhait, hogy azon az eleségen a birka elpusztult volna. A nép az előző századokban csak az igénytelen állatokat tartotta, mint amilyen a szürke marha, az apró magyar ló, a magyar juh és a *fecskehasú* disznó.

Apja a maga juhait őrizte a böszörményi nyomáson. A „magán-juhászok” arra törekedtek, hogy mindig legyen 100 anyajuhuk, azokhoz 3 vagy 4 kos. Télére a bárányokkal együtt 140-160 darabot hagytak, a többit eladták.

A meddő juhokkal a pásztornak nem volt sok dolga. Csaptak hozzájuk ürüket, azok után ment a nyáj. Az ürüket 2 éves korukban eladták, de a legszebbeket kiválasztották és vezérürük megtartották. Mikor azok már a 4-5 éves kort elérték, eladásra hízalni kezdték őket. A *vezérürü* mindig jó állású, magas elejű, egyenes derekú volt, amely jó magasan hordta a kolompot. *Oroszlán formára* nyírták. Egy nyájban több vezérürüt is tartottak. Ha a nyáját eladták, a vezérürü is ment a nyájjal. Ezekért mindig jó pénzt kaptak.

A kosok Mihály napig (szeptember 29.), vagy október 1-ig az anyajuhoktól külön jártak, ezután az üzetés kezdődött. A közös kosnyájakat ilyenkor hazahajtották a *tőkegazdához*, itt a gazdák szétszedték és vitték a maguk nyájába. A kosok tavaszig az anyajuhokkal voltak.

Juhnyáj 10-15 volt a határban, valamint 3 disznónyáj. Egy juhnyáj 1500-2000 darabból állt. Apjától hallotta, hogy egyik esztendőben 60 ezer juh úszta meg az úsztatót (a nyírás előtti fűrésztés céljából) a *Bikás csárda* melletti tavon. A város az úsztatót árendába adta a kocsmárosnak, az szedte az úsztatásért járó díjat, juhonként 10 krajcárt. Az úsztatás pálinkával kezdődött és fejeződött be annak öröme, hogy nem fúlt bele a juh a vízbe.

Az öregek emlékezetében nevezetes volt az 1863. esztendő. Sok volt a jószág és nagy a szárazság. A búza olyan kicsi maradt, hogy még beérés előtt le akarták kaszálni, de jött egy jégeső és még azt is elverte. Rettenetesen szegény világ jött a népre. A juhászok, hogy mentsek a juhokat, olyan távolabbi vidékekre húzódtak, ahol a jobb legelőkön el lehetett tartani a jószágot addig, amíg itt meg nem jött az eső. Adatközlőnk apja ekkor Ugocsaig ment a nyájával. Hasonlóan nehéz volt az 1866. és az

1869. év is. Ha a juhokat nem hajtották haza a kiszáradt legelőkről, mert otthon nem volt a gazdáknak takarmányuk, közülik sok éhen döglött a pusztán. A szárazság mellett olyan szelek jöttek, hogy a szél a gyöp tövét is kihordta. 1905-ben az aszály miatt egy csepp tengeri sem termett, mert a fiatal növény nem tudott „megcsúdzenni”. Az aszályt mindenki megérezte, mert a jószágok számára nem tudtak takarmányt vásárolni. 1916-ban a búza fagyott ki, amikor már virágzásban volt. A fagy különösen a hajlás-földeken pusztította el a termést.

Apjának feljegyzése is megvolt, már esküdni akartak, amikor behívták katonának. Mikor hazajött a katonaságtól, nem tudott megnősülni, mert nem volt miből felöltöztetni az asszonyt. Elállt szolgálni bojtárnak. Számadónak nem kellett, mert nem volt juha, emiatt nem bíztak benne. A gazdák azt mondták, nem viseli gondját a jószágnak, ha magának nincs benne. A bősziroményi Szénás-közben lakó Vida Mihályhoz állt be. Más juhász a gazdánál nem volt, csak nyárára, az elválasztás után fogadtak fel bojtárt a bárányokhoz. Vida, különösen amikor az ellés volt, maga is kint szeretett lenni a pusztán. Két szamarával és talyigával járt ki. Mindig vitt magával egy nagy butykosban pálinkát és be-beszívott belőle. Gyyszer a Vidi-érben elakadt a két csacsi, a gazda nem tudta kihajtani őket, hátradólt a talyigában és elaludt. Éjszaka aztán a szamarak megsokallták az állást és elindultak. A juhász már a kunyhó mellett kötötte fel a gazdát, és tisztességgel kérdezte: – Na kiírkedett kend? Harmadjára is szólt hozzá, mire a gazda felébredt. Ennél a gazdánál keresett 600 juh mellett 60 bárányt. Apjának már volt 4 hold földje, de azon nem tarthatta juhait. Ugart és tarlót más gazda adott neki, ami után legelőbért fizetett. A város legelőjének az ára 4 krajcár volt juhonként.

Mikor Vidánál kitöltötte a 3 évet, menni kellett neki a porosz háborúba (1870-71). Volt vagy 80 juha. Mielőtt bevonult katonának, ezeket el akarta adni, de az apja azt mondta: – Ne ad el fiam, eltartom én fele szőrű; meg fele szaporulatú! 8 évig volt katoná, ott volt az orosz, meg a porosz háborúban. Mikor haza került, nemhogy szaporulat lett volna, de a 80 daraból sem maradt semmi. Apja megöregedett, nem tudott kaszálni, a juhoknak télére pénzért kellett takarmányt venni. Ezt nem győzte, és a juhokat lassan eladogatta.

Az első világháború után Király Gábor nyájjuhászhoz állt első bojtárnak. Három nyáron lakott ott, azután kis házikót vett a városban és a maga juhásza lett. A ház most is megvan, de már nem „Pintye-ház”. 1942-ben juhait eladta, s felhagyott a juhászattal. A hosszú évek alatt szerzett kis vagyonában gazdálkodni kezdett.

Apjának két fia (Miklós és Péter) és egy lánya volt. Miklós – későbbi adatközlőnk – 12 éves koráig az apja mellett volt, onnan járt iskolába. Mikor nagybacska lett, nyaranta disznó- és libaőr-zéssel foglalkozott, tekézt, libázott. Akkoriban ezek voltak a gyermekek játéka. Az ismétlőiskolát is kijárta, ami után az apja azt mondta: – Na,

eredj fiam, szerezz valamit magadnak! Előbb az apja testvéréhez ment kisbojtárnak. Ott kapta az első „bírbarányt”. E mellett még 5 forint volt a fizetése. Csak nyáron járt a nyájjal, azt télen a nagybátyja őrizte, mert neki nem volt bundája. E nélkül pedig télen nem lehetett a legelőn lenni. A következő évre az apja hazahívta, mert lett egy kis földje, s nyáron azzal volt elfoglalva, a juhokat a gyerekek kellett legeltetni. Így 16 éves korában már 21 báránya volt.

1891-ben kisbojtárnak állt félbérért a balmazújvárosi határban lévő uradalmi birtokra. Füre-di Mihály bacsó itt tíz embernek parancsolt. A hozzá szerződött gyerek a rangsorban legalacsonyabb, nem kapott várakozásának megfelelő bánásmódot, gazdáját otthagya vándorlásba kezdett.

Semsey grófnak az újvárosi földön 6 ezer holdja volt, amit a Bősziroményben lakó Lédig nevű bérlő használt. Neki a bacsó mellett nyolc komenciós juhásza volt, a fiatal Pintye Miklós oda szegődött kisbojtárnak. A bérlő Lédignek 4 ezer juhából minden juhászra 500 jutott. Csak anyajuh volt 1200. A kisbojtár csak akkor volt a nyájjal, ha elválasztás után a tokjokat kellett őrizni. Elválasztáskor alakítottak neki fal-kát, addig a bacsó mellett szolgált. Ekkor 20 Ft, meg 20 juhtartás volt a bére. Itt már maga ruházta magát a gyapjú árából, csak bundát varratott neki az apja otthon. Már az első esztendőben is le tudott tenni a béreből 50 Ft-ot, odaadta az apjának, hogy tegye takarékbá. Így kezdte szerezni azt a kis földet, amije öregségére is megvolt. Lédignél csak egy évet töltött, mivel az nem kapta meg újra a gróftól az addig bérelt birtokot, és felhagyott a gazdálkodással. Innen Kiscseresre került számadó bojtárnak. Harustein (Listyán) Lipót itt a Semsey gróf birtokát, Vókonyát, Daraskát, Szigetet, Jenőházát, Virágoskutát, Nagytanyát, Görög-tanyát és Malátomtanyát bírta, de bérelt még a dadai földön a káptalantól 3 ezer hold szántót is. Volt 5 ezer juha, ahhoz a számadó mellett nyolc bojtárja, egy kisbojtárja és egy kospásztor. Itt számadó bojtár lett 600 anyajuh mellett. Minden pásztornak 600-as falkája volt. Neki, mint számadó bojtárnak a komenciója 7 köből rozs, 2 köből búza, egy kocatartás, egy véka főzelék (fele köleskása, a másik fele paszuly), 20 kg szalonna és 14 korona volt. Még a 14 koronából is levontak 7-et cselédadó címén. Kapott még 40 juhtartást is. Listyánnál három esztendőig szolgált, járt a Görög-tanyán, Vókonyán, Jenőházán, Virágoskúton, majd hazajött, és Fekete Zsigmondnál kapott munkát. Listyántól azért jött el, mert ott kevés takarmány volt, emiatt saját juhait nem lehetett üzetni, szaporítani. Úgy mondta: – Mért őrizzem én a 900 juhot, ha az enyém nem szaporodik? A 40 juhtartás volt a legkedvezőbb számára, ami miatt maradt volna tovább is.

Fekete Zsigmond paraszt gazdának 400 juha volt a bősziroményi Pródon, az ottani tanyáján. Földjének javát szántotta, a szikesét pedig legeltetésre használta. Ott 200 holdja, de a Déli-lucernáson is 34 holdja volt. Itt fizetése 35 Ft

és 35 juhtartás, a vasárnapi tej, pulitartás és bennkoszt volt. Fekete Zsigmondnál 4 esztendőt töltött, itt nősült meg a harmadik évben. Felesége is bősziroménybe való. A dadai bacsó is kínálta neki a lányát: – Miklós, neked neveltem Margitot! – mégis hazajött nősülni. Felesége még lánykorában Fekete Zsigmond tanyájához nem messze dinnye-csós volt, ő odajárt a nyájjal dinnyézni, s ott ismerte meg a lányt, akinek apja a gazda tanyáján napszámos volt. Ez után egy évig a gazda tanyájában laktak. Itt maradhattak volna tovább is, mert bennkosztosként jó helye volt, de Feketék elvárták, hogy a felesége is dolgozzon nekik. Ott bennkosztosra tovább már nem szegődhetett, mert az asszonynak is enni kellett. A gazda kikötötte, hogy csak 10 tyúkot, egy kakast és egy disznót tarthattak. Ha a koca megfiadzott, már két hónapos korukban el kellett adni a malacokat, csak kettőt lehetett megtartani.

40 éves korában (1913-ban) jött el onnan, mert az apja megöregedett és hazahívta. Az öccse nem maradhatott az apjánál, mert nagybátyja gondozását vállalta, aki vagyonát is ráhagyta. Másik esztendőben Listyán üzent neki, hogy menjen vissza hozzá, de nem ment, mert akkor már volt 150 juha, azokat őrizte a bősziroményi határban, s mint mondta, olyan jó dolga volt, hogy nem cserélt volna Tiszával (a miniszterelnökkel). Az első világháború idején előbb Karintiába, majd Romániába került, a 150 juh ára pedig hadikölcsönbe ment. Ezért a pénzért akkor 11 köblös földet vehetett volna, de azt mondta a feleségének: – Vagy jövök vissza, vagy nem, elég lesz nektek megmunkálni azt, ami van. Arra számított, hogy ha hazajön, megint juhot fog venni. Míg a háború tartott, felesége lovat, fogatot vett, fogadott egy embert és kis földjén gazdálkodott. A háború után szerette volna pótolni az elveszett juhállományt, de venni nem tudott. Az apja biztatta: – Ne menj sehova, gyere, itt az én földem is, szánts, vess! Idővel meg is szerette a paraszti munkát, de a juhászságot sem hagyta, mert az kifizetőbb volt.

A legtöbb juha már 180 db volt, amikor a háborúba ment. A háború után majd 30 évig Hajdúböszörményben a nagygazda Péntes Nagy Imrénél szolgált. Ez idő előtt még szüretre vett két juhot, egyiket levágta, a másikat megtartotta. Az egy juhból a második világháború idejére 70 lett, pedig ez időben inkább paraszt volt, mint juhász. A két világháború között juhait mindig nyájjuhászra bízta. Volt egy lova, összefogott egy másik egylovas gazdával, egyik vezette a lovat, a másik fogta az ekeszarvát. Később a lónak egyik fiát felnevelte, az anyát eladta, annak az árából fiatalabbat vett, így a háború végére már két lova volt.

Az 1880-as évek végétől az 1940-es évek végéig – előbb mint kis- és nagybojtár, majd felelős számadó (bacsó) – bejárta a hajdúböszörményi és az attól távolabbi, a Tisza vidékéig terjedő hortobágyi és Hortobágy-melléki legelők nagy részét. Mintegy hat évtizedes vándorlásait tervezett kiadványunkban térkép szemlélteti.

Rá is érvényes, amit a hajdúböszörményi pásztorok ismereteinek, mesterségbeli tudásának megszerzéséről, a pásztorokba való belenevelődésükről H. Fekete Péter írt: „A böszörményi pásztorok bojtáriskolája a Hortobágy volt.”

Fia 1921-ben született. Öregségére már nehéz volt a juhok őrzése, ellátása mellett a földdel való foglalkozás, de egyikkel sem akart felhagyni. Fia a paraszti munkában nem szívesen segített neki, a juhokhoz pedig nem értett. Ezt látva, egyszer szántás idején mégis így szólt az apjához: – Apám, gyepeljük fel a lovakat, menjünk, megpróbálom én is! Apja végignézte, ahogy a fiú egyet kerül az ekével, aki mikor visszaért, azt mondta: – Na apám, menjik szedriszni, megcsinálom én magam is. Azóta a fia gazdálkodik, ő pedig a ház körül munkálkodik, etet, meg disznókat legeltet. Találkozásaink idején 5 lánya volt, 24 unokája és 6 dédunokája. Négy lányának férjei gazdálkodtak, az ötödik nem ment férjhez, patikában takarító lett. Szerette volna valamelyik lányát juhász fiúhoz adni, de akkoriban nem volt a környéken házasanaladó juhász. Ha ez így alakult volna, öreg korában is tartott volna juhot, s maga is ott lett volna velük. Vejei bérlők lettek, saját földje egyiknek sem volt. Fia 6 vékás földet örökölt, ami 1 hold és 800 négyszögöl, s ahhoz a maga munkájával még 8 holdat szerzett, míg másnál szolgált, s azon gazdálkodott s paraszt lett. A család szétszóródott, szűkebb hazájától elkerült és a pásztorélettől is messze távolodott. Az ő, s az akkor még élő, de kiöregedett, talaját vesztett régi pásztorok legnagyobb gondja és fájdalma volt, hogy a „pásztori mesterséget”, az évszázadokra épülő tudást nem tudták utódaiknak átadni, átörökíteni. Némi szomorúsággal, de a változhatatlan valóság tudatában megnyugvással fogadta, hogy vele egy köztiszteletben álló, több generációs pásztorvezeték és ősi pásztoréletforma szakad meg, s lassan annak emléke is a feledés homályába vész.

Öreg Pintye Miklós juhász több évtizedes tapasztalataiból, a jószággazdálkodás ismereteiből, a jószággazdálkodásról és a pusztai élet mindennapos eseményeiről sokat megosztott velünk. Ezek után most a Hortobágy mellékének pásztorok kultúrájára vonatkozó legjellemzőbb vonásokat próbáltuk kiemelni. Elsőként a jószág szeretetét, a pásztor hivatástudatát, a társadalmi

munkamegosztásban vállalt szerepének felismerését és a köztulajdon iránti felelősség elfogadását kell említeni. Mindez együtt a pásztori erkölcs és magatartásforma állandó és következetes megnyilatkozása, amelyek a jó pásztor erényei közé tartoztak. Az ezzel járó életformának a keretét a jószág és a pásztor együttléte, állandó kapcsolata, a közös vagyon megőrzésének, fenntartásának és gyarapításának mindennapi teendője alkotta.

Most pedig a Hortobágy vidékének pásztor-kultúrájára legjellemzőbb eszközkészlet ismertetése, az őrző- és terelő eszközök, tűzgyújtó, főző és étkező alkalmatlanságok ismertetése, a személyes jellegű készségek, dohányzó- és zene-eszközök, viseleti darabok használata, valamint a jószág kezelésének és gyógyításának adatközlőnk által ismert gyakorlata következne, amelyeket több-kevesebb változatokkal más adatközlőktől is lejegyezhetünk. Hasznos volna ezeknek az eljárásoknak egybevetése területünkön belül is, egyedi vagy általános jellegük meghatározása. Mindezek szigorúan szakmai leírásával azonban nem kívánom tovább fárasztani hallgatóimat. Ezek helyett befejezésül csak a pásztorok között is meglévő, de a gyűjtők és a szakirodalom körében is mellőzött népi írásbeliség kérdésére kívánok röviden utalni.

A pásztorcsaládok férfi tagjai gyermekkoruktól kezdve egész életüket a jószág mellett töltötték. A XIX. század vége előtt sokan iskolába se jártak. Ha elvégeztek is néhány osztályt, az írott kultúra megfoghatatlan ismeretlenség maradt számukra. Adatközlőnk már kora ifjúságától fogva birtokában volt az írásbeliség alapismerteteinek. Ezt a felelős pásztoroktól, különösen a számadóktól a gazdák meg is kívánták. A jószág számbavételéhez és nyilvántartásához kis füzetet használtak, amit állandóan a kunyhóban tartottak. Ebben jegyezték fel a gazdák által fizetett legelő- és pásztorbéréket, a pusztán történt fontosabb eseményeket. Könyv azonban ritkán került a kezükbe. Az írott szóval való találkozás igen ritka volt a pusztán. Legfeljebb a vásárokon egykor árult ponyvairodalom népszerű kötetei, szerelmi-, pásztor- és betyár történetek olcsó füzetek kerültek el hozzájuk. A betű, az írott szó tisztelete azonban mindnyájukra jellemző volt, s bennük az igazság győzelmének hitét táplálta. Pintye Miklós öreg korában is őrizte azt az

élményét, amit egy vonatból kibombolt és általa megtalált újságlap nyújtott részére. Az újságban megírt történet szerint – amely lehetséges, hogy a pásztorok között élt és mások által is ismert vándor-legenda lehetett –, a perjesi pusztai juhásznak feleségéhez „bekapott” az ispán. Egy este a juhász a feleségénél találta, akit némi bírkózás után megkötözött és kiherélt. Amikor az ispán az életéért könyörgött, így szólt a juhász: – Mennyi kóst kiheréltem íletembe, egy se pusztult el a kezem alatt, ezír hát te se fíjj!

Adatközlőnkől más pásztor- vagy betyártörténetet, pásztor-csinytevést, sem pásztoraldalt nem sikerült lejegyeznünk. Úgy látszik, ő azok közé tartozott, akik a csárdák gyakori látogatása, a meg nem engedett haszonszerzés és a könnyű élet helyett a tiszta erkölcsöt választották élet-szemléletére és felelősségtudatára jellemző a pásztorok között sokak által ismert, de kevesek által megvalósított pásztori hitvallás:

„Mert tavasszal kihajtaszor
Minden ember lehet pásztor.
Hanem ősszel, szorulaskor
Az a pásztor, aki számol.”

Pintye Miklós a pásztori rangjához méltó, őt megillető tiszteletet igyekezett a maga számára biztosítani. Így tudásával, hasznos tapasztalatával, magatartásával pásztorársai és a gazdák megbecsülését is méltán kiérdemelte.

The Beginnings of my Career in History, Ethnography and Literature

The author gives an overview of the beginnings of his academic career, from the years he spent at the University of Debrecen, revising some of his most important or interesting essays which reflected the ideas and thinking learnt from his great instructors. The subjects of these studies are always centred around the rural way of life, peasants and agricultural workers. He has always been interested in these layers of society and his fields of study include the description of rural traditions, personal life stories and the portrayal of those irreversible changes that have taken place in that segment of our society. The article includes one of such portraits, of an old Hungarian shepherd from the Hajdú region, whose family cherished these shepherds' traditions and through his life we can see how they have been lost for ever, having been recorded in this kind of accounts only.

Természettudományi kutatások és természetvédelem

Hegyessy Gábor

Magyarországon a természettudományi kutatások és a természet védelme nagyjából egyszerre kezdődött. Annak ellenére, hogy az uralkodó osztály képviselői között korábban is voltak a természeti értékekre fogékonyak, intézményes szinten csak a polgárság XIX.

századi megerősödése után számolhatunk ennek mozgalmi szintű elterjedésével.

A természettudományi kutatások múzeumi eredményeiről a példányok és a szakirodalom tükrében igazából csak az 1800-as évek második felétől tudunk beszámolni. Nem véletlen ez, hiszen a korábbi eredményeken nem találhatjuk meg hazánk mai határai között. Korábban Bécsbe kerültek, s zömmel ott őrzik ezeket ma

is. A magyar múzeumok megalakulásuk után szerte a Kárpát-medencében számos jeles gyűjteményt kezdtek gyarapítani. Rendszerint természetrajzi gyűjtéssel, kutatással is foglalkoztak. A természet tárháza ekkor még kifoghatatlannak tűnt. A lakosság számának gyors emelkedésével, a természettől egyre függetlenebbé váló városias életforma terjedésével, a technika fejlődésével egyre nagyobb

területek váltak a sokszor túlzott emberi igények kiszolgálóivá. A kezdeti örömet, hogy a természet hatalmas erőt az ember a gépeivel, épületeivel legyőzi, akkor még alig árnyékolta be a természeti környezet mértéktelen pusztításának tudata. Sokáig csak kevesen látták, hogy az emberi élet nem tud önmagában fennmaradni. Szükség van azokra az első látásra értéktelen állatokra, növényekre, gombákra, szabad szemmel nem is látható egysejtűekre, baktériumokra és bizonyosan még a vírusokra is, hogy a természet egészsége fennmaradjon.

A XIX. század végének természettudósai, köztük a sokoldalú Herman Ottó is, észrevették az emberi rablógazdálkodás akkor még a mainál jóval kisebb hatását. Az egykor természetvizsgáló muzeológusként is dolgozó polihisztor nem véletlenül irányította a természetvédelmet a sokaknak kedves madarak felé. Az idő igazolta akkori elképzeléseit. Politikus alkata és józansága vezethette ezen az úton, hiszen alig néhányan tudjuk ma is: Herman Ottó tudományos szempontból legjelentősebb alkotása a háromkötetes, pókokról szóló műve. Bizonyos, hogy ő is tisztában volt azzal, hogy pókokkal nem lehet tömegeket a természetvédelem oldalára állítani. Madarakkal viszont igen. Nem véletlen, hogy hazánkban ma is ez a "húzóágazat". Megalapította a Magyar Ornithológiai Központot (1893), amely Madártani Intézetet néven ma is működik. A természetvédelem történetében a következő, amely elsőbbséget élvezett, a sokszor régekkel, kultúrtörténetekkel övezett vagy egyes jeles személyiséghez kapcsolt nagy fák megőrzése volt. 1942-ben már számos idős fa került fel arra az országos listára, amely ezek megőrzéséről szól. Jelentős részük ma is áll, bár leginkább éppen a természetvédelemnek okoznak gondot. Igazából kultúrtörténeti jelentőségük a nagyobb, így megőrzésük sokkal inkább a műemlékvédelem feladatai között kellene, hogy szerepeljen.

Szintén 1942-től kezdődően számolhatunk védett területekkel. Ezek az országban sokfelé voltak találhatóak, s nem hirtelen elhatárolásból, hanem komoly előzetes felméréseket, tudományos kutatásokat követve jelölték ki határaikat. Később a természetvédelmi hivatal létrejöttével és megerősödésével újabb és újabb védett területek, élőlényfajok kerültek törvényes megőrzésre. Mindegyik listára kerülését megelőzte annak tudományos kutatásokon alapuló felmérése. Kezdetben számos esetben kizárólag a múzeumi kutatások jelentették az összehasonlítási alapot, mivel csak a múzeumok őrizték akkor már évszázadnyi múltra visszatekintő adatokat a gyűjteményi példányaik által.

Sajnálatos, hogy a XIX. század elején illetve korábban gyűjtő természetkutatók nem gondoltak túl a példány szépségre törekvő preparálásán, adataikat legtöbbször nem rögzítették ezekhez. (Az esetleg precízen vezetett, szeretteággzó információkban bővelkedő naplók elvesztek vagy az utólagos egyeztetés során keveredhettek az adatok.) Így sok régi, igazi

múzeumi darabot őrzünk ma is kegyelettel az elődök munkásságának bizonyítékául, de ezek jelen ismereteink szerint további, a természet megőrzését elősegítő információt már nem hordoznak. A mai értelemben vett, minimálisan teljesnek tekinthető adatsort (lelőhelyként legalább települést vagy földrajzi nevet, gyűjtési időpontot és a gyűjtő nevét) tartalmazó példányokat szinte csak 1850 után találunk. További évtizedekig, általában a 20. század közepéig alig közöltek a szakirodalomban is a településnéven vagy földrajzi kistájon kívül részletesebb adatokat. A földrajzineves részletezés, a környezet milyenségének (pl. jellegzetes élőhely, növénytársulás stb.), a gyűjtés módszerének megadása fontos, hogy a korábbi előfordulási információkat a mai viszonyokkal egybevetessük. Ezért alig csodálkozhatunk azon, ha a terepen dolgozó természetvédők csak a néhány évtizedes adatokat tekintik frissnek. Újában elterjedt a múzeumi felmérések helyeinek műholdas helymeghatározóval történő pontosítása is, amely a végzett kutatás néhány méteres közelítésű azonosítására alkalmas.

Érdekes, hogy a szakirodalomban a korábban is ritkaságnak számító élőlényekről találunk információkat, mint ahogy a gazdasági károkat okozókról is, de a közepesen ritka vagy korábban közönségesnek mondottakról alig vannak pontos adatsoraink. Pedig ezek populációs szintű változásai jól mutatnák az élő és élettelen környezet nagyobb léptékű, emberi tevékenységet, gazdálkodást is tükröző változását.

Főként a gerinctelen állatok azok, amelyek természetvédelmi szempontú megítélése az utóbbi évtizedben jelentősen változott. A rendkívül formagazdag, hazánkban több tízezer fajjal jelenlevő rovarok kutatásának mértéke mindenkor a kutatók számával állt arányban, nem pedig a fajok változatosságával. A sokféleséghez képest ezeket az elmúlt évszázadban egyidőben, mindig csak néhány tucatnyi specialista vizsgálta. Ezzel szemben a Magyar Madártani Egyesület tagjainak száma pl. az elmúlt évtizedekben folyamatosan többeszer. Miután a madarak állományainak felmérésein, megőrzésén évszázadnyi távlatban tömegek dolgoztak, eredményeik is összehasonlíthatatlanul számosságban lettek, mint más élőlénycsoportoké. A helyhez kötött életmódú növényekkel foglalkozó botanikusok tudtak csak valamelyest lépést tartani, különösen egyes növények törvényes védelmét követően. A gerinctelenek főbb csoportjai közül is több faj védett lett az 1980-as évektől, de ezek jobb megismerését kezdetben inkább hátráltatta az intézkedés. Az apró természetű, rejtőzködő rovarok és más állatok állományainak felmérését csak célzott kereséssel lehet végezni, s ennek gyakorlatát gátolta a rendelet. Míg madarakat megfigyelni, gyűjtés, mesterséges költőhelyeket kihelyezni illetve virágos növényeket fényképezni pozitív, támogatott cselekedetnek számított, addig a rovarok mintavételezése negatívan ítéltetett meg. Az iskolákban egész generációk nőttek fel úgy,

hogy hazánk legelterjedtebb, legfajgazdagabb csoportjának, a rovaroknak csak tankönyvbeli ábráival találkozhattak.

Alig volt intézmény, amely a gerinctelenek (és ide értendők a védett halak, kétélűek, hullók és a kismérsők is) célirányos feltérképezésével, a populációs szintű változások követésével foglalkozott volna. Éppen múzeumi példát hozva: az elmúlt évtizedben a mintegy 8 ezer féle (ebből 140 faj védett, tehát természetvédelmi szempontból jelentős) hazai bogár kutatásával az ország egész területén összesen 9 muzeológus foglalkozott. A védett fajok viszonylatában így is számos "fehér foltot" sikerült felszámolni. A gyakorlati természetvédelemnek ugyanakkor szüksége lett volna, és szüksége van ma is ennél jelentősen több információra ezeken az elhanyagolt területeken.

Mindezek az aprólékos, az adatok sokaságát gyűjtő természettudományos kutatások jelentőségét mutatják. Természetesen manapság már nem elég, ha csak a múzeumi példányt őrizzük az utókor számára, hanem az a legfontosabb, hogy lehetőleg minél több információval együtt tegyük azt. Esetenként a példányt helyettesítheti – és ez már kezd gyakorlattá válni – egy-egy megfelelően készített és nyilvántartott dokumentáló kép is.

A hivatalos természetvédelem a kezdetektől támaszkodott a múzeumok zoológusaira és botanikusaira, de ugyanígy ma is együttműködik az élővilág sokszínűségét vizsgáló és dokumentáló múzeumi kutatókkal. A múzeumok kisszámú természettudósa a specialitásának természetvédelmi jelentőségét egyre jobban felismerve együttesen fáradozik az élővilág értékeinek megőrzésén, hiszen élő és élettelen környezetünk pontosabb megismerése az, amely által saját kultúránkat is megőrizhetjük.

Research in Natural History and the Protection of the Environment

The study and the protection of natural environment began roughly at the same time in Hungary, although it reached an institutional level only by the late 19th century. At the beginning very few people were aware of possible threats to the environment and the human race itself. Ottó Herman, the great scientist drew people's attention towards the most popular species, birds, ornithology being one of the most favoured branches of natural sciences. However, the thousands of species of insects, reptiles, amphibians or other less popular ones have been investigated to a lesser extent. Another problem is that earlier studies were less precisely documented or the information is missing or misplaced. Nowadays research is more systematic and the institutional background is much better, although there is a lot to do, those few natural scientists still have a long way to go towards the discovery of our environment as it is part of our own culture and heritage.

A Pulszky Társaság hírei

A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület közhasznúsági jelentése a 2005. évi működésről

Szöveges beszámoló a közhasznú tevékenységről

A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület közhasznú társadalmi szervezetként látja el feladatát választott vezetőséggel (elnök, ügyvezető elnök, főtitkár, elnökség, illetve választmány) valamint két félállású alkalmazottal. A választott tisztségviselők személyi juttatást nem kapnak, a működési költségből személyi juttatásokat csupán a két félállású kolléga bérére, illetve a bér járulékaikra fordítunk. A dologi kiadásokra fordítható összegből csupán a legszükségesebbeket oldjuk meg ebből a keretből, mellette az éves tagdíj szolgál némi fedezetül. Sikeres pályázatot nyújtottunk be a NCA-hoz, s az onnan kapott támogatást az iroda felszerelésére, beruházásra fordítottuk.

A dologi kiadások közül a legtöbbet a tagsággal való rendszeres kapcsolattartásra fordítunk: a Magyar Múzeumok szakmai folyóirat évi négy számának postázására. A költségek csökkentése érdekében a NKÖM szakmai folyóirata, a Múzeumi Közlemények évi két számát és a Magyar Múzeumok évi két számát továbbra is közösen postázzuk, s évente kb. 60 ezer forintot takarít meg mindkét fél. A működés minimális feltételeinek biztosítására elég csupán ez a támogatás, a színvonalas Magyar Múzeumok kiadványunk szerzőinek honorálását például 2005-ben sem tudtuk megoldani. A működési támogatásnak az év utolsó részében történő megküldése komolyan veszélyezteti az egész éves szakmai munkát!

A Természettudományi Múzeum jóvoltából a Társaság két helyiséget kap térítésmentesen a Könyves Kálmán krt. 40. sz. alatti épületben, ahol csak a külön szolgáltatás igénybevételéért – pl. telefonvonalért – kell fizetnünk.

1) Szervezeti élet

Az elnökség 2005-ben is rendszeresen, havonta tartotta üléseit, megvitatta a napirendre tűzött kérdéseket, meghozta szükséges döntéseit. A választmány két alkalommal, 2005. február 18-án, illetve 2005. november 25-én ülésezett. Megtárgyalta és elfogadta az előterjesztett beszámolókat, javaslatokat, indítványokat. Az Ellenőrző Bizottság elnöke rendszeresen részt vett a vezető testületek ülésein, a gazdálkodás és az ügymenet tekintetében nem jelzett kifogásolni valót. A rendes éves közgyűlést 2005. március 16-án rendeztük meg. A közgyűlés elfogadta az elnökség és a

választmány által már korábban jóváhagyott 2004. évi közhasznúsági jelentést, illetve kisebb módosítások figyelembevételével megszavazta a 2005. évi munkatervet is. A közgyűlésen a tagságból érkezett előterjesztésekre, a Pulszky-díj kuratóriuma döntése alapján ketten részesültek Pulszky Ferenc, egy fő pedig Pulszky Károly díjban (Szilágyi János György és Janó Ákos Pulszky Ferenc, Hegyessy Gábor pedig Pulszky Károly díjat kapott). A közgyűlés elfogadta a választmány előterjesztését és az évi rendes tagdíjat 3000 forintban, a nyugdíjasok és diákok számára érvényes tagdíjat 1500 forintban állapította meg. 2005-ben is két főt alkalmaztunk félállásban: Madarasné Thuma Valéria négy órás alkalmazásban a szervezet ügyvezető titkára, Varga Judit pedig szintén négy órás alkalmazásban a gazdasági ügyek intézője.

2) Szakmai tevékenység

Társaságunk elnökségének, választmányának és tagozatainak tagjai részt vettek más szakmai, érdekképviseleti szervezetekkel közös egyeztetésen, a múzeumigazgatók országos értekezletén és más szakmai rendezvények munkájában. Képviselőink tagjai a Nemzeti Kulturális Alap múzeumi szakmai kollégiumának, a szakfelügyeleti hálózatnak és a szakmai akkreditációs bizottságnak.

Európai Múzeumi Szervezetek Hálózata. Az Európai Múzeumi Szervezetek Hálózata (NEMO) munkájában folyamatosan részt veszünk, a PT – MME ügyvezető elnöke a NEMO elnökségi tagja. 2005-ben Brüsszelben az EU kulturális fórumainak vezetőivel tanácskoztunk a Culture 2007–2013 támogatási rendszert múzeumokat érintő kérdéseiről.

Év múzeuma pályázat. A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület kezdeményezésére és szervezésében 1997 óta minden évben meghirdetett „Az év múzeuma” pályázatra – amelynek keretében a résztvevők előző évi tevékenységét értékeli a bíráló bizottság – 2005-ben 9 intézmény adta be anyagát. A tapasztalt és elismert szakemberekből álló bíráló bizottságot ebben az évben is a Pulszky Társaság és a társki-író szervezetek (a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Múzeumi Főosztálya, a Nemzeti Kulturális Alapprogram szakbizottsága, az ICOM /Múzeumok Nemzetközi Tanácsa/ Magyar Nemzeti Bizottsága és a Magyar Nemzeti Múzeum) képviselői, valamint a 2004-ben győztes két múzeum vezetője alkotta. Az évek során kialakult

gyakorlat szerint a testület a pályázó múzeumok beküldött információit és anyagait, valamint a helyszíni látogatások során szerzett tapasztalatokat megvitatva sokoldalúan értékelt az egyes intézmények 2004. évi tevékenységét és döntött a díjakról. Az ünnepélyes eredményhirdetésre és a díjkiosztásra – hagyományosan – 2005. május 21-én, szombaton délelőtt, a Múzeumok Majálisa megnyitó ünnepségének keretében került sor a Nemzeti Múzeum kertjében. A díjazottakról és az ünnepségről számos újság, több televíziós és rádiós adás beszámolt. „Az év múzeuma 2003” kitüntető címet és díjat elnyert intézmények: az országos intézmények közül a szolnoki Damjanich János Múzeum, a szakmúzeumok sorában a Terror Háza, a kiállítóhelyek kategóriájában a kiskőrösi Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum munkáját ismerték el fődíjjal. „Az év múzeuma” díj hagyományaihoz méltón a további hat pályázó teljesítményét is elismerték. A Pulszky Társaság különdíját a bonyhádi Völgysegi Múzeum kapta a helyi hagyományok ápolásáért. Az ICOM különdíját a mátészalkai Szatmári Múzeum vehette át, a minisztérium a berettyóújfalui Bihari Múzeum munkáját díjazta. A Nemzeti Múzeum különdíját a vajai Vay Ádám Múzeum kapta, a kiskunhalasi Thorma János Múzeum és az orosházi Vízellátás-történeti Múzeum elismerő oklevelet kapott.

A Magyar Múzeumok 2005. évi számai. A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület 1995 óta jelenteti meg negyedéves folyóiratát a Nemzeti Kulturális Alapprogram Múzeumi Szakmai Kollégiumának pályázati támogatásával. 1999 óta a kiadás mellett a teljes lebonyolítás és a terjesztés is a Társaság feladata (ebben korábban a Hazai Tájakon Alapítvány működött közre). A 2005. évi négy szám mindegyike tematikus tartalommal rendelkezik. Az első szám a Kulturális Örökség Minisztériuma által megindított *Alfa-programra* irányítja a figyelmet. Előljáróban Vigh Annamária tekinti át a múzeumi modernizációs program eredményeit, tapasztalatait. Majd a jelentős pályázati támogatást nyert – az ország különböző vidékén működő – hét múzeum állandó kiállításának már megvalósult, vagy készülőként lévő munkálatairól olvashatunk részletes ismertetéseket, illetve az eredményekről és gondokról szóló beszámolókat. Külön is említést érdemel a Bocskai-évforduló kapcsán Nagykerékiben megvalósult impozáns kiállítás tárgyyszerű bemutatása, az egri vár Dobó-bástyájában létesített fegyverkiállítás, de a nagykanizsai és szekszárdi nagyszabá-

sú régészeti kiállítások szakmai újdonságai is figyelmet érdemelnek. Ehhez a témakörhöz illeszkedik a Magyar Nemzeti Múzeum főlépcsőjének megújításáról, és ezáltal nyert terek hasznosításáról szóló cikk. A visszatekintés rovatban a Nemzeti Múzeum egykori tápiószelei szkitakutatása, valamint az 1980-as budapesti kopt kiállítás témaköre emelkedik ki. A kiállítások sorában az Irodalmi Múzeum Móricz kiállítása, a Néprajzi Múzeumban rendezett boldogi fotókiállítás és a dudáról szóló látványos kiállítás, valamint a tatai múzeumban a majki néma barátok emlékét idéző kiállítás beszámolója érdemelnek említést. A második szám központi tematikáját a *József Attila Emlékév* kapcsán a múzeumi évfordulók adták. A lapszámot indító két cikk a nagy költő emlékeztétét idéző „Eszmélet” című multimédiás kiállítás ismertetését nyújtja, majd ezt követik a makói és ferencvárosi emlékkiállításokról szóló beszámolók. Ebben a számban kapott helyet az Irodalmi Múzeum Csokonai Vitéz Mihályról szóló megkapó hangulatú kiállításának, valamint Petőfi Sándor kiskőrösi emlékmúzeumának ismertetése. Ez a számunk ad hírt a tizedik alkalommal megrendezett Múzeumok Majálisán „Az év múzeuma 2004” pályázóiról és a díjkiosztás eredményéről, valamint az ICOM szülői kongresszusáról. Új rovatunk a Közgyűlési előadások címet viseli, mely a Pulszky-díjas tagtársaink által tartott előadásait változatlan formában adja közre. A harmadik számban a régóta aktuális és nélkülözött témakör, a múzeumi közművelődés, közönségkapcsolat, múzeumpedagógia kapott központi helyet és sokoldalú megközelítést a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által évek óta eredményesen megvalósított országos eseménysorozat, a *Múzeumok Mindenkinek Program* keretében. Koncz Erika helyettes államtitkár bevezető sorai tömör áttekintést adnak a program lényegéről, majd részletes ismertetést szól a Múzeumok Majálisa és a Múzeumok Éjszakája rendezvények legutóbbi sikereiről. A Műhely rovatban tízet meghaladó írás ad képet a múzeumi közművelődés eredményeiről, gondjairól, a múzeumpedagógiai oktatásról és foglalkozási formákról, a múzeumbaráti körök közművelődési tevékenységéről, valamint a múzeumlátogatási felmérésről, vagy éppenséggel a múzeumi sajtókávéházról. A Számvetés rovatban kuriózumszámba menő régészeti feltárásról, a visegrádi Mátyás-kori üvegkészítő műhelyről olvashatunk. A negyedik szám fókuszában a képzőművészeti muzeológia áll, melynek aktualitást a száz éves *Szépművészeti Múzeum* évfordulója adja. Az intézmény szakmai tevékenységének ismertetése során a kiállítások mellett szerepel a múzeum története és szerteágazó kapcsolatainak áttekintése. Ehhez a tematikához kapcsolódik a Ludwig Múzeum ismertetése, valamint a pécsi ókeresztény

temető legújabb sírfeltárásainak közreadása. A Számvetés rovatban figyelmet érdemel a vajai várkastély mintaszerű felújításának és múzeumi hasznosításának ismertetése, valamint egy páratlan értékű műemlék, a krasznahorkai Andrásy-mauzóleum részletes bemutatása. A kiállítások sorából a Néprajzi Múzeum különleges értékű ecuadori anyagának bemutatása, ill. a Nemzeti Múzeum legutóbbi plakátkiállítása emelkedik ki.

1999 óta a Társaság tagjai a tagdíj ellenében megkapják a Magyar Múzeumok számait, ami több mint 550 példányt jelent. Emellett mintegy 250 hazai és külföldi (egyéni és intézményi) előfizető kapja meg postai küldeményként, valamint további mintegy 100 tisztelet-, csere- és szerzői példányt küldünk szét. Húsznál több helyen (múzeumokban, könyvesboltokban) árusítják bizományban a folyóiratot. A Magyar Múzeumokat az NKA által nyújtott támogatásból adjuk ki (2005-ben 4,8 millió forint). Egy-egy szám nyomdai előállítására több mint 1,2 millió forint, a szerzői díjak számonként átlagosan 400 ezer forint körül mozognak, míg a postaköltség számonként eléri a 200 ezer forintot. A nyomdai kivitelezésen felüli minden költség a Társaság működési keretét terheli. Folyamatosan törekszünk további szponzorok és hirdető megvalósítására. Az előkészítés, tördelés, szerkesztés, terjesztés jelentős mértékben leköti a Társaság csekély adminisztrációs állományát és a főszerkesztőt, a szerkesztőség tagjai részéről is igen sok áldozatot követel. Az olvasók (és nem csak a szűkebben vett szakma) részéről kapott visszajelzések szerint a folyóirat elismertségnek örvend. Minden lapszámban közöljük a támogatók nevét és logóját. Folyóiratunk szerepel a közalkalmazotti kiadványterjesztésben, továbbá keressük azt a szélesebb körű könyvrusi és lapterjesztési megoldást, aminek eredményeként növelhetnénk folyóiratunk példányszámát.

„Tizennégyen”. a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület és az ICOM MNB című közös kiadványa. A kiadvány kitűzött célját, azaz a legnagyobb gyűjteménnyel és ismertséggel rendelkező múzeumok (13 országos múzeum és a Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum) egy kiadványban történő népszerűsítését a vállalt határidőre teljesítette. A két társadalmi szervezet koordinálta összehangolt együttműködés eredményeként a múzeumi majálisra megjelent az elsősorban a közép- és felsőfokú oktatásban résztvevő tanulóknak szóló komplex és figyelemfelkeltő reklámfüzet. Az ingyenes (prospektus jellegű) kiadványban szereplő írásokban arra törekedtünk, hogy a fiatal korosztályban a múzeumokkal szemben élő, mára már kevésbé igaz tévhiteken alapuló sztereotípiákat eloszlassuk és helyettük vonzó kínálatot nyújtsunk számukra. A kooperatív marketing keretében megszületett imázs-kiadvány az eddigi fogadtatások

alapján segíti a múzeumok újrafelfedezését, s az elvesztett látogatói korcsoport újbóli meghódítását. A 14 múzeum gyűjteményi nagysága és az ebből adódó egyediségeik, unikális műtárgyaik csalogató leírása komparatív versenyelőnyt jelent az egyéb kulturális, szabadidős kínálatok között. Ugyanezt a célt szolgálja a kivágható nyereményszelvény is, amely visszaküldői között 14db, egy évre szóló, a 14 múzeumba egyaránt érvényes ingyenes belépőt sorsolunk ki a következő múzeumi világnapon. A megjelent 20 ezer példányból 500-500 darabot kapott a kiadványban szereplő 14 múzeum. Ezek terjesztéséről önállóan gondoskodtak, többnyire saját rendezvényeiken, intézményeiken belül. A fennmaradó 13 ezer példányból 1000 darabot a múzeumi majálison osztottunk szét nagy sikerrel. További 1000 darabot az Alexandra könyvtárakban terjesztettünk, valamint a nagyobb bevásárlóközpontok információs pultjainál és a mozijainál. A központi Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban 500 darabot helyeztünk el. Közvetlenül a diákokhoz 3500 darabot juttattunk el úgy, hogy négy nagy budapesti gimnázium (Fazekas, Apáczai, Szent István és Óbudai) minden egyes tanulója a bizonyítványa mellé kapta mintegy nyári programajánlóként osztályfőnökétől a kiadványt. Ezeket túlmenően további nyolc helyen fogadták őszinte lelkesedéssel és köszönettel a kiadványt (Radnóti gimnázium, Városmajori, Baár-Madas Református Gimnázium, Móricz, Toldy, Szilágyi Erzsébet, Szent Margit, Budai Ciszterci Szent Imre). Ezen kívül az Erzsébetvárosi Pedagógiai Intézet kapott 1000 példányt a szeptember 24.-iki rendezvényükre, ahova 1500 diákot várnak az Európa Mobilitási Hét keretében. Végül a ferencvárosi történelemtanárok kaptak 300 példányt. A terjesztést a PT-MME önkéntesei végezték.

3) Tagozati munka

A *Műtárgyvédelmi tagozat* évi rendes értekezletére 2005 decemberében került sor. A Nemzeti Múzeumban megrendezett Országos Restaurátor Konferencián (2006. január 25–26) a „*Műtárgyvédelemért – Balázsy Ágnes díjat*” Matskási István elnök úr adta át. A díjat Vámosi Lajosné Varga Ilona, a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatóságának restaurátora, poszthumusz díjat kapott Török Klára.

A *Művészettörténész Tagozat* az éves programtervükben szereplő őszi (vagy inkább téli) összejövetelünket december 2-án, pénteken délelőtt 11 órakor tartotta meg. A helyszín ismét a Budapesti Történelmi Múzeum volt, a téma a 2004-2005. évek már megrendezett és megrendezendő jelentős fővárosi és vidéki kiállításai. Témakörök: Munkácsy kiállítások (Budapest–Debrecen) Bakó Zsuzsanna, a kiállítás rendezője beszélt a sikerekről, nehézségekről; Batthyány kiállítások és kon-

ferencia (Szombathely-Körmend) Zsámbéky Mónika igazgató-helyettes, a kiállítás kurátora ismertette az előkészítés, rendezés, katalógus- szerkesztés és konferencia szervezés munkáját; Szecesszió-kiállítás (Szolnok) Kostyál László igazgató-helyettes beszélt a kiállítás sorozat első állomásáról; Változások a Szépművészeti Múzeumban – A Szépművészeti Múzeum jelen lévő munkatársainak előadása; Habsburg Mária kiállítás – az előkészületekről és a rendezésről beszélt a projektvezető Basics Beatrix és tárlatvezetést tartott a kiállításban. Az összejövetelt élénk vita és megbeszélés

követe, amely a jelenlévők szerint nagyon hasznos volt. A fővárosi országos és vidéki múzeumok szakemberei egyaránt képviselték magukat.

A Közművelődési tagozat vezetősége, az elnök lemondása után, újra munkát kezdett, két alkalommal ülésezett, melyeken ideiglenes hatállyal a Tagozat ügyeinek kézben tartását, a munka szervezését Fehér Ágnes vállalta. A Tagozat kezdeményezése után aktív részt vállalt a Múzeumpedagógiai évnnyitó új rendszerű szakmai programjának szervezésében. A Magyar Környezeti Nevelési Egyesülettel közös együttműködés kere-

tében részt vett a tagozat a Herman Ottó országos program indításában.

2005. június 2-án tartotta alakuló ülését a PT – MME *Nyugdíjas tagozata* a Nemzeti Múzeumban. A megjelenteket Matskási István, a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület elnöke és Sári Zsolt, a PT – MME ifjúsági tagozat részéről köszöntötte, majd kilenc előadás, hozzászólás hangzott el.

Budapest, 2005. január 30.

*Dr. Balázs György
ügyvezető elnök*

A Pulszky Társaság közgyűlése Szolnokon

2006 március 23–24-én rendezték meg a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület évi rendes közgyűlését Szolnokon. Három év után ismét sikerült feléleszteni a hagyományt, mely szerint az a múzeum látja vendégül a közgyűlés résztvevőit, mely előző évben „Az év múzeuma” kitüntető címet elnyeri. 2005-ben a szolnoki Damjanich János Múzeum nyerte el a díjat, s így idén ők adtak otthont a Pulszky Társaság összejövetelének. Aki részt vett a programokon, elmondhatja, hogy dr. Horváth László megyei igazgató és munkatársai remek vendéglátóknak bizonyultak. A közgyűlés két napjának eseményei két különböző helyszínen zajlottak: az új Raktár- és Konferencia központban, illetve a Szolnoki Galériában. Március 23-án került sor az ügynevezett hivatalos program lebonyolítására, az előző év közhasznúsági jelentésének, és a következő év munkatervének elfogadására, de természetesen szakmai előadások is színesítették az ülést. Mielőtt az elmúlt évek hagyományainak megfelelően a tavaly Pulszky Díjban részesült Janó Ákos etnográfus és Hegyessy Gábor természettudós meg-

tartotta volna előadását, átadták a 2006. évi Pulszky Díjakat. A Pulszky Ferenc Díjat idén Dankó Imre etnográfusnak, a Pulszky Károly Díjat pedig Kemecsi Lajos etnográfusnak ítélte oda a Társaság elnöksége által felkért bizottság.

A közgyűlés a tagozatok számára is biztosított időt a megbeszélésre. Az ezt követő, munkaterről szóló vita során az is kiderült, hogy eggyel növekedett a Társaság tagozatainak száma: Halminé Bartó Anna kért szót, és bejelentette, hogy a közgyűlésen megalakult a gyűjteménykezelői tagozat, mely megpróbálja a gyűjteményekben dolgozók munkáját szervezett formában segíteni a jövőben. A munkaterv elfogadását követően Szoleczky Emese tartott előadást a múzeumok akadálymentesítésével kapcsolatos tennivalókról és veszélyekről, Rezi Kató Gábor pedig arról számolt be, hogy a Nemzeti Múzeumban hogyan ment végbe az ISO nemzetközi szabványosítási folyamata.

A közgyűlés második napja a múzeumi kiadványok napja volt. Először Selmeczi Kovács Attila főszerkesztő tartott kedvesen előadást az immár 12. évfolyamát tapo-

só Magyar Múzeumok folyóirat történetéről, szerkesztéséről, terjesztéséről a az azokkal kapcsolatos nehézségekről, majd a Múzeumi Közlemények szerkesztőségének négy tagja: Vigh Annamária fősztályvezető, Holport Ágnes, Nagy László, valamint Bertáné Varga Judit felelős szerkesztő elemezte a minisztérium folyóiratának szándékait, hatását és a továbbfejlesztés lehetőségeit. A közgyűlés záróprogramjaként nemzetközi konferenciákkal és szervezetekkel kapcsolatos előadások hangzottak el. Először Miszné Korenchy Anikó tájékoztatta az egybegyűlteket a júniusban megrendezésre kerülő budapesti VI. EMAC konferenciáról, majd Vásárhelyi Tamás beszélt az Európai Múzeum Fórumról, végül pedig a Társaság ügyvezető elnöke, Balázs György szólt a NEMO (Európai Múzeumi Szövetségek Szervezete) működéséről. Matskási István elnök zárszavában kiemelte, hasznos és eredményes közgyűlést zárhat be, hiszen a gazdag program és a tartalmas viták jó hangulatban és kellemes környezetben zajlottak le. Hála érte a szervezőknek.

Gönczi Ambrus

A Pulszky Társaság kitüntetettjei

Pulszky Ferenc díjas

Dankó Imre

Dr. Dankó Imre nyugalmazott megyei múzeumigazgató, címzetes egyetemi tanár a 2006. évi Pulszky Ferenc-díj kitüntetettje. Dankó Imre Budapesten született 1922. január 22-én. Kunszentmiklóson nevelkedett, ott érettségizett. Egyetemi tanulmányait Debrecenben kezdte magyar – angol – történelem szakon, majd Budapestre iratkozott át, ahol a Györfly Kollégium alapító tagja volt. Bár múzeumi kapcsolatai már egyetemi

éveiből datálódhatnak, az egyetem befejezése után először tanítani ment: Hajdúnánáson, Kecskeméten, Szentendrén és Túrkevéen volt gimnáziumi tanár. Az utóbbi helyen – ahol 1951-ben az ő irányításával nyílt meg a Túrkevei Múzeum – került először múzeumi státusba 1953-ban. 1954-től Sárospatakon a Rákóczi Múzeumot irányította, 1958-1964 között Gyulán az Erkel Ferenc Múzeum igazgatója volt, majd 1964. július 1-jén a Baranya Megyei Múzeumi Szervezet irányítását vette át. 1969. július 1-jétől nyugdíjazásáig, 1983. január 1-jéig a Déri Múzeum és a

Hajdú-Bihar Megyei Múzeumi Igazgatóság igazgatója volt.

Akik Dankó Imrét ismerik, tudják, hogy máig egyszemélyes intézményként tevékenykedik. Muzeológusként és intézményvezetőként soha nem vált el tevékenységében a tudományszervezés és a közművelődés. Megszámlálni is alig lehet az általa indított, szerkesztett, kiadott kiadványokat és kiadvány sorozatokat, saját publikációiról nem is szólva. (Az 1944-1996 közötti időszakból – nem a teljesség igényével készült – bibliográfiája közel 1600

tételt számlál.) 1946-ban bölcsészdoktori címet, 1966-ban kandidátusi fokozatot szerzett, 1987-ben pedig a tudomány doktora lett. Tevékenysége azonban messze túlmutat a néprajz határán: az irodalomtörténet, a művészettörténet, a művelődéstörténet megszámlálhatatlan kérdésével foglalkozott. A Debreceni Egyetem oktatójaként, három évtizeden át nevelte a néprajzosok és a muzeológusok nemzedékeit, a tudományos ismeretterjesztésben éppen úgy fontos szerepet vállalt, mint a múzeumok társadalmi támogatóinak megszervezésében. A Déri Múzeum Baráti Körének égisze alatt szerkesztett, mintegy száz kötetet megért Múzeumi Kurir gondozása vélhetően példátlan a hazai múzeumok történetében.

Dankó Imre reneszánsz személyiség, ropant sokoldalú munkásságában felismerhetők az egykori polihistorok jellemző vonásai is. Anélkül, hogy eredményeit, érde-

meit tovább részleteznénk, örömmel adjuk át neki a Pulszky Ferenc-díjat, további jó egészséget, alkotó éveket kívánva.

Pulszky Károly díjas

Kemecsi Lajos

1969. január 10-én született Budapesten. 1988-1993 között az ELTE történelem-néprajz szakán tanult, s már másodéves korától demonstrátor volt a Tárgyi Néprajzi Tanszéken. 1993-tól tíz évig a tatai Kuny Domokos Múzeum etnográfusa volt, s fiatalon jelentős szerepet vállalt az intézmény – és a megyei szervezet – kiállításainak létrehozásában. 1995-ben a tatai fazekasságról készített nagy kiállítást, majd – a Német Nemzetiségi Múzeum munkatársaival – egy sor nemzetiségi kiállítást hozott létre, és tájházakat rendezett be Komárom-Esztergom megyében. 1998-ban Tatán rendezett kiállítást a múzeum nem-

zetközi néprajzi anyagából, majd 2001-ben elkészítette a Kuny Domokos Múzeum állandó kiállításának céltörténeti és fazekassággal kapcsolatos részét. Az általa létrehozott tárlatokhoz mindig igényes katalógus is készült. 1998-ban már kandidátusi címet szerzett, volt TMB és Bolyai ösztöndíjas, nyolc évig az ELTE vendég előadója. Számos hazai és nemzetközi konferencián szerepelt, több kiadványt is jegyzett szerkesztőként. 2003-tól a Szabadtéri Néprajzi Múzeum néprajzi osztályának vezetőjeként vesz részt az intézmény programjainak megvalósításában. 2000-tól tagja a Magyar Néprajzi Társaság választmányának, 2004-től a Társaság titkára, 2003-tól a VEAB Néprajzi Munkabizottságának elnöke.

Fiatalon is példamutató múzeumszervezői, muzeológusi és tudományos tevékenységének elismeréseként a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület Kemecsi Lajost – Pulszky Károly-díjjal ismeri el.

Poroszlai Ildikó-emlékérem

Poroszlai Ildikó-emlékérem

Alapító irat

A Pulszky Társaság Kismúzeumi tagozata megalapítja a Poroszlai-emlékérmeket.

Az emlékérem formája: Előlapján Poroszlai Ildikó mellképe, felül Poroszlai Ildikó-emlékérem, alul két csillaggal elválasztva Pulszky Társaság Kismúzeumi Tagozat felirat. Hátlapján a régészeti park látképe, alul Százhalombatta Régészeti Park felirat.

Az emlékérem a kismúzeumoknak (a legnagyobb, figyelembe vehető intézmény a területi múzeum), kiemelkedő muzeológiai tevékenységért adható. A részletes indoklással alátámasztott javaslatot a Kismúze-

umi Tagozat elnökének nevére kell beadni minden év augusztus 31-ig a Pulszky Társaság címére.

A javaslatokat 3 fős bíráló bizottság értékeli, melynek tagjai: a Matrica Múzeum mindenkorai igazgatója, a Kismúzeumi Tagozat vezetőségének két delegáltja.

Az emlékérem átadója Százhalombatta mindenkorai polgármestere és a Kismúzeumi Tagozat elnöke.

A bíráló bizottság előnyben részesíti a maguk nemében kiemelkedő teljesítményeket.

Az emlékérem odaítélésére bárki javaslatot tehet. Társasági tagsággal nem rendelkező javaslattevőnek két Pulszky Társaság-i tag támogató nyilatkozatát is csatolnia kell.

Az emlékéremléből évente egy adható. Megfelelő színvonalú javaslat hiányában az emlékérmeket nem kell minden esztendőben kiadni.

Az emlékéremlével pénzjutalom nem jár.

Az emlékérmeket a Pulszky Társaság Kismúzeumi Tagozata rendezvényén kell átadni.

Az emlékérem átadását nyilvánosságra kell hozni a Magyar Múzeumok folyóiratban és a díjazott szakágának megfelelő szakmai folyóiratokban.

A díjazottokról nyilvántartást vezet a Kismúzeumi Tagozat.

Kalocsa, 2006. május 26.

Pulszky Társaság Kismúzeumi Tagozat

Felhívás

2006. március 23-án megnyílt a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület önálló honlapja www.pulszky.hu címen.

Ami a honlapon megtalálható, illetve hamarosan megtalálható lesz:

- a Társaság működésével kapcsolatos hivatalos anyagok, jegyzőkönyvek, beszámolók;
- a Magyar Múzeumok folyóirat eddigi számai pdf formátumban;

- aktuális hírek és információk;
- „Az év múzeuma” pályázat nyertesei;
- a Pulszky Díj kitüntetettjei;
- állásbörze, keres-kínál;
- szakmai anyagok;
- ICOM Etikai Kódex;
- szakmai fórum regisztráltak számára;
- hírlevél regisztráltak számára.

A honlap folyamatosan frissül, kérjük javaslataikat, kérdéseiket, véleményüket az info@pulszky.hu címre küldjék.

Tegyük együtt élővé a Pulszky Társaság honlapját!

Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület

E számunk szerzői

Baghy László (1959)
restaurátor
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

T. Bruder Katalin (1942)
főrestaurátor
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

P. Dombóvári Judit (1953)
főrestaurátor
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Dúzs Krisztina (1973)
főrestaurátor
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Ébli Gábor dr. (.....)
esztéta
PhD
egyetemi adjunktus
Moholy-Nagy Művészeti Egyetem
Budapest

Gaál János
főrestaurátor, főtanácsos
Néprajzi Múzeum
Budapest

Herczeg Renáta (...)
művészettörténész

Kőfalvi Vidor (1948)
főrestaurátor
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Kutas Eszter (.....)
főrestaurátor
Néprajzi Múzeum
Budapest

Lőrincz Judit (....)
főrestaurátor
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Marton Erzsébet
KÖH-TKI
A Múzeumi Hírlevél felelős szerkesztője
Budapest

Matuz Edit (...)
muzeológus
Petőfi Irodalmi Múzeum
Budapest

Sipos Enikő (1949)
főrestaurátor
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest
Szacsavay Éva dr. (1945)
etnográfus
főtanácsos
Néprajzi Múzeum
Budapest

Tóth Béla dr. (1948)
bányamérnök
műszaki osztályvezető
Országos Műszaki Múzeum
Budapest

Vámos Éva dr. (1950)
technikátörténész
kandidátus, Ph.D., habil.
főtanácsos
Országos Műszaki Múzeum
Budapest

A magyarkomjáti görög katolikus templom ikonosztáziója

The Iconostasis from the Greek Catholic Church of Magyarkomját

Mária a kiseddel, alapkép
The Virgin and the infant Jesus,
base-picture

Ikongeret restaurálás alatt
Icon frame under restoration

A konzolasztal tisztítás közben
The console table while cleansing

Az alapkép oromzati díszje
The gable ornamentation of the
base-picture

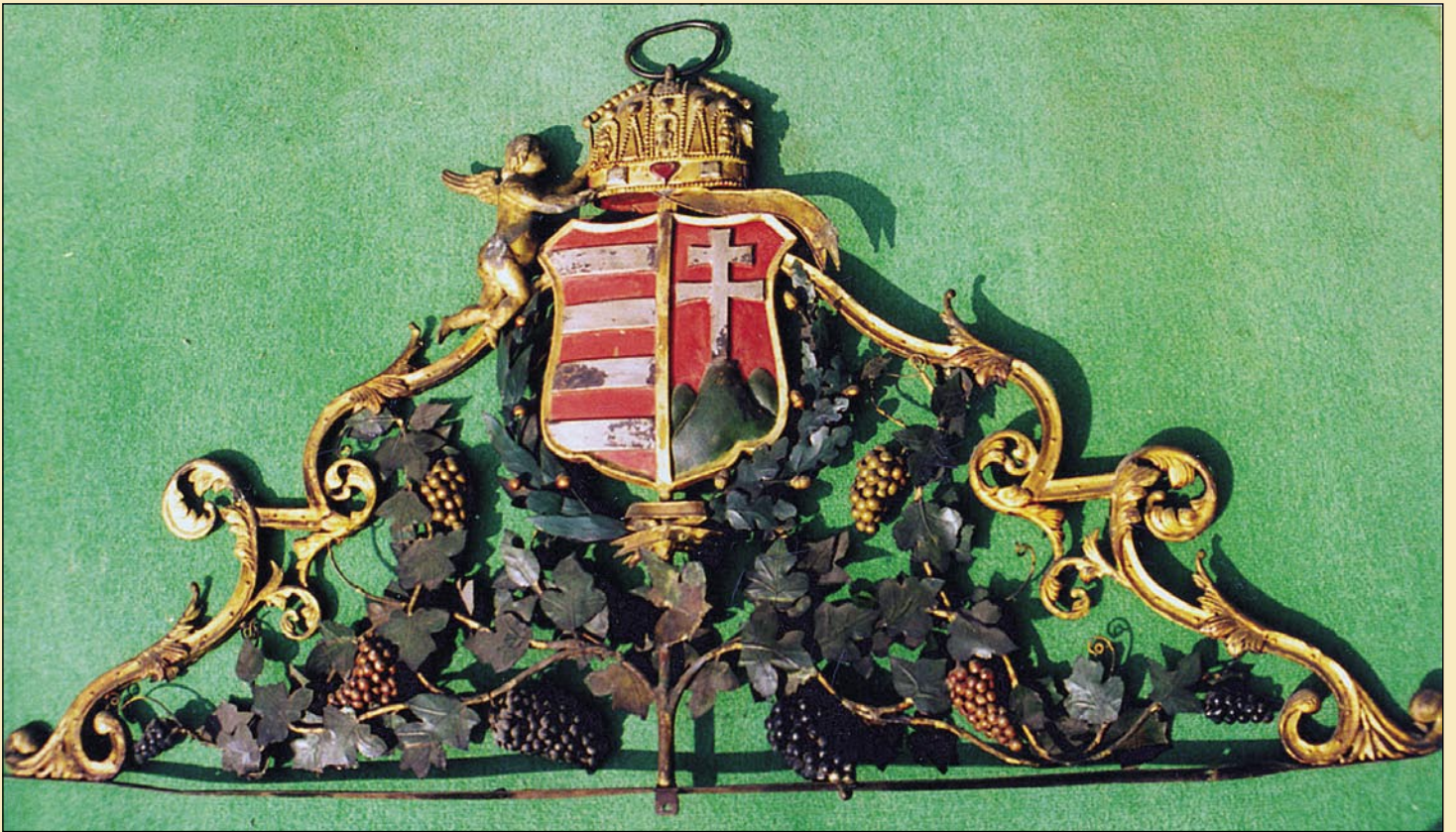
Analógia: a huszti templom
ikonosztáziója
Analogy: the iconostasis of the church
in Huszt

A királykapu részlete
Detail of the King's Gate

Fotók-Photos: Kutas Eszter

Restaurálás Restoring

Szállásjelvény restaurálás előtt – The plaque of accomodation before restoring

A restaurált tárgy – The completed object